

**ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ»

ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΝΕΟΤΕΡΗΣ & ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Ήταν τελικά μονόδρομος το πρώτο Μνημόνιο;

**Ο δημοσιονομικός εκτροχιασμός, τα πρώτα μέτρα λιτότητας και ένα σκληρό πακέτο
διάσωσης**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΕΥΔΟΚΙΑ ΛΕΛΕΔΑΚΗ

ΑΜ: 1124Μ012

Αθήνα, Φεβρουάριος 2026

ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ ΣΠΟΥΔΩΝ: ΕΙΡΗΝΗ ΛΑΓΑΝΗ

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΛΟΣ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΕΞΕΤΑΣΗΣ ΔΕ: ΚΩΣΤΑΣ ΚΑΤΣΑΠΗΣ

Copyright © Ευδοκία Λελεδάκη, 2026

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων της συγγραφέως.

Ευχαριστίες

Για την ολοκλήρωση της Διπλωματικής Εργασίας μου στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών (ΠΜΣ) «Πολιτική Επιστήμη & Νεότερη Ιστορία» του Πάντειου Πανεπιστημίου, οφείλω ιδιαίτερες ευχαριστίες:

-Στην επιβλέπουσα καθηγήτρια Ειρήνη Λαγάνη, για την επίβλεψη και στήριξη που παρείχε καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών και κατά τη συγγραφή της εργασίας.

-Στον Κώστα Κατσάπη, μέλος ΕΔΙΠ, για την καθοδήγηση και την τιμή να είναι μέλος της Εξεταστικής Επιτροπής της Δ.Ε.

-Στη Γραμματεία της Σχολής για την άμεση ανταπόκριση σε κάθε επικοινωνία καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου στο ΠΜΣ.

-Στον πρώην πρωθυπουργό Γιώργο Α. Παπανδρέου, για τη συστατική του επιστολή, καθώς και για την τιμητική παραχώρηση δήλωσης στην παρούσα Διπλωματική Εργασία.

-Στον πρώην υπουργό Οικονομικών Φίλιππο Σαχινίδη, για τη δήλωσή του, αλλά και για τη διάθεσή του να μου εξηγήσει κρίσιμες πτυχές του υπό εξέταση θέματος.

-Στον πρώην υπουργό Οικονομικών Ευκλείδη Τσακαλώτο καθώς και στην πρώην υπουργό Εξωτερικών Ντόρα Μπακογιάννη, για τις δηλώσεις τους που αξιοποιήθηκαν στην εν λόγω ΔΕ.

-Στους συμβούλους επικοινωνίας Ευτύχη Βαρδουλάκη και Βίβιαν Ευθυμιοπούλου, για τις απαντήσεις και τις αναλύσεις τους σχετικά με την περίοδο 2009–2010, οι οποίες συνέβαλαν στην καλύτερη κατανόηση του κλίματος και των συνθηκών εκείνης της εποχής.

-Στον εκδότη Γιώργο Μουρούτη, για τον χρόνο που αφιέρωσε προκειμένου να μου διηγηθεί εκτενώς περιστατικά από την εμπειρία του κατά την εξεταζόμενη περίοδο.

-Στον εργοδότη μου, Γιώργο Παπατριανταφύλλου, για την κατανόηση και στήριξη καθ' όλη τη διάρκεια της φοίτησής μου.

-Και φυσικά στην οικογένειά μου, για την έγνοια και την αμέριστη συμπαράστασή της σε αυτόν τον κύκλο σπουδών.

Συντομογραφίες

ΑΕΠ: ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΟ ΕΓΧΩΡΙΟ ΠΡΟΪΟΝ
ΑΠΘ: ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΔΕΗ: ΔΗΜΟΣΙΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΗΛΕΚΤΡΙΣΜΟΥ
ΔΕΘ: ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΚΘΕΣΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΔΕΚΟ: ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ
ΔΝΤ: ΔΙΕΘΝΕΣ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ
ΕΕ: ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ
ΕΚΤ: ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ
ΙΟΒΕ: ΙΔΡΥΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΙΚΑ: ΙΔΡΥΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΑΣΦΑΛΙΣΕΩΝ
ΚΚΕ: ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΟ ΚΟΜΜΑ ΕΛΛΑΔΑΣ
ΛΑΟΣ: ΛΑΪΚΟΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΣΥΝΑΓΕΡΜΟΣ
ΕΛΣΤΑΤ: ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΡΧΗ
ΝΔ: ΝΕΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΟΝΕ: ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗ
ΟΠΑ: ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΠΑΜΑΚ: ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΠΑΣΟΚ: ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ
ΠΣΑ: ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΤΑΘΕΡΟΤΗΤΑΣ & ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΣΤΕ: ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ
ΤΤΕ: ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ
ΦΠΑ: ΦΟΡΟΣ ΠΡΟΣΤΙΘΕΜΕΝΗΣ ΑΞΙΑΣ
FT: FINANCIAL TIMES

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΙΚΟΝΩΝ	6
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	7
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	9
ΕΙΣΑΓΩΓΗ: Η ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ 2008 ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΕΙΔΟΠΟΙΗΣΕΙΣ	10
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο	
1. ΜΙΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΕΚΤΟΣ ΕΛΕΓΧΟΥ: ΧΡΕΟΣ, ΕΛΛΕΙΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ.....	13
1.1. ΟΙ ΕΥΘΥΝΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΥΘΥΝΕΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ	20
1.2. EUROSTAT: Η ΣΚΛΗΡΗ ΑΛΗΘΕΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΕΛΛΕΙΜΜΑ ΚΑΙ Η ΥΠΟΘΕΣΗ ΓΕΩΡΓΙΟΥ	22
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο	
2. ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΜΕΡΕΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΠΕΡΙΚΟΠΕΣ	26
2.1. «ΒΡΙΣΚΟΜΑΣΤΕ ΣΕ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΠΟΛΕΜΟΥ».....	35
2.2. Ο ΚΑΘΟΡΙΣΤΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΑΓΟΡΩΝ ΚΑΙ Η ΑΛΛΗΛΕΝΔΕΤΗ ΣΧΕΣΗ ΤΟΥΣ ΜΕ ΤΑ ΜΜΕ	41
2.3. Ο ΑΛΛΟΣ ΔΡΟΜΟΣ: (ΜΑΤΑΙΕΣ) ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΞΕΥΡΕΥΣΗ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΗΣ	48
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο	
3.1. ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΗ ΜΕΤΡΗΣΗ.....	52
3.2. ΤΙ ΠΡΟΤΕΙΝΕ ΈΝΑΝΤΙ ΤΟΥ ΜΝΗΜΟΝΙΟΥ Η ΑΝΤΙΠΟΛΙΤΕΥΣΗ	56
3.3. ΤΟ ΚΟΣΤΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΛΑΘΗ ΤΟΥ «ΜΟΝΟΔΡΟΜΟΥ»	60
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	67
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	70
ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ.....	72

ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 1. Ο πρώην πρωθυπουργός Γιώργος Παπανδρέου στο Καστελόριζο, 23 Απριλίου 2010. Φωτογραφία: Τατιάνα Μπόλαρη/Eurokinissi.	9
Εικόνα 2. Αφαίρεση της επιγραφής "Lehman Brothers" από τα κεντρικά γραφεία στο Λονδίνο, Σεπτέμβριος 2008. Φωτ: Linda Nyind/The Guardian	11
Εικόνα 3. Γράφημα για την περίοδο 1995-2015 (Παπαϊωάννου, Το Βήμα).....	15
Εικόνα 4. Γράφημα που δείχνει τις προσλήψεις την περίοδο 2004 -2009 (Μουτούση, Το Βήμα) .	16
Εικόνα 5. Πρωτοσέλιδο της εφημερίδας «Ελεύθερος Τύπος» 22 Φεβρουαρίου 2010	24
Εικόνα 6. Πρωτοσέλιδο της εφημερίδας «Το Βήμα», 9 Οκτωβρίου 2009.	27
Εικόνα 7. Πρωτοσέλιδο της εφημερίδας Τα Νέα - «Θυσίες – Πόλεμος», 3 Μαρτίου 2010.....	36
Εικόνα 8. Η Καγκελάρια της Γερμανίας Άνγκελα Μέρκελ και ο πρωθυπουργός της Ελλάδας Γιώργος Παπανδρέου μετά τη συνάντησή τους στην Καγκελαρία στο Βερολίνο, 5 Μαρτίου 2010 Φωτογραφία Sean Gallup/Getty Images	38
Εικόνα 9. Το Βήμα, «Μαύρη φημολογία τρέλανε τα spreads» εξώφυλλο εφημερίδας, Τετάρτη 7 Απριλίου 2010.....	42
Εικόνα 10. Focus, αρ.8 (22 Φεβρουαρίου 2010), εξώφυλλο	43
Εικόνα 11. ΕΘΝΟΣ, Εξώφυλλο, 9 Δεκεμβρίου 2009.....	44
Εικόνα 12. Deutsche Bundesbank. Μηνιαία Έκθεση, «Χρηματοπιστωτικές αγορές και επιτόκια» Απρίλιος 2010, διάγραμμα αποδόσεων κρατικών ομολόγων	47
Εικόνα 13. Τα Νέα, εξώφυλλο Σαββατοκύριακου, 30 Απριλίου - 2 Μαΐου 2010.....	55
Εικόνα 14. Πανό του ΚΚΕ στην Ακρόπολη με σύνθημα «Πολίτες της Ευρώπης ξεσηκωθείτε», στο πλαίσιο πολιτικής διαμαρτυρίας. Φωτογραφία: Nikolas Giakoumidis	58
Εικόνα 15. Η Ναυτεμπορική, «Ανάσα με τα πρώτα 20 δις. του μηχανισμού στήριξης» εξώφυλλο εφημερίδας, Τετάρτη 19 Μαΐου 2010	60
Εικόνα 16. «ΤΟ ΒΗΜΑ», εξώφυλλο, 6 Μαΐου 2010.	62
Εικόνα 17. «Η ύφεση στην Ελλάδα ήταν μια από τις χειρότερες σε καιρό ειρήνης τα τελευταία 35 χρόνια», Financial Times.	64

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία θα εξετάσει ενδελεχώς την περίοδο 2009–2010, με έμφαση στους κρίσιμους μήνες που προηγήθηκαν της προσφυγής της Ελλάδας στο πρώτο μνημόνιο, καθώς και στα κρίσιμα λάθη των ελληνικών κυβερνήσεων που οδήγησαν στον δημοσιονομικό εκτροχιασμό της χώρας. Στόχος αυτής της ΔΕ είναι να διερευνήσει αν υπήρχε ρεαλιστική και εφαρμόσιμη εναλλακτική λύση έναντι αυτής του μηχανισμού οικονομικής στήριξης ή αν τελικά αυτός αποτέλεσε μονόδρομο υπό τις τότε συνθήκες. Η παρακάτω ανάλυση βασίζεται σε εκτενή βιβλιογραφική έρευνα, έγκυρα δημοσιεύματα της εποχής καθώς και μία σειρά πρωτογενών συνεντεύξεων από πολιτικούς και άλλους παράγοντες, κάποιοι εκ των οποίων είχαν πρωταγωνιστικό ρόλο στα γεγονότα.

Παράλληλα, θα εξεταστούν οι οικονομικές και δημοσιονομικές παράμετροι εκείνης της περιόδου, όπως το ύψος του ελλείμματος και του δημόσιου χρέους, η εξέλιξη της πιστοληπτικής αξιολόγησης της Ελλάδας και οι συνθήκες δανεισμού της από τις αγορές. Η εργασία επιδιώκει να συνδυάσει μία νηφάλια ιστορική αποτύπωση των γεγονότων με την σαφή ανάλυση των οικονομικών δεδομένων, προκειμένου να αποτιμηθούν τα περιθώρια ελιγμών της τότε κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ. Έτσι, επιχειρείται μια τεκμηριωμένη απάντηση στο ερώτημα αν το πρώτο μνημόνιο που υπεγράφη το 2010 ήταν τελικά αποτέλεσμα πολιτικής επιλογής ή αναγκαστική συνέπεια των διεθνών και εσωτερικών περιορισμών.

ABSTRACT

This Master's thesis examines the period 2009–2010, focusing on the critical months preceding Greece's recourse to the financial support mechanism. It explores the political and budgetary choices that contributed to the country's fiscal deterioration and addresses the central research question of whether a realistic alternative to the first bailout programme existed, or whether recourse to the European Union and the International Monetary Fund constituted an unavoidable outcome under the prevailing conditions. The analysis is based on extensive bibliographical research, media coverage during that period, and a series of primary interviews with political and institutional actors who played an active role during the period under examination.

In parallel, the thesis assesses key economic and fiscal indicators, including the size of the budget deficit and public debt, developments in Greece's credit rating, and the conditions under which the country attempted to access international financial markets. By combining a dispassionate historical account of events with a systematic analysis of economic data, the thesis seeks to evaluate the policy constraints and margin of manoeuvre available to the PASOK government at the time. Through this synthesis, it aims to provide a documented answer to the question of whether the 2010 bailout was the result of political choice or the necessary consequence of domestic and international constraints.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Μία από τις πλέον αναγνωρίσιμες εικόνες της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας, είναι εκείνη του Γιώργου Παπανδρέου με φόντο το ακριτικό Καστελόριζο, την ώρα που ο ίδιος ανακοινώνει στις 23 Απριλίου 2010, την είσοδο της χώρας σε μηχανισμό οικονομικής στήριξης.¹ Η έκτακτη βοήθεια που ζητούσε ο τότε πρωθυπουργός από την Ευρωζώνη και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, αφορούσε ένα τριετές πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής, συνολικού ύψους 110 δισ. ευρώ. Ήταν για την ακρίβεια, το μεγαλύτερο δάνειο που είχε λάβει ποτέ η χώρα.

Εικόνα 1. Ο πρώην πρωθυπουργός Γιώργος Παπανδρέου στο Καστελόριζο, 23 Απριλίου 2010. Φωτογραφία: Τατιάνα Μπόλαρη/Eurokinissi.

Είχαν ήδη προηγηθεί τους προηγούμενους μήνες, διαδοχικά πακέτα δημοσιονομικής προσαρμογής από την κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ, τα οποία αν και είχαν καταφέρει να μειώσουν το δυσθεώρητο έλλειμμα της χώρας³ και γενικότερα να συμμαζέψουν ως έναν

¹ Niki Kitsantonis και Matthew Saltmarsh, “Greece, Out of Ideas, Requests Global Aid,” The New York Times, 23 Απριλίου 2010, Ημερομηνία πρόσβασης 2 Νοεμβρίου 2025.
<https://www.nytimes.com/2010/04/24/business/global/24drachma.html>

² Τατιάνα Μπόλαρη, Επίσκεψη του πρωθυπουργού Γιώργου Παπανδρέου στο Καστελόριζο, φωτογραφία, EUROKINISSI, 23 Απριλίου 2010.

³ Taxheaven, «Στο 10,5% το έλλειμμα του ΑΕΠ για το 2010 – Ανακοίνωση του Υπουργείου Οικονομικών σχετικά με τα δημοσιονομικά στοιχεία», Taxheaven.gr, 26 Απριλίου 2011, πρόσβαση 29 Ιανουαρίου 2026, <https://www.taxheaven.gr/news/7544/sto-105-to-elleima-toy-aep-gia-to-2010-anakoinwsh-toy-yo-sxetika-me-ta-dhmosionomika-stoixeia>

βαθμό τα οικονομικά της, δεν είχαν κατορθώσει να αποκαταστήσουν την εμπιστοσύνη των αγορών, από τις οποίες η Ελλάδα δανειζόταν πλέον με ιδιαίτερα δυσμενείς όρους,⁴ επιδεινώνοντας ακόμη περισσότερο τα ήδη βεβαρυμμένα δημοσιονομικά της.

Οι αντιδράσεις που δημιουργήθηκαν εκείνη την εποχή ήταν πολλές και όπως φαίνεται, δεκαέξι ολόκληρα χρόνια μετά, η ένταξη της χώρας σε εκείνον τον μηχανισμό οικονομικής στήριξης, συνεχίζει να διχάζει την κοινή γνώμη ως προς την ορθότητά της. Τον Ιούνιο του 2025, ο καθηγητής Οικονομικής του ΟΠΑ και πρώην υπουργός Οικονομικών του ΠΑΣΟΚ, Νίκος Χριστοδουλάκης, προκάλεσε σφοδρές αντιδράσεις - εντός και εκτός κόμματος- όταν δήλωσε, ότι κατά τη δική του εκτίμηση, το 2010 υπήρχε κι άλλος δρόμος εκτός από αυτόν του Μνημονίου.⁵ Η έντονη διαμάχη που δημιουργήθηκε από τη βαρυσήμαντη δήλωση του διακεκριμένου οικονομολόγου και ιστορικού στελέχους του ΠΑΣΟΚ, ανέδειξε για μία ακόμη φορά το γεγονός ότι η προσφυγή της χώρας στο ΔΝΤ και την Ευρωζώνη με σκοπό την διάσωσή της, δεν έχει ακόμη τύχει καθολικής αποτίμησης ούτε καν από το ίδιο το κόμμα που στήριξε αυτήν την πολιτική απόφαση. Το ίδιο ισχύει και για μεγάλο μέρος του υπόλοιπου πολιτικού συστήματος, όπως άλλωστε και της ελληνικής κοινωνίας, που εξακολουθεί να θεωρεί μέχρι σήμερα πως θα μπορούσε να υπάρξει τότε κάποια άλλη εναλλακτική λύση.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ: Η ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ 2008 ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΕΙΔΟΠΟΙΗΣΕΙΣ

Μπορεί εκείνη την ηλιόλουστη ημέρα του Απρίλη, πολλοί να αντιμετώπισαν με δυσαρέσκεια αλλά και έκπληξη το διάγγελμα του πρώην πρωθυπουργού,⁶ όμως η δανειακή απόγνωση της Ελλάδας δεν ήρθε από τη μία μέρα στην άλλη. Για μήνες, η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ αναζητούσε μορφές χρηματοδότησης πέραν του δανεισμού από τις αγορές, καθώς αυτός είχε καταστεί μη βιώσιμος, λόγω της δημοσιονομικής κατάστασης της χώρας. Αυτή δεν ήταν άγνωστη· αντιθέτως, οι μακροχρόνιες οικονομικές ανισορροπίες που διαμορφώνονταν από τις ελληνικές κυβερνήσεις επί σειρά ετών, ήταν ευρέως διαδεδομένες σε Ευρώπη και Αμερική. «Τα οικονομικά προβλήματα της Ελλάδας δεν ήταν τίποτα καινούργιο. Επί δεκαετίες, η χώρα μαστιζόταν από χαμηλή παραγωγικότητα, έναν διογκωμένο και αναποτελεσματικό δημόσιο τομέα, μαζική φοροδιαφυγή και μη βιώσιμες συνταξιοδοτικές υποχρεώσεις» σχολίαζε σχετικά, ο τότε πρόεδρος των ΗΠΑ, Μπαράκ Ομπάμα, για να προσθέσει: «Παρ' όλα αυτά, κατά τη

⁴ Αντώνης Λιάκος, *Ο ελληνικός 20ός αιώνας* (Αθήνα: Πόλις, 2019), 630.

⁵ «Νίκος Χριστοδουλάκης: Ο “άλλος” Σημίτης, το μυστικό ραντεβού με τον Παπαδήμο και η “πιο δύσκολη στιγμή”», *Καθημερινή*, 17 Ιουνίου 2025, <https://www.kathimerini.gr/politics/563666272/nikos-christodoylakis-o-allos-simitis-to-mystiko-rantevoy-me-ton-papadimo-kai-i-pio-dyskoli-stigmi/>

⁶ «Πρωτοσέλιδα πολιτικών εφημερίδων, 24 Απριλίου 2010», *Gazzetta*, ημερομηνία πρόσβασης: 4 Ιανουαρίου 2026, <https://www.gazzetta.gr/protoselida/politikes-efimerides/24-04-2010>

διάρκεια της δεκαετίας του 2000, οι διεθνείς χρηματαγορές χρηματοδοτούσαν ευχαρίστως τα διαρκώς αυξανόμενα ελλείμματα της Ελλάδας».⁷

Γιατί λοιπόν οι αγορές σταμάτησαν να το κάνουν αυτό το 2010; Εδώ είναι σκόπιμο να εξεταστεί το ζήτημα εκ των απαρχών του: Τα επιτόκια άρχισαν να γίνονται απαγορευτικά για το ελληνικό δημόσιο από το 2009, αλλά η κατάσταση στις χρηματαγορές είχε ξεκινήσει να αλλάζει ήδη από το 2007, μετά την καθίζηση της αγοράς ακινήτων (σ.σ. δηλαδή τη ραγδαία πτώση των τιμών στα ακίνητα περιουσιακά στοιχεία) στις Ηνωμένες Πολιτείες, και έναν χρόνο αργότερα, την κατάρρευση της Lehman Brothers -μίας εκ των μεγαλύτερων επενδυτικών τραπεζών των ΗΠΑ.⁸ Από τότε, οι παγκόσμιες αγορές άρχισαν να υιοθετούν μια πιο επιφυλακτική στάση έναντι των «προβληματικών» κρατών, όπως ήταν δηλαδή και το ελληνικό, αναθεωρώντας τον τρόπο τιμολόγησης του κινδύνου.

Εικόνα 2. Αφαίρεση της επιγραφής "Lehman Brothers" από τα κεντρικά γραφεία στο Λονδίνο Σεπτέμβριος 2008. Φωτ.: Linda Nyind/The Guardian.⁹

Σύμφωνα με τον καθηγητή Οικονομικής Θεωρίας στο ΕΚΠΑ και πρώην υπουργό Οικονομικών, Γιάννη Βαρουφάκη, η παγκόσμια κρίση του 2008, ήταν εκείνη που προκάλεσε την «πτώχευση» του ελληνικού κράτους το 2009 «και τη γένεση της Μνημονιακής Ελλάδας έναν χρόνο αργότερα».¹⁰ Ο ίδιος ήδη από το 2006, ανήκε στις

⁷ Barack Obama, *Η γη της επαγγελίας*, μτφρ. Μάνος Τζιρίτσας, Χρύσα Φραγκιαδάκη (Αθήνα: Ψυχογιός, 2021), 555.

⁸ *Lehman Brothers Timeline*, Baker Library, Harvard Business School Special Collections & Archives. Ημερομηνία πρόσβασης: 4 Ιανουαρίου 2026, <https://www.library.hbs.edu/special-collections-and-archives/exhibits/lehman/timeline>.

⁹ Εικ. 1. Αφαίρεση της επιγραφής "Lehman Brothers" από τα κεντρικά γραφεία στο Λονδίνο, Σεπτέμβριος 2008. Φωτ.: Linda Nyind / The Guardian.

¹⁰ Γιάννης Βαρουφάκης, *Γένεση της μνημονιακής Ελλάδας* (Αθήνα: Gutenberg, 2021), 21.

«φωνές» που προειδοποιούσαν για τα σοβαρά προβλήματα της ελληνικής αλλά και παγκόσμιας οικονομίας. Ειδικότερα, μιλώντας σε εκδήλωση για τον Κρατικό Προϋπολογισμό του 2007, ο γνωστός οικονομολόγος είχε χτυπήσει ηχηρό «καμπανάκι» για το «τσουνάμι» που θα ερχόταν από την Αμερική σε ολόκληρη την Ευρώπη, υπογραμμίζοντας χαρακτηριστικά πως:

Κινδυνεύουμε από την φούσκα της αγοράς ακινήτων, των χρηματοοικονομικών παραγωγών που χτίστηκαν σε αυτήν, και των αγαθών διαρκείας (...). Όταν αυτά τα δάνεια θα αρχίσουν να «σκάνε» μία αλυσιδωτή αντίδραση απειλεί να συμπαρασύρει το χρηματοπιστωτικό σύστημα (...). Αναρωτιέμαι αν ο κ. Αλογοσκούφης ή ακόμα και οι συνάδελφοί του στην Ευρώπη ασχολούνται με αυτά.¹¹

Φαίνεται ότι ο τότε υπουργός Οικονομικών, Γιώργος Αλογοσκούφης, δεν ασχολείτο ιδιαίτερα με τα παραπάνω, καθώς έκανε λόγο για κινδυνολογίες όταν ο πρώην πρωθυπουργός Κώστας Σημίτης, μιλώντας στη Βουλή στις 18 Δεκεμβρίου του 2008, έκανε μία δραματική προειδοποίηση για την οικονομική κατάσταση της χώρας, τονίζοντας, ότι εξαιτίας του δημοσιονομικού της εκτροχιασμού, στην Ευρώπη υπήρχαν συζητήσεις για την προσφυγή της Ελλάδας στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο:

Αποτελεί κοινό μυστικό στους κύκλους της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ότι η Ελλάδα δεν προσαρμόζεται στις επιταγές της ΟΝΕ και ότι επίσης οι όποιες νοθεσίες και επιτηρήσεις δεν αρκούν. Θεωρούν ότι η τωρινή πολιτική ηγεσία της χώρας που στηρίχτηκε στην Ε.Ε. σε όλες τις σημαντικές επιδιώξεις της, την απογραφή, την αναθεώρηση του ΑΕΠ, τη γρήγορη έξοδο από την επιτήρηση, εκμεταλλεύτηκε αυτήν τη συμπαράσταση για να μην τηρήσει τις δεσμεύσεις. Απλώς, τους κορόιδεψε. Η Ελλάδα, πιστεύουν ότι, καλό θα ήταν να αναγκαστεί να προσφύγει στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο για δανεισμό, ώστε η παρακολούθηση της ελληνικής οικονομίας να είναι αρμοδιότητά του και όχι φροντίδα της Επιτροπής.¹²

Κάποιους μήνες πριν, στο βιβλίο του «Η Κρίση», ο Κώστας Σημίτης, επισήμαινε ότι μία χώρα όπως η Ελλάδα, με υψηλό δημόσιο χρέος, «χαμηλή παραγωγικότητα, περιορισμένο τεχνολογικό δυναμικό και διαρκώς διολισθαίνουσα ανταγωνιστικότητα, δεν θα μπορούσε να αντιμετωπίσει την ύφεση υπό συνθήκες που επιτρέπουν μία γρήγορη ανάπτυξη».¹³ Όπως τόνιζε, η κυβέρνηση του Κ. Καραμανλή είχε εφαρμόσει μία οικονομική πολιτική «που είχε ελαχιστοποιήσει» τις δυνατότητες της χώρας να αντιμετωπίσει την παγκόσμια οικονομική κρίση.¹⁴ Ισχυριζόταν, δε, πως εάν η τότε κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας συνέχιζε να μένει αμέτοχη στις εξελίξεις, η ύφεση θα χτυπούσε με σφοδρότητα τη χώρα. Ωστόσο, σημασία έχει ότι ο τότε «τσάρος» της Οικονομίας, δεν ενστερνιζόταν αυτή την άποψη, δεδομένου ότι προέβλεπε, ότι οι «επιπτώσεις της διεθνούς κρίσης στην Ελλάδα θα είναι περιορισμένες».¹⁵ Οι εκτιμήσεις του κ. Αλογοσκούφη, ήταν δηλαδή τελείως διαφορετικές. Και, όπως αποδείχθηκε εκ των υστέρων, τελείως λανθασμένες.

¹¹ Το ίδιο, 26

¹² Μανδραβέλης, Πάσχος. «Τα σημεία των επερχόμενων δεινών». *Καθημερινή*, 20 Δεκεμβρίου 2009. Ημερομηνία πρόσβασης: 4 Ιανουαρίου 2026. <https://www.kathimerini.gr/opinion/717949/ta-simeia-ton-eperchomenon-deinon/>

¹³ Κώστας Σημίτης, *Η κρίση* (Αθήνα: Πόλις, 2012), 35

¹⁴ Το ίδιο, 38

¹⁵ Γιάννης Βούλγαρης, *Η μεταπολιτευτική Ελλάδα 1974–2009* (Αθήνα: Θεμέλιο, 2015), 169.

1. ΜΙΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΕΚΤΟΣ ΕΛΕΓΧΟΥ: ΧΡΕΟΣ, ΕΛΛΕΙΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

Αρκετά έχουν γραφτεί για τη δημοσιονομική χαλάρωση που υπήρξε τα χρόνια που υπουργός Οικονομικών ήταν ο Γιώργος Αλογοσκούφης (2004-2009)¹⁶ και γενικότερα για τον οικονομικό εκτροχιασμό που υπήρξε κατά την περίοδο διακυβέρνησης του Κώστα Καραμανλή: «Η χώρα κατέστη δημοσιονομικά και χρηματοοικονομικά μη διαχειρίσιμη» ανέφερε σχετικά, ο πρώην υπουργός Οικονομικών και καθηγητής Συνταγματικού Δικαίου στο ΑΠΘ, Ευάγγελος Βενιζέλος, εξηγώντας ότι ειδικά τη διετία 2007-2009 διαμορφώθηκε ένα «εκρηκτικό μείγμα», με τη χώρα να εμφανίζει «το υψηλότερο δημόσιο χρέος της Ευρωζώνης, και ένα από τα υψηλότερα διεθνώς ως ποσοστό του ΑΕΠ».¹⁷ Από την πλευρά του, ο καθηγητής οικονομικής & κοινωνικής ιστορίας, στο Τμήμα Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Αθηνών, Κώστας Κωστής, αναφερόμενος στην ίδια κυβέρνηση στο βιβλίο του «Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας», τόνιζε ότι αφότου η ΝΔ ανέλαβε την διακυβέρνηση της χώρας το 2004 «τα σκάνδαλα άρχισαν να διαδέχονται το ένα το άλλο με έναν ρυθμό ο οποίος ήταν πραγματικά ασύλληπτος» ενώ παράλληλα έκανε λόγο¹⁸ για «κυβερνητική ανεπάρκεια» σε «όλους τους τομείς της δημόσιας ζωής». Εντούτοις, την ίδια ώρα, ο ίδιος επέρριπτε ευθύνες και στο ΠΑΣΟΚ, για τα όσα έκανε ως κυβέρνηση από το 2001 έως το 2004.¹⁹

Πράγματι, το χρέος της Ελλάδας «φούσκωνε» ανησυχητικά από το 2003 επί πρωθυπουργίας Κώστα Σημίτη, και έως το 2009, είχε αυξηθεί κατά 34 ολόκληρες μονάδες· από 95,4% δηλαδή του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ) σε 129,4% του ΑΕΠ. Ή με άλλα λόγια, από 168 δισ. ευρώ, το δημόσιο χρέος εκτινάχθηκε μέσα σε περίπου πεντέμισι χρόνια σε 299,7 δισ. ευρώ.²⁰ Ασφαλώς, σε αυτό συνέβαλαν πολλοί παράγοντες. Ένας από τους σημαντικότερους, ήταν η συστηματική αδράνεια και ολιγωρία των ελληνικών κυβερνήσεων να μεταρρυθμίσουν το Ασφαλιστικό Σύστημα της Ελλάδας και ειδικά εκείνης του Κ. Σημίτη, που είχε ετοιμάσει και το γνωστό πλέον, ως «σχέδιο Γιαννίτση», αλλά σύντομα έκανε πίσω, μπροστά στις θυελλώδεις αντιδράσεις της εποχής.²¹ Ενδεικτικό στοιχείο, για το μέγεθος του προβλήματος, είναι ότι τα ελλείμματα του ασφαλιστικού τη δεκαετία 2000-2010 αποτελούσαν το 80% της αύξησης του

¹⁶ Α. Ράβανος, «Τα «greek statistics» του Αλογοσκούφη», ΤΟ ΒΗΜΑ, 21 Φεβρουαρίου 2010, <https://www.tovima.gr/2010/02/21/politics/ta-greek-statistics-toy-alogoskoyfi/>.

¹⁷ Ευάγγελος Βενιζέλος, *Εκδοχές πολέμου 2009–2022: Μία συζήτηση με τον Γιώργο Κουβαρά για το παρασκήνιο της οικονομικής κρίσης και όσα ακολούθησαν* (Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2023), 46.

¹⁸ Κώστας Κωστής, *Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας* (Αθήνα: Πόλις, 2018), 842.

¹⁹ Το ίδιο, 843.

²⁰ Κώστας Σημίτης, *Εκτροχιασμός* (Αθήνα: Πόλις, 2019), 43.

²¹ Γιώργος Παπαχρήστος, «Οι αντιδράσεις... πάγωσαν το Ασφαλιστικό», *ΤΑ ΝΕΑ*, 26 Απριλίου 2001, <https://www.tanea.gr/2001/04/26/greece/oi-antidraseis-pagwsan-to-asfalistikoi/>.

δημόσιου χρέους της Ελλάδας,²² ενώ αξιοσημείωτο είναι ότι μέχρι σήμερα, το ασφαλιστικό δεν θεωρείται επαρκώς θωρακισμένο, αποδεικνύοντας την διαχρονική απουσία ολοκληρωμένου σχεδιασμού και πολιτικής τόλμης από τις πολιτικές ηγεσίες της χώρας.

Η εκτίναξη του χρέους είχε πάντως ξεκινήσει ήδη από τη δεκαετία του 1980,²³ και συνεχίστηκε και μετά την ένταξη της χώρας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση. Και αυτό γιατί, παρά τα χαμηλά επιτόκια δανεισμού, η χώρα δεν διέθετε πλέον τη δυνατότητα άσκησης αυτόνομης νομισματικής πολιτικής. Δεν μπορούσε δηλαδή να χρηματοδοτεί τα ελλείμματα μέσω έκδοσης (πληθωριστικού) χρήματος από την Τράπεζα της Ελλάδος.²⁴ Επίσης, για να καταφέρει να ενταχθεί η χώρα στην ΟΝΕ το 2001, είχαν προηγηθεί τα γνωστά «κρυφά» swaps, με τα οποία ένα τμήμα του δημόσιου χρέους, μετατέθηκε στο μέλλον. Ο στόχος της κυβέρνησης Σημίτη, ήταν τότε να βελτιώσει πλασματικά η Ελλάδα την δημοσιονομική της εικόνα, ώστε να μπει στην Ευρωζώνη, τηρώντας έστω και τυπικά τα κριτήρια της Συνθήκης του Μάαστριχτ. Αλλά εκτός από αυτό, η συγκεκριμένη προσαρμογή, θα έφερνε τα επόμενα χρόνια και περαιτέρω επιβάρυνση του δημόσιου χρέους, μεγεθύνοντας ακόμη περισσότερο το ύψος του.²⁵ Αυτό, δεν αναιρεί ότι από το 1995 έως και τις αρχές της δεκαετίας του 2000 είχε ξεκινήσει μία σημαντική προσπάθεια για περιορισμό του υψηλού πληθωρισμού.²⁶ Αλλά η σκιώδης υπόθεση της Goldman Sachs, ήταν μία αμφίσημη πολιτική επιλογή, την οποία η χώρα δεν θα αργούσε να βρει μπροστά της.

Την ίδια ώρα, μείζον πρόβλημα της Ελλάδας δεν αποτελούσε μόνο το δημόσιο χρέος αλλά και το ιδιωτικό. Ειδικά μετά την ένταξη στο ευρώ, τα ελληνικά νοικοκυριά κατέφευγαν συχνά σε τραπεζικό δανεισμό, καταγράφοντας παράδοξες ιδιαιτερότητες, όπως τα «διακοποδάνεια»,²⁷ το μεγαλύτερο ποσοστό ιδιοκατοίκησης στην Ευρώπη ή την «πρωτιά» στην αγορά του πολυτελούς γερμανικού οχήματος Porsche Cayenne.²⁸ Η ελληνική οικονομία λειτουργούσε για δεκαετίες με μόνιμο εμπορικό έλλειμμα, εισάγοντας και καταναλώνοντας περισσότερα από όσα παρήγαγε και εξήγαγε. Ήταν, δηλαδή, μία χώρα που «ζούσε με εισαγωγές, αλλά δεν μπορούσε να βρει αγορές για να εξάγει τα δικά της

²² Τ. Γιαννίτσης στο Πρώτο Πρόγραμμα: «Αν περνούσε η μεταρρύθμιση του Ασφαλιστικού το 2001, δεν θα μπαίναμε σε μνημόνιο – Τρομακτικό το δημόσιο χρέος», *ERTnews.gr*, 25 Οκτωβρίου 2021, ημερομηνία πρόσβασης 26 Οκτωβρίου 2025. <https://www.ertnews.gr/roi-idiseon/t-giannitsis-sto-proto-an-pernoyse-i-metarrythmisi-toy-asfalistikoy-to-2001-den-tha-mpainame-se-mnimonio-tromaktiko-to-dimosio-chreos-audio/>

²³ Ανδριάντα Βλάχου, Νίκος Θεοχαράκης και Δημήτρης Μυλωνάκης (επιμ.), *Οικονομική κρίση και Ελλάδα* (Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, 2011), 194.

²⁴ Τάσος Γιαννίτσης, *Η Ελλάδα σε κρίση* (Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις, 2011), 84.

²⁵ Marc Roche, *Η τράπεζα: Πώς η Goldman Sachs κυβερνά τον κόσμο*, μτφρ. Αριστέα Κομνηνέλλη (Αθήνα: Μεταίχμιο, 2011), 30.

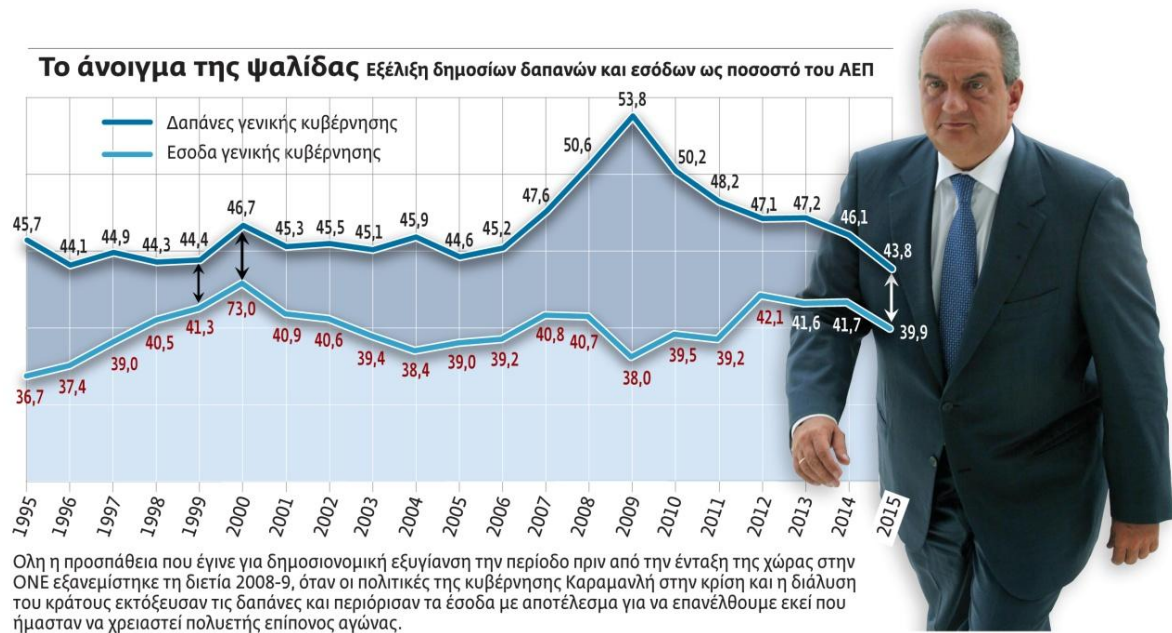
²⁶ Π. Τσακλόγλου, Γ. Οικονομίδης, Γ. Παγουλάτος, Χ. Τριαντόπουλος και Α. Φιλιππόπουλος, «Πώς έφτασε η Ελλάδα στα μνημόνια;», *διαΝΕΟσις*, Απρίλιος 2016, Ημερομηνία πρόσβασης 5 Ιανουαρίου 2026, https://www.dianeosis.org/2016/04/pos_ftasame_sta_mnimonia/

²⁷ Ευγενία Τζώρτζη, «Μάχη προσφορών από τις τράπεζες για διακοποδάνεια», *Καθημερινή*, 1 Ιουλίου 2007, <https://www.kathimerini.gr/economy/business/290885/machi-prosforon-apo-tis-trapezes-gia-diakopodaneaia/>

²⁸ Ιάσων Μανωλόπουλος, *Το επαχθές χρέος της Ελλάδας. Τα σαθρά θεμέλια της Ευρωζώνης, η ευθύνη της πολιτικής ελίτ και της επενδυτικής κοινότητας* (Αθήνα: Εκδόσεις Μελάι, 2011), 69-70.

προϊόντα» επισήμαινε επί του θέματος, ο πρώην υπουργός Οικονομικών Γιώργος Παπακωνσταντίνου, συμπληρώνοντας ότι το 2008 το έλλειμμα στο εξωτερικό ισοζύγιο (σ.σ το σύνολο των οικονομικών συναλλαγών της χώρας με το εξωτερικό) άγγιξε το αρνητικό «ρεκόρ» του 15% του ΑΕΠ.²⁹

Ένα ακόμη μεγάλο «αγκάθι» για την ελληνική οικονομία, αποτελούσε η έλλειψη διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων, που σε συνδυασμό με το μικρό εύρος βιομηχανικών δραστηριοτήτων³⁰ και την εκτίναξη των μισθών σε ιδιωτικό και δημόσιο τομέα, οδήγησε σε αισθητή μείωση της ανταγωνιστικότητας της χώρας, σε σύγκριση με τα περισσότερα κράτη της Ευρωζώνης. Πιο συγκεκριμένα, την ώρα που στην πλειονότητα των Ευρωπαϊκών χωρών οι μισθοί στον ιδιωτικό τομέα είχαν καταγράψει μία αύξηση της τάξης του 30%, στην Ελλάδα ο ίδιος αριθμός άγγιζε το 85%. Όσο για τον δημόσιο τομέα, την περίοδο 2001–2009, που η αύξηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση έφτανε το 40%, στο ελληνικό δημόσιο άγγιζε το 117%.³¹ Οι ονομαστικοί μισθοί στην Ελλάδα δεν αυξήθηκαν μόνο περισσότερο από τον μέσο όρο της ΕΕ, αλλά και ταχύτερα σε σχέση με την εγχώρια παραγωγικότητα. Η εξέλιξη αυτή, δεν συμβάδιζε ούτε με την επενδυτική δραστηριότητα ούτε με το επίπεδο τεχνολογικής κατάρτισης που υπήρχε στην χώρα.

Εικόνα 3. Γράφημα για την περίοδο 1995–2015 (Παπαϊωάννου, Το Βήμα).³²

²⁹ Το ίδιο, 56–57.

³⁰ Μαριαλένα Περπιράκη, «Η ιστορία πίσω από εγκαταλειμμένα εργοστάσια. Γιατί απέτυχε η ελληνική βιομηχανία;», HuffPost Greece, 15 Μαΐου 2017, <https://www.huffingtonpost.gr/kinonia/i-istoria-piso-apo-egkatalimmena-ergostasia-giati-apetich-e-elliniki-viomichania/>.

³¹ Γιώργος Παπακωνσταντίνου, Game Over: Η αλήθεια για την κρίση (Αθήνα: Παπαδόπουλος, 2016), 67.

³² Γιώργος Παπαϊωάννου, «Η διετία που εκτίναξε το χρέος», *ΤΟ ΒΗΜΑ*, 20 Ιανουαρίου 2013, εικόνα/γράφημα, ημερομηνία πρόσβασης 25 Νοεμβρίου 2025, <https://www.tovima.gr/2013/01/20/politics/i-dietia-poy-ektinakse-to-xreos/>.

Σημειώνεται ότι προβληματική για τον δημόσιο τομέα δεν ήταν μόνο η ραγδαία αύξηση των μισθών σε αυτόν αλλά και οι μαζικές προσλήψεις που πραγματοποιούνταν για πολλές δεκαετίες, σε ένα πλαίσιο πελατειακών σχέσεων που χαρακτήριζε το ελληνικό πολιτικό σύστημα. «Χιλιάδες προσλαμβάνονταν, κατά κανόνα με αδιαφανείς διαδικασίες» τονίζει σχετικά, ο καθηγητής Πολιτικής Επιστήμης στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης, Στάθης Καλύβας, ενώ αναφερόμενος στο γνωστό και ως «διάταγμα Παυλόπουλου» υπενθυμίζει πως «οι συμβάσεις χιλιάδων εργαζομένων στο δημόσιο μετατράπηκαν από ορισμένου σε αορίστου χρόνου, εξασφαλίζοντάς τους ουσιαστικά μονιμότητα».³³ Για το ίδιο διάταγμα (υπ. αρ. 164 του 2004), η εφημερίδα «ΤΑ ΝΕΑ» θα αποκάλυπτε χρόνια αργότερα, ότι κατά το διάστημα 2004-2009 ο τότε υπουργός Δημόσιας Διοίκησης Προκόπης Παυλόπουλος, ενέκρινε περισσότερες από 865.000 προσλήψεις δημοσίων υπαλλήλων.³⁴ Πρόκειται για έναν εξωφρενικό αριθμό, αν αναλογιστεί κανείς ότι σήμερα εργάζονται στον Δημόσιο Τομέα περίπου 700 χιλιάδες υπάλληλοι.³⁵

Εικόνα 4. Γράφημα που δείχνει τις προσλήψεις την περίοδο 2004 -2009 (Μουτούση, Το Βήμα).³⁶

Για να καλυφθούν αυτές αλλά και άλλες δαπανηρές υποχρεώσεις του ελληνικού δημοσίου, ο δανεισμός της Ελλάδας συνέχιζε να αυξάνεται, χωρίς να υπάρχει παράλληλα κάποιος σοβαρός σχεδιασμός για την ανάπτυξη της χώρας. Αναφερόμενος στον δημόσιο δανεισμό,

³³ Στάθης Ν. Καλύβας, *Καταστροφές και θριάμβοι: Οι 7 κύκλοι της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας* (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδόπουλος, 2015), 262-263.

³⁴ Νικολέττα Μουτούση, «865.000 γαλάζιες προσλήψεις με τη βούλα Παυλόπουλου!», *ΤΑ ΝΕΑ*, 5 Ιουλίου 2013, ημερομηνία πρόσβασης 22 Νοεμβρίου 2025, <https://www.tanea.gr/2013/07/05/politics/865-000-galazies-proslipseis-me-ti-boyla-paylopoyloy/>

³⁵ «Δημόσιοι υπάλληλοι: Πόσοι είναι στην Ελλάδα & πώς κατανέμονται [πίνακες].» *Aftodioikisi.gr*, 28 Νοεμβρίου 2023, ημερομηνία πρόσβασης 3 Νοεμβρίου 2025 <https://www.aftodioikisi.gr/dimosio/dimosioi-ypalliloi-posoi-einai-stin-ellada-amp-pos-katanemontai-pinakes/>.

³⁶ Νικολέττα Μουτούση, «865.000 γαλάζιες προσλήψεις με τη βούλα Παυλόπουλου!», *ΤΑ ΝΕΑ*, 5 Ιουλίου 2013, Ημερομηνία πρόσβασης 22 Νοεμβρίου 2025, <https://www.tanea.gr/2013/07/05/politics/865-000-galazies-proslipseis-me-ti-boyla-paylopoyloy/>

ο Ομότιμος Καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών και πρώην Υπουργός του ΠΑΣΟΚ, Τάσος Γιαννίτσης υπογραμμίζει πως ανεξαρτήτως κυβέρνησης αυτός «είχε ένα κοινό σημείο αναφοράς: την απουσία πολιτικής βούλησης για περιορισμό των δαπανών, για την ενίσχυση της παραγωγικότητας, ιδίως στον δημόσιο τομέα». Και συνεχίζει: «Με την προσφυγή στον δημόσιο δανεισμό, χρηματοδοτούνταν τα δημοσιονομικά ελλείμματα, η παραοικονομία, η φοροδιαφυγή, η επίσημη οικονομία, και, βραχυπρόθεσμα, επιταχυνόταν ο στόχος των μεγαλύτερων ρυθμών μεγέθυνσης».³⁷

Πράγματι, η φοροδιαφυγή αποτελούσε μία ακόμη διαχρονική παθογένεια του ελληνικού κράτους, και σε συνδυασμό με την φοροαπαλλαγή (ή για άλλους, φοροαποφυγή), που υιοθετήθηκε συστηματικά από όλες τις ελληνικές κυβερνήσεις πριν την κρίση του 2009, κατέστησε το φορολογικό ως ένα από τα κρισιμότερα προβλήματα της ελληνικής οικονομίας. Τα φορολογικά έσοδα παρέμεναν για δεκαετίες περιορισμένα παρά τα δυσανάλογα έξοδα του ελληνικού κράτους, διαμορφώνοντας έτσι μία σταθερή υστέρηση κρατικών εσόδων. Βαθμιαία, εξηγεί ο πρώην υπουργός Οικονομίας, Γιώργος Σταθάκης, διαμορφώθηκε ένα «“κατακερματισμένο” φορολογικό σύστημα στο οποίο υπάρχει ειδικό καθεστώς μειωμένης φορολόγησης για εκατοντάδες επαγγέλματα και επιχειρήσεις» προσθέτοντας πως πολλές φορές «η φοροασυλία αποτελούσε προϊόν πολύμηνων απεργιακών διεκδικήσεων».³⁸ Σύμφωνα με τον ίδιο:

*Δίπλα σε αυτό προστέθηκαν ακόμη και κατηγορίες υψηλόμισθων μισθωτών ή και δημοσίων υπαλλήλων. Το δαιδαλώδες σύστημα των επιδομάτων στο Δημόσιο, που σε κατηγορίες καλά αμειβόμενων, είναι συνήθως πολλαπλάσιο των μισθών, συχνά φορολογείται με ειδικό τρόπο. Το ίδιο συνέβη και με επιχειρήσεις συγκεκριμένων κλάδων. Οι τράπεζες, οι κατασκευαστικές εταιρείες, οι ναυτιλιακές και αρκετές άλλες φορολογούνται με ειδικό καθεστώς».*³⁹

Η άμεση φορολογία στην Ελλάδα, ήταν πριν την κρίση κάτω από τον μέσο όρο της Ευρώπης. Αν έστω τον άγγιζε, εκτιμούσε ο καθηγητής Πολιτικής Οικονομίας στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Γιάννης Μηλιός, από το 2000 έως και το 2008 το ελληνικό κράτος υπολογίζεται ότι θα είχε λάβει σε φόρους πάνω από 90 δισ. ευρώ.⁴⁰ Ωστόσο, οι ελληνικές κυβερνήσεις προτιμούσαν διαχρονικά να προχωρήσουν σε αύξηση των έμμεσων φόρων (ΦΠΑ) και φυσικά να καταφύγουν στον δημόσιο δανεισμό, από το να αυξήσουν την ασθενική άμεση φορολογία και φυσικά, να αντιμετωπίσουν την εκτεταμένη φοροδιαφυγή,⁴¹ η οποία ζημίωνε σημαντικά μέσα στα χρόνια το κράτος.

Αποτέλεσμα των ανωτέρω, ήταν η διαρκής συρρίκνωση των κρατικών εσόδων (από 43% του ΑΕΠ το 2000 σε 38% του ΑΕΠ το 2009),⁴² με τις δημόσιες δαπάνες να παρουσιάζουν την ίδια ώρα σταδιακή διόγκωση (το 2000 άγγιζαν σε ποσοστό του ΑΕΠ το 47%, και 9

³⁷ Τάσος Γιαννίτσης, *Ελλάδα 1953–2024: Χρόνος και Πολιτική Οικονομία* (Αθήνα: Πατάκης, 2024), 273.

³⁸ Ανδριάντα Βλάχου, Νίκος Θεοχαράκης και Δημήτρης Μυλωνάκης (επιμ.), *Οικονομική κρίση και Ελλάδα* (Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, 2011), 199.

³⁹ Το ίδιο, 199.

⁴⁰ Γιάννης Μηλιός, *Από την κρίση στην κυβέρνηση της Αριστεράς: Η στρατηγική των αναγκών* (Αθήνα: Εκδόσεις Νήσος, 2014), 130.

⁴¹ Γιαννίτσης, *Ελλάδα 1953–2024*, 273.

⁴² Γιώργος Παπακωνσταντίνου, *Game Over: Η αλήθεια για την κρίση* (Αθήνα: Παπαδόπουλος, 2016), 56.

χρόνια αργότερα είχαν φτάσει το 54%). Η Ελλάδα δεν ήταν βεβαίως η μοναδική χώρα με δημοσιονομικά προβλήματα. Και άλλα ευρωπαϊκά κράτη κατέγραφαν αντίστοιχες ανισορροπίες, με την διαφορά ότι έσπευσαν μετά την εκδήλωση της χρηματοπιστωτικής κρίσης του 2008 να δρομολογήσουν διαδικασίες δημοσιονομικής προσαρμογής. Αντιθέτως, στην Ελλάδα καταγράφηκε το 2009 περαιτέρω επιδείνωση της οικονομίας, με σοβαρή μείωση των φορολογικών εσόδων κατά 2,3 δισ. ευρώ αλλά και με πρωτογενείς δαπάνες οι οποίες ανήλθαν εκείνο έτος στα 62 δισ. ευρώ (Χριστοδουλάκης 2011).⁴³

Όπως προαναφέρθηκε, τα παραπάνω ελληνικά προβλήματα, ήταν λίγο πολύ γνωστά στο εξωτερικό, και το 2009, η επιδείνωση της δημοσιονομικής κατάστασης της χώρας και μετέπειτα της αξιοπιστίας της στις διεθνείς αγορές οδήγησαν σε άνοδο των επιτοκίων με τα οποία δανειζόταν το ελληνικό δημόσιο. Η αύξηση του κόστους δανεισμού θα επιβάρυνε την εξυπηρέτηση του χρέους, συμβάλλοντας έτσι στην περαιτέρω διόγκωσή του. Αυτή η αδιέξοδη κατάσταση επιδεινωνόταν ακόμη περισσότερο από το κρατικό έλλειμμα και την υπερβολική ιδιωτική κατανάλωση, που οδηγούσαν με την σειρά τους και πάλι σε υπερδανεισμό, για να αντιμετωπισθεί το έλλειμμα του ισοζυγίου.⁴⁴

Στο βιβλίο του «Η Μεταπολιτευτική Ελλάδα 1974 - 2009» ο καθηγητής Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Γιάννης Βούλγαρης, αναλύει ότι «από ιστορική σκοπιά», η νεοκαρμανλική πενταετία «κρίθηκε και κρίνεται με γνώμονα το μερίδιο ευθύνης που φέρει για τη χρεοκοπία της χώρας μετά την παγκόσμια κρίση του 2008». Κατά τον ίδιο, αποδείχθηκε μία «μοιραία πενταετία» κατά την οποία «οι αδράνειες και οι ολιγωρίες κόστισαν τραγικά λόγω της παγκόσμιας κρίσης και της επακόλουθης κρίσης του ευρώ» με εκείνη την κυβέρνηση να αφήνει «να της φύγει ο έλεγχος της οικονομίας».⁴⁵

Βλέποντας τον γενικότερο εκτροχιασμό αλλά και την τρέχουσα κατάσταση παγκοσμίως, ο πρωθυπουργός Κώστας Καραμανλής εμφανίστηκε για πρώτη φορά συγκρατημένος στη Διεθνή Έκθεση Θεσσαλονίκης τον Σεπτέμβριο του 2009, και σε αντίθεση με τις παροχές που είχε εξαγγείλει στη ΔΕΘ τις προηγούμενες χρονιές, πρότεινε «τολμηρές», όπως τις χαρακτήρισε δράσεις, όπως λόγου χάρη περικοπές υπερωριών, περιορισμούς προσλήψεων, πάγωμα συντάξεων, επιδομάτων και μισθών στο δημόσιο, για την επόμενη χρονιά.⁴⁶ Αυτά τα μέτρα, θα εξοικονομούσαν στο κράτος ασήμαντους πόρους, μπροστά στην εκρηκτική κατάσταση που είχε δημιουργηθεί, αλλά κατάφεραν έστω και επικοινωνιακά, να πείσουν ότι ο Κώστας Καραμανλής, ήταν σε μία πιο αυστηρή γραμμή από εκείνη του πολιτικού του αντιπάλου και αρχηγού της αξιωματικής αντιπολίτευσης, Γιώργου Παπανδρέου, ο οποίος παρουσίασε τότε ένα πρόγραμμα παροχών με σημαντική ενίσχυση των κοινωνικών δαπανών και αρκετά μέτρα αναδιανομής.

⁴³ Χριστοδουλάκης, *Σώζεται ο Τιτανικός*;, σ. 35, 37.

⁴⁴ Μ. Νίκος Χριστοδουλάκης, *Σώζεται ο Τιτανικός*; Από το μνημόνιο, ξανά στην ανάπτυξη (Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις, 2011), σ. 30.

⁴⁵ Γιάννης Βούλγαρης, *Η Μεταπολιτευτική Ελλάδα 1974–2009* (Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις, 2015), 155,169.

⁴⁶ Ομιλία Καραμανλή στην 74η ΔΕΘ (5 Σεπτεμβρίου 2009).» YouTube video, Αναρτημένο από ΝΕΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ. 5 Σεπτεμβρίου 2009. Ημερομηνία πρόσβασης 2 Οκτωβρίου 2025.
<https://www.youtube.com/watch?v=V6jz1IkuW0o>

Κατά τον σύμβουλο στρατηγικής και επικοινωνίας, Ευτύχη Βαρδουλάκη:

Η προεκλογική στρατηγική του ΓΑΠ πριν το 2009 ήταν συνταγή μετεκλογικής κατάρρευσης. Μολονότι η νίκη του ήταν προδιαγεγραμμένη (είχε κερδίσει άνετα τις ευρωεκλογές και ήταν ορατή η κατακρήμνιση της ΝΔ μετά την προκήρυξη εκλογών που θεωρήθηκε «λευκή πετσέτα») και παρά το ότι ήταν πλήρως ενήμερος για την κατάσταση της οικονομίας εν μέσω διεθνούς οικονομικής κρίσης, δεν προσαρμόσε καθόλου τη στρατηγική του στην επόμενη μέρα. Το άγχος να κερδίσει μετά από δύο ήττες το 2004 και το 2007 τον οδήγησε στο να καλλιεργήσει προσδοκίες που του εξασφάλιζαν έναν εκλογικό θρίαμβο αλλά εκ των πραγμάτων δεν μπορούσαν να επιβεβαιωθούν. Αντί να προετοιμάσει την κοινή γνώμη για το τι θα ακολουθήσει, εκμεταλλευόμενος ότι η ίδια η απερχόμενη κυβέρνηση αναδείκνυε τις δυσκολίες που υπήρχαν, υπερθεμάτιζε σε αυξημένες προσδοκίες. Μολονότι ο ίδιος επί χρόνια έχτιζε την εικόνα ενός ανοιχτόμυαλου, προοδευτικού πολιτικού, με αρκετά προωθημένες για την εποχή τους απόψεις πολλούς τομείς, από το 2007 και μετά - για εσωκομματικούς κυρίως λόγους και με σκοπό να συσπειρώσει τον σκληρό κομματικό «παλαιοπαπανδρείκο» πυρήνα - ουσιαστικά μετακινήθηκε και ο ίδιος σε σαφώς πιο λαϊκίστικες/δημαγωγικές θέσεις.⁴⁷

Αναφερόμενος, δε, στη φράση «λεφτά υπάρχουν» ο κ. Βαρδουλάκης υποστηρίζει ότι δεν ήταν «μια ατυχής διατύπωση που διαστρεβλώθηκε, όπως ο ίδιος ακόμα υποστηρίζει. Όντως υπήρχε και δεύτερο σκέλος στην πρόταση που αποσιωπήθηκε». Όμως, όπως εξηγεί:

Συχνά η προεκλογική ρητορική του αυτό υπονοούσε. Το ότι τα λεφτά θα βρίσκονταν αν περιοριζόταν η σπατάλη ήταν μία υπεραπλουστευτική προσέγγιση η οποία παρέβλεπε όλα τα δομικά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας και το διπλό έλλειμμα δημοσιονομικών και ανταγωνιστικότητας. Επιπλέον, ο ΓΑΠ προεκλογικά υπόσχονταν επανακρατικοποίηση της Ολυμπιακής και του ΟΤΕ, καθώς και έκτακτα επιδόματα σε ευπαθείς ομάδες. Αντί να προετοιμάσει την κοινή γνώμη για το τι θα ακολουθήσει, εκμεταλλευόμενος ότι η ίδια η απερχόμενη κυβέρνηση αναδείκνυε τις δυσκολίες που υπήρχαν, υπερθεμάτιζε σε αυξημένες προσδοκίες.⁴⁸

Είναι γεγονός, ωστόσο, ότι έως σήμερα, εκείνη η φράση του πρώην πρωθυπουργού, έχει καταγραφεί στη μνήμη των περισσότερων και για λόγους ιστορικής ακρίβειας, αξίζει να παρατεθεί παρακάτω στο σύνολό της:

Λεφτά υπάρχουν, αν τα διεκδικήσεις, αν προσελκύσεις επενδύσεις, αν νοικοκυρέψεις το κράτος, αν αξιοποιήσεις τις παραγωγικές δυνατότητες της χώρας μας, ώστε να αβγατίσουν και να δημιουργήσουν νέο πλούτο. Αλλά αυτά θέλουν σχέδιο και θέλουν σχέδιο που να υπηρετεί το δημόσιο συμφέρον και όχι το συμφέρον των κομματικών παραγόντων, των «ημέτερων» και των ισχυρών στη χώρα μας.⁴⁹

Φυσικά, τα «αν» στην παραπάνω πρόταση ήταν αρκετά και ο Κώστας Καραμανλής το γνώριζε καλά αυτό. Όπως σημείωνε ο καθηγητής Πολιτικής και Κοινωνικών Ταυτοτήτων στο ΠΑΜΑΚ, Νίκος Μαραντζίδης «ήδη από τις αρχές του 2009 φαινόταν ότι η κυβέρνηση αναζητούσε μία διέξοδο διαφυγής και μία ημερομηνία για πρόωρες εκλογές».⁵⁰ Αναφερόμενος προσωπικά στον πρώην πρωθυπουργό, Κ. Καραμανλή, αξιολογούσε ότι ήξερε τότε «ή έστω αντιλαμβανόταν τι έρχεται –ίσως όχι ακριβώς το μέγεθος, αλλά

⁴⁷ Ευτύχης Βαρδουλάκης, Σύμβουλος στρατηγικής και επικοινωνίας, προσωπική επικοινωνία, 1^η Φεβρουαρίου 2026.

⁴⁸ Το ίδιο.

⁴⁹ Γιώργος Παπανδρέου, ομιλία 10 Σεπτεμβρίου 2009, βίντεο YouTube, πρόσβαση 10 Ιανουαρίου 2026. <https://www.youtube.com/watch?v=Nvg8LG3aRNw>

⁵⁰ Πέτρος Ιωαννίδης και Ηλίας Τσαούσης (επιμ.), *Μισός αιώνας εκλογές: Συζητώντας για τις αναμετρήσεις της Μεταπολίτευσης* (Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις, 2023). 248.

σίγουρα είχε αντίληψη του προβλήματος- και θεωρώ ότι προτίμησε να δώσει την ‘‘καυτή’’ πατάτα στον επόμενο, εξού και αποφάσισε να προχωρήσει σε πρόωρες εκλογές» τις οποίες, όπως υπογραμμίζει, ήξερε ότι δεν θα τις κερδίσει.⁵¹

1.1. ΟΙ ΕΥΘΥΝΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΥΘΥΝΕΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

Διοικητής της Τράπεζας της Ελλάδος (ΤτΕ), ήταν εκείνη την εποχή ο Γιώργος Προβόπουλος, ο οποίος χρόνια αργότερα αποκάλυψε ότι το ΔΝΤ είχε προειδοποιήσει ήδη από το 2008, ότι το μακροπρόθεσμο χρέος της ελληνικής κυβέρνησης θα άγγιζε στο 800% του ΑΕΠ, κάνοντας παράλληλα γνωστό, ότι η ελληνική πλευρά απεύθυνε τότε έκκληση προς το Ταμείο να μην δημοσιοποιήσει την επίμαχη έκθεση. Τελικά, το ΔΝΤ την δημοσίευσε αργότερα και πιο συγκεκριμένα τον Αύγουστο του 2009, προειδοποιώντας για τον σοβαρό κίνδυνο επιδείνωσης της οικονομικής κατάστασης στη χώρα.⁵²

Ένα εύλογο ερώτημα που δημιουργείται σε αυτό το σημείο, είναι, τι ακριβώς έκανε από την πλευρά της η Ευρώπη; Γιατί, πολλά παρατέθηκαν παραπάνω για τις ευθύνες που είχε το ελληνικό κράτος όσον αφορά στη δημοσιονομική του κατάσταση, αλλά αν θέλουμε να είμαστε δίκαιοι και η Ευρωζώνη δεν ήταν άμοιρη ευθυνών. Όπως προαναφέρθηκε, από το 2003 έως το 2009, το χρέος της Ελλάδας είχε αυξηθεί από 95,4% του ΑΕΠ σε 129,4%, την ώρα όμως που σύμφωνα με τους κανόνες της ΟΝΕ, αυτό δεν θα έπρεπε να υπερβαίνει το 60%.⁵³ Το ίδιο ίσχυε και για το έλλειμμα, το οποίο βάσει της συνθήκης του Μάαστριχτ δεν θα έπρεπε να ξεπερνά το 3%, αλλά παραδόξως της Ελλάδας ανήλθε σε διψήφιο αριθμό το 2009.⁵⁴ «Επί δεκαετίες οι μη εκλεγμένοι επίτροποι της ΕΕ ενθάρρυναν το δανεισμό και αρνούνταν να επιβάλουν κυρώσεις για την παραβίαση των ορίων χρέους και ελλείμματος» σχολίαζε επικριτικά, ο οικονομολόγος Ιάσων Μανωλόπουλος.⁵⁵ Όπως διαπιστώθηκε, μέχρι τα χρόνια των μνημονίων, καμία σοβαρή επιτήρηση για τις χώρες της Ευρωζώνης δεν υπήρχε. Μιλώντας συγκεκριμένα για την Ελλάδα, μονάχα κάποιες παροτρύνσεις υπήρξαν από την Κομισιόν για διαρθρωτικά μέτρα, κατά τη διάρκεια της πρωθυπουργικής

⁵¹ Το ίδιο, 253

⁵² International Monetary Fund, *Greece: 2009 Article IV Consultation — Staff Report; Staff Supplement; Public Information Notice on the Executive Board Discussion; and Statement by the Executive Director for Greece*, IMF Staff Country Report No. 09/244 (Washington, D.C.: International Monetary Fund, August 6, 2009), ημερομηνία πρόσβασης: 5 Νοεμβρίου 2025.
<https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2009/cr09244.pdf>

⁵³ Γιώργος Παγουλάτος και Δήμητρα Τσίγκου, *Το δημοσιονομικό πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ο διάλογος για τη μεταρρύθμισή του*, διαΝΕΟσις (Απρίλιος 2022), 6, https://www.dianeosis.org/wp-content/uploads/2022/03/Dimosionomiko_Plaisio_EE_Giorgos_Pagoulatos.pdf

⁵⁴ Στάθης Ν. Καλύβας, *Καταστροφές και θρίαμβοι: Οι 7 κύκλοι της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας* (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδόπουλος, 2015), 254.

⁵⁵ Μανωλόπουλος, *Το επαχθές χρέος της Ελλάδας*, 25-26.

θητείας του Κ. Καραμανλή, αλλά ακόμη κι αυτές δεν εισακούστηκαν από την τότε κυβέρνηση.⁵⁶

«Το ήξερα από το 2008 ότι η Ελλάδα πήγαινε κατευθείαν στον γκρεμό, αλλά δεν μπορούσα να το πω ανοιχτά. Άλλωστε, Γαλλία και Γερμανία έκαναν χρυσές δουλειές πουλώντας στο ελληνικό Δημόσιο το οποίο αγόραζε δανειζόμενο» θα παραδεχόταν χρόνια αργότερα ο πρώην πρόεδρος της Κομισιόν, Ζαν Κλοντ Γιούνκερ.⁵⁷

Πριν εκλεγεί πρωθυπουργός της Ελλάδας, ο Γιώργος Παπανδρέου, είχε κατηγορήσει ευθέως την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για ανοχή σε σχετικές παραβάσεις της κυβέρνησης Καραμανλή, σε μία «έντονη» συζήτηση που είχε ως αρχηγός της αξιωματικής αντιπολίτευσης με τον πρώην επίτροπο Οικονομικών Υποθέσεων της Κομισιόν (2004-2009), Χοακίν Αλμούνια.⁵⁸ Όμως, ο τελευταίος, δεν φημιζόταν για τα αντανάκλαστικά του. Εκ του αποτελέσματος δηλαδή, αυτά απεδείχθησαν οριακά ανύπαρκτα. Ένα μόλις χρόνο πριν ξεκινήσει η Κομισιόν να ζητά από την Ελλάδα αυστηρά μέτρα λιτότητας, η εφημερίδα «Καθημερινή» ανέφερε σε σχετικό ρεπορτάζ της το 2008, ότι «παρά τις πιο δυσοίωνες προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής» το υπουργείο Οικονομίας δεν σκεφτόταν έκτακτα μέτρα, τα οποία όπως χαρακτηριστικά υπογράμμιζε η εφημερίδα, δεν ζητούσε άλλωστε και ο αρμόδιος Επίτροπος, Χ. Αλμούνια. Καμία σκέψη, συνέχιζε το σχετικό δημοσίευμα, δεν υπήρχε εκείνη την χρονιά, για αύξηση φόρων.⁵⁹

Σημειώνεται, ότι παγκόσμια οικονομική ύφεση υπήρχε ήδη από το 2007 και μάλιστα, λίγες μέρες πριν η Lehman Brothers καταρρεύσει, τον Σεπτέμβριο του 2008, οι υπουργοί Οικονομικών της Ευρωζώνης, συναντήθηκαν με έναν εκπρόσωπο της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, με σκοπό να συζητήσουν το ενδεχόμενο λήψης σχετικών μέτρων. Όμως, όπως αποφάνθηκαν οικονομική κρίση δεν υπήρχε, και συνεπώς, δεν υπήρχε και ανάγκη για κάποιο ενιαίο ευρωπαϊκό σχέδιο. Δεν θα περνούσε πολύς καιρός και θα αναθεωρούσαν πλήρως τη στάση τους.⁶⁰

Έναν περίπου χρόνο αργότερα και αφότου ο Γιώργος Παπακωνσταντίνου ανέλαβε υπουργός Οικονομικών τον Οκτώβριο του 2009, θα έβρισκε στο υπουργείο ένα αδημοσίευτο υπόμνημα της Κομισιόν, το οποίο προέβλεπε ότι το έλλειμμα της κεντρικής κυβέρνησης θα ξεπερνούσε το 10% του ΑΕΠ.⁶¹ Η Ευρώπη, λοιπόν, είχε γνώση της ελληνικής κατάστασης, απλά, όπως σχολίαζε και ο ίδιος κ. Παπακωνσταντίνου, το «πρόβλημα στους ευρωπαϊκούς μηχανισμούς παρακολούθησης και επιτήρησης» ήταν ξεκάθαρο.⁶² «Εξαιτίας της Ελλάδας, η Ευρώπη άλλαξε», θα δήλωνε χρόνια αργότερα, ο επίσης πρώην υπουργός Οικονομικών και νυν διοικητής της ΤτΕ, Γιάννης Στουρνάρας, σε

⁵⁶ Κώστας Σημίτης, *Ο εκτροχιασμός* (Αθήνα: Πόλις, 2012), 28.

⁵⁷ Γιάννης Βαρουφάκης, *Γένεση της μνημονιακής Ελλάδας*. (Αθήνα: Gutenberg, 2021). 87.

⁵⁸ Γιώργος Παπακωνσταντίνου, *Game Over: Η αλήθεια για την κρίση* (Αθήνα: Παπαδόπουλος, 2016), 53.

⁵⁹ «Δεν ζητεί – προς το παρόν – μέτρα ο κ. Αλμούνια». *Καθημερινή*, 30 Απριλίου 2008.

<https://www.kathimerini.gr/economy/local/320732/den-zitei-pros-to-paron-metra-o-k-almoynia/>

⁶⁰ Κώστας Σημίτης, *Ο εκτροχιασμός* (Αθήνα: Πόλις, 2012), 34.

⁶¹ Γιώργος Παπακωνσταντίνου, *Game Over: Η αλήθεια για την κρίση* (Αθήνα: Παπαδόπουλος, 2016), 36.

⁶² Το ίδιο, 51.

αφιέρωμα των Financial Times για την ελληνική κρίση. «Η Ελλάδα στάθηκε η μαία αυτής της ιστορίας» προσέθετε ο ίδιος, τονίζοντας ότι πλέον τόσο το ΔΝΤ όσο και η ΕΕ «έχουν μάθει από αυτό. Η Ελλάδα ανάγκασε την Ευρωζώνη να εξελιχθεί» ωστόσο, υπογράμμιζε στη συνέχεια «πληρώσαμε το τίμημα - οδυνηρά και δημόσια».⁶³

Φαίνεται, πάντως, ότι ο ελλιπής εποπτικός έλεγχος δεν ήταν η μοναδική παθογένεια της Ευρωζώνης. Η μη ετοιμότητα και παντελής απουσία σχεδιασμού για διαχείριση τυχόν κρίσεων, οι μακροοικονομικές ανισορροπίες Βορρά - Νότου και η ατελής αρχιτεκτονική της ΟΝΕ, συγκαταλέγονταν στις βασικές διαρθρωτικές αδυναμίες της.⁶⁴ Κατά τον Στάθη Καλύβα ο προβληματικός σχεδιασμός του ευρωπαϊκού νομίσματος ήταν βέβαιο ότι θα οδηγούσε κάποια στιγμή σε μία σοβαρή κρίση, καθώς όπως ισχυριζόταν «η Ευρωπαϊκή Νομισματική Ένωση δεν ήταν τόσο βιώσιμη όσο προβλεπόταν από τις συνθήκες», ισχυριζόμενος παράλληλα, ότι η οικονομική κρίση που ακολούθησε ήταν θέμα «ελαττωματικών κανόνων».⁶⁵ Από την πλευρά του, ο Γιάνης Βαρουφάκης, τόνιζε ότι αυτή η κρίση στην Ευρωζώνη ήταν αναπόφευκτη και η πτώχευση «δεδομένη» εντός «ενός νομισματικού συστήματος» που όπως έλεγε «ήταν σχεδιασμένο να δημιουργεί μεγαλύτερες φούσκες εντός των πιο ελλειμματικών οικονομιών».⁶⁶

1.2. EUROSTAT: Η ΣΚΛΗΡΗ ΑΛΗΘΕΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΕΛΛΕΙΜΜΑ ΚΑΙ Η ΥΠΟΘΕΣΗ ΓΕΩΡΓΙΟΥ

Ένα από τα σημαντικότερα κεφάλαια του πρώτου μνημονίου αλλά και γενικότερα της ελληνικής οικονομικής κρίσης, υπήρξε το έλλειμμα του ΑΕΠ το 2009, όπως και το πραγματικό μέγεθος αυτού, καθώς ήταν ενδεικτικό της κατάστασης στην οποία βρισκόταν τότε η χώρα.

Το 2008, ο στόχος για το δημοσιονομικό έλλειμμα του επόμενου έτους είχε τεθεί στο 2% του ΑΕΠ. Ωστόσο, δύο ημέρες πριν από τις εκλογές της 4ης Οκτωβρίου, η κυβέρνηση της ΝΔ γνωστοποίησε προς την Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία ότι το έλλειμμα της γενικής κυβέρνησης εκτιμάτο πλέον στο 6% του ΑΕΠ. Όπως τονίστηκε, το ποσοστό αυτό ήταν διπλάσιο του ορίου του 3% που προέβλεπε το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης (Stability and Growth Pact – SGP), το οποίο θεσπίστηκε το 1997 για τις χώρες της

⁶³ LiFO, αναδημοσίευση άρθρου των Financial Times, "Ten years after Greece's crisis". <https://www.lifo.gr/now/world/afieroma-financial-times-gia-ta-10-hronia-meta-tin-elliniki-krisi-pos-i-ellada-epestrepse>

⁶⁴ Πάνος Καζάκος, *Μετά το «Μνημόνιο»: Οικονομική πολιτική στην Ελλάδα υπό διεθνή έλεγχο* (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήσης, 2011), 19.

⁶⁵ Στάθης Ν. Καλύβας, *Καταστροφές και θρίαμβοι: Οι 7 κύκλοι της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας* (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδόπουλος, 2015), 257.

⁶⁶ Γιάνης Βαρουφάκης, *Γένεση της μνημονιακής Ελλάδας*. (Αθήνα: Gutenberg, 2021).

Γιώργος Παπακωνσταντίνου, *Game Over: Η αλήθεια για την κρίση* (Αθήνα: Παπαδόπουλος, 2016), 37.

Ευρωζώνης.⁶⁷ Και πάλι βέβαια, αν αυτά τα στοιχεία ανταποκρίνονταν στην πραγματικότητα, θα μιλούσαμε για ένα σχετικά καλό σενάριο. Αλλά δυστυχώς, όπως αποδείχθηκε στη συνέχεια, το έλλειμμα του ΑΕΠ θα ξεπερνούσε κάθε αρνητικό σενάριο.

Στις 21 Οκτωβρίου 2010 και αφότου πλέον είχε εκλεγεί η κυβέρνηση του Γιώργου Παπανδρέου, στάλθηκε αναπροσαρμοσμένη εκτίμηση του ελλείμματος που άγγιζε το 12,5% του ΑΕΠ. Μέχρι τον Απρίλιο της επόμενης χρονιάς υπήρξε νέα επικαιροποίηση στοιχείων που έδειχνε πως το έλλειμμα βρισκόταν στο 13,6%. Έξι περίπου μήνες μετά, όταν το Πρώτο Μνημόνιο είχε πια υπογραφεί, και πρόεδρος της –ανεξάρτητης πλέον– Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ) είχε αναλάβει ο Ανδρέας Γεωργίου, υποβλήθηκαν αναθεωρημένα στοιχεία, σύμφωνα με τα οποία το έλλειμμα του 2009 ήταν τελικά στο 15,4% του ΑΕΠ.⁶⁸ Κατά τη Μιράντα Ξαφά:

Η αύξηση οφειλόταν εν μέρει στο γεγονός ότι περιελήφθησαν στο έλλειμμα και στο χρέος της Γενικής Κυβέρνησης 17 παγίως και βαρέως ζημιογόνες δημόσιες επιχειρήσεις και φορείς (ΟΣΕ, αστικές συγκοινωνίες, αμυντικές βιομηχανίες, ΕΡΤ κ.ά.) όπως προβλεπόταν από το Ευρωπαϊκό Σύστημα Εθνικών Λογαριασμών (ESA95) που ίσχυε ήδη από το 1996. Άλλες αλλαγές αφορούσαν διορθώσεις στατιστικών καταγραφών για τα ασφαλιστικά ταμεία, καταγραφή των πληρωτέων υποχρεώσεων της Κεντρικής Κυβέρνησης και των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης κ.τ.λ. Οι αλλαγές αυτές έγιναν σε πλήρη συνεννόηση με τη Eurostat, προκειμένου να εφαρμοστούν και στην Ελλάδα οι κοινοί κανόνες στατιστικής καταγραφής της ΕΕ και με την τρόικα (ΕΕ, ΔΝΤ, ΕΚΤ), ώστε το σταθεροποιητικό πρόγραμμα να λάβει υπόψη όλες τις χρηματοδοτικές ανάγκες του Δημοσίου, ακόμα και αυτές που αποσιωπούνταν προηγουμένως.⁶⁹

Την ίδια στιγμή, η προγενέστερη θέση του κ. Γεωργίου στο ΔΝΤ, σε συνδυασμό με το πολωμένο και «τοξικό» κλίμα της εποχής, «πυροδότησε» θεωρίες συννομωσίας καθώς και βαρύτατες κατηγορίες εις βάρος του. Αν και η Eurostat αποδέχτηκε τα συγκεκριμένα στοιχεία, όπως και τις... 12 αξιολογήσεις που ακολούθησαν,⁷⁰ για τον Ανδρέα Γεωργίου, ξεκίνησε μία πολυετή δικαστική περιπέτεια που μέχρι την ώρα που γράφονται αυτές οι γραμμές, δηλαδή 16 ολόκληρα χρόνια μετά, δεν έχει ακόμη κλείσει οριστικά. Το Συμβούλιο των Εφετών, προχώρησε το 2019 σε απαλλαγή του για τρίτη φορά, απορρίπτοντας τις καταγγελίες περί «φουσκώματος» του ελλείμματος⁷¹ ενώ και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) καταδίκασε το 2023 την

⁶⁷ European Commission, “Stability and Growth Pact,” European Commission — Economy and Finance, ημερομηνία πρόσβασης: 4 Οκτωβρίου 2025, https://economy-finance.ec.europa.eu/economic-governance-framework/stability-and-growth-pact_en

⁶⁸ Μιράντα Ξαφά, «Η διαμάχη για το έλλειμμα-μαμούθ του 2009,» *ΤΟ ΒΗΜΑ*, 21 Ιουλίου 2017, <https://www.tovima.gr/2017/07/21/finance/i-diamaxi-gia-to-elleimma-mamoyth-toy-2009/>

⁶⁹ Ibid

⁷⁰ Κωνσταντίνα Νάτσιου. «Υπόθεση Γεωργίου: Η υποταγή μιας ολόκληρης χώρας στις ιδεοληψίες του παρελθόντος,» *Huffington Post Greece*, 19 Οκτωβρίου 2017, ημερομηνία πρόσβασης: 2 Νοεμβρίου 2025. <https://www.huffingtonpost.gr/kinonia/ipothesi-georgiou-i-ipotagi-mias-olokliris-choras-stis-ideolipsies-tou-parelthontos/>

⁷¹ Ιωάννα Μάνδρου. «Τρίτη απαλλαγή του Ανδρέα Γεωργίου από το Συμβούλιο Εφετών,» *Καθημερινή*, 28 Φεβρουαρίου 2019, Ημέρα πρόσβασης 2 Νοεμβρίου 2025. <https://www.kathimerini.gr/society/1012495/triti-apallagi-andrea-georgiou-apo-symvolyio-efeton/>

Ελλάδα, κρίνοντας ότι συντελέστηκε παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του κ. Γεωργίου και πως η δίκη του για την κατηγορία της παράβασης καθήκοντος, ήταν άδικη.⁷²

Εικόνα 5. Πρωτοσέλιδο της εφημερίδας «Ελεύθερος Τύπος» 22 Φεβρουαρίου 2010.⁷³

«Για ποιον ακριβώς λόγο μία νεοεκλεγείσα κυβέρνηση να επιθυμεί να εμφανίσει το έλλειμμα τόσο πολύ υψηλότερο από το πραγματικό; Για να αναγκαστεί στη συνέχεια να λάβει περιοριστικά μέτρα και να πληγεί η δημοτικότητα της;» απορούσε ο τότε υπουργός Οικονομικών,⁷⁴ μη μπορώντας να κατανοήσει τον πραγματικό λόγο που δημιουργήθηκαν αυτά τα σενάρια από την αντιπολίτευση και παράλληλα διατηρήθηκαν από μέρος των ΜΜΕ, με την ιστορική εφημερίδα «ΑΥΓΗ» να αποκαλεί μάλιστα τον κ. Γεωργίου

⁷² Άννα Κανελλοπούλου. «Υπόθεση Γεωργίου κατά Ελλάδας - Καταδίκη της Ελλάδας για παραβίαση του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ.» GovWatch.gr. 14 Μαρτίου 2023. Ημερομηνία Πρόσβασης: 2 Νοεμβρίου 2025. <https://govwatch.gr/finds/ypothesi-georgiyo-kata-elladas-katadiki-tis-elladas-gia-paraviasi-toy-arthroy-6-tis-esda/>

⁷³ Ελεύθερος Τύπος, «Ολέθριο παιχνίδι. Πώς φούσκωσαν το έλλειμμα του ΑΕΠ», εξώφυλλο εφημερίδας, 22 Φεβρουαρίου 2010.

⁷⁴ Γιώργος Παπακωνσταντίνου, Game Over: Η αλήθεια για την κρίση (Αθήνα: Παπαδόπουλος, 2016), 86.

«εκτελεστή»⁷⁵ Από την πλευρά του, ο Ευάγγελος Βενιζέλος χαρακτηρίζει τον τότε πρόεδρο της ΕΛΣΤΑΤ ως ένα «εμβληματικό θύμα μίας επίμονης ποινικής προδικασίας» που ουσιαστικά αποτελούσε μία πρόφαση για όσους υποστηρίζουν ακόμη και σήμερα ότι η χώρα θα μπορούσε να έχει αποφύγει την ένταξή της στο Μνημόνιο.⁷⁶

Το 2019, ο Γιούνκερ αποκάλυψε ότι κάποια κράτη-μέλη της ΕΕ «αντιστέκονταν για χρόνια στο ενδεχόμενο αυστηρότερων ευρωπαϊκών κανόνων» όσον αφορά στα στατιστικά στοιχεία τους, υπό το πρόσχημα «ότι η εθνική αυτοκυριαρχία είναι σημαντικότερη από αξιόπιστα και συγκρίσιμα στοιχεία». Δεν δίστασε μάλιστα να παραδεχθεί, ότι αυτό ήταν και δική του ευθύνη, καθώς στο παρελθόν ανήκε σε εκείνους που ζήτησαν από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να μην ακολουθήσει τον συγκεκριμένο δρόμο: «Ψήφισα εναντίον της πρότασης της Κομισιόν για αύξηση της ισχύος και του ανεξάρτητου ρόλου της Eurostat. Αυτό ήταν ένα μεγάλο λάθος» αναγνώρισε. «Αν όλα είχαν γίνει σωστά», τόνιζε, «δεν θα είχαμε ζήσει την ελληνική κρίση με τον τρόπο που την βιώσαμε».⁷⁷

⁷⁵ «Ο εκτελεστής Γεωργίου και οι εντολοδότες του,» Αυγή, 4 Αυγούστου 2016, ημερομηνία πρόσβασης: 4 Νοεμβρίου 2025. https://www.avgi.gr/editorial/201265_o-ektelestis-georgiyy-kai-oi-entolodotes-toy

⁷⁶ Ευάγγελος Βενιζέλος, *Εκδοχές πολέμου 2009–2022: Μία συζήτηση με τον Γιώργο Κουβαρά για το παρασκήνιο της οικονομικής κρίσης και όσα ακολούθησαν* (Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2023), 45.

⁷⁷ «Γιούνκερ: Τα στοιχεία την περίοδο 2004-2009 & η ελληνική κρίση,» TheToc.gr, 19 Ιουνίου 2019, ημερομηνία πρόσβασης: 15 Νοεμβρίου 2025. <https://www.thetoc.gr/politiki/article/giounker-ta-stoixeia-tin-periodo-2004-2009--i-elliniki-krisi>

2. ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΜΕΡΕΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΠΕΡΙΚΟΠΕΣ

Ωστόσο, κανείς δεν μπορούσε να προβλέψει τα παραπάνω, τον Οκτώβριο του 2009. Μέχρι τότε, οι διαθέσιμες εκτιμήσεις για το έλλειμμα βασίζονταν σε δεδομένα που αργότερα αποδείχθηκαν εσφαλμένα.⁷⁸ Ίσως δεν είναι τυχαίο, ότι στο debate που πραγματοποιήθηκε προεκλογικά, ο πρωθυπουργός Κώστας Καραμανλής, απέφυγε να τοποθετηθεί για το ύψος του, παρά τις επίμονες ερωτήσεις του Γ. Παπανδρέου.⁷⁹

Όταν κάποιες μέρες αργότερα, στις 4 Οκτωβρίου 2009, το ΠΑΣΟΚ κέρδισε θριαμβευτικά τις εκλογές με ποσοστό 43,92 %⁸⁰ και το υπουργείο Οικονομικών ανέλαβε ο Γιώργος Παπακωνσταντίνου, ο προκάτοχός του, Γιάννης Παπαθανασίου, τον προειδοποίησε στο περιθώριο της παραλαβής – παράδοσης του ΥΠΟΙΚ, πως τα πράγματα δεν ήταν καλά: «Θα έχεις προβλήματα στις Βρυξέλλες. Μας πιέζουν να μειώσουμε το έλλειμμα» του ανέφερε χαρακτηριστικά.⁸¹ Στο βιβλίο του, «Game Over: Η αλήθεια για την κρίση», ο Γ. Παπακωνσταντίνου, περιγράφει γλαφυρά την κατάσταση στις αίθουσες του υπουργείου εκείνη την ημέρα. Όπως υποστηρίζει, είχε την εντύπωση πως όλοι ήθελαν να φύγουν το συντομότερο δυνατόν από εκεί:

Το γραφείο ήταν άδειο. Δεν υπήρχαν βιβλία ή ντοσιέ στη βιβλιοθήκη ούτε φάκελοι πάνω στο γραφείο. Οι σκληροί δίσκοι είχαν αφαιρεθεί από τους υπολογιστές. Δεν υπήρχαν στοιχεία αλληλογραφίας, φάκελοι με εκκρεμότητες για τον επόμενο υπουργό ούτε καταγεγραμμένες πληροφορίες για τις συμφωνίες ή τη διαπραγμάτευση με τις Βρυξέλλες. Ξεκινούσαμε από το μηδέν.⁸²

Παρά το γεγονός ότι ο Γ. Παπανδρέου δέχθηκε έντονη κριτική για το γεγονός ότι άργησε να προετοιμάσει την κοινή γνώμη σχετικά με τη δημοσιονομική κατάσταση της χώρας υποτιμώντας ουσιαστικά το μέγεθος του προβλήματος,⁸³ ο ίδιος αμέσως μετά τον σχηματισμό της κυβέρνησης, θα δήλωνε ότι η «οικονομία βρίσκεται σε κατάσταση

⁷⁸ «Γ. Προβόπουλος: Ήξεραν από τον Ιανουάριο του 2009 για το έλλειμμα», Skai.gr, προσπέλαση 7 Φεβρουαρίου 2026, <https://www.skai.gr/news/politics/g-provopoulos-ikseran-apo-ton-ianouario-tou-2009-gia-to-elleimma>

⁷⁹ «Debate Καραμανλής vs Παπανδρέου (Προεκλογικό 2009),» YouTube video, 1:11:23, αναρτημένο από Pasok Web TV, 30 Σεπτεμβρίου 2009, <https://www.youtube.com/watch?v=GyOWOrdoINU>.

⁸⁰ Roderick Beaton, *Ελλάδα: Βιογραφία ενός σύγχρονου έθνους* (Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2020), 481.

⁸¹ Γιώργος Παπακωνσταντίνου, *Game Over: Η αλήθεια για την κρίση* (Αθήνα: Παπαδόπουλος, 2016), 27.

⁸² Το ίδιο, 28.

⁸³ Πάνος Καζάκος, *Μετά το Μνημόνιο: Οικονομική πολιτική στην Ελλάδα υπό διεθνή έλεγχο* (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2014), 25.

έκτακτης ανάγκης» ενώ μιλώντας στο υπουργικό συμβούλιο, είχε υποστηρίξει σε ακόμη πιο δραματικό τόνο ότι η «πατρίδα βρίσκεται στην εντατική». ⁸⁴

Εικόνα 6. Πρωτοσέλιδο της εφημερίδας «Το Βήμα», 9 Οκτωβρίου 2009. ⁸⁵

Αφότου ο τότε υπουργός Οικονομικών συναντήθηκε με τον διοικητή της ΤτΕ και ενημερώθηκε διεξοδικά για την κατάσταση των δημόσιων οικονομικών, ⁸⁶ δέχθηκε μία επιστολή από τον τότε υπουργό Εργασίας μέσω της οποίας θα του γνωστοποιούνταν ότι θα χρειαζόντουσαν επιπλέον 2 δις. ευρώ, ώστε να καταβληθούν οι συντάξεις και τα δώρα

⁸⁴ Πάνος Λουκάκος, Αλλαγές και ανατροπές: Μια πολιτική ανατομία της κρίσης 2009–2019 (Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο, 2025), 40.

⁸⁵ Το Βήμα, «Τα πήραν όλα κι έφυγαν!», εξώφυλλο εφημερίδας, Παρασκευή, 9 Οκτωβρίου 2009.

⁸⁶ Παπακωνσταντίνου, Game Over, 32.

τους ερχόμενους μήνες.⁸⁷ Την ίδια ώρα, το ΙΚΑ χρειαζόταν 1,4 δισ. ευρώ πρόσθετη επιχορήγηση και παράλληλα, απαιτούνταν ακόμη 770 εκατ. για την ετήσια κρατική επιχορήγηση του Οργανισμού Ασφάλισης της ΔΕΗ, αλλά και πρόσθετα 800 εκατ. για τους συνταξιούχους του ΟΤΕ. Σημαντική λεπτομέρεια: Τα παραπάνω, δεν είχαν συμπεριληφθεί στον ετήσιο προϋπολογισμό, και όπως σύντομα διαπιστώθηκε, το ίδιο ίσχυε και για τις οφειλές των δημόσιων νοσοκομείων, ύψους 6 δις. ευρώ, που έπρεπε, να καταβληθούν άμεσα σε ιδιώτες προμηθευτές.⁸⁸

Λίγες ημέρες μετά από αυτήν την απότομη προσγείωση στην πραγματικότητα, έλαβε χώρα στις Βρυξέλλες η Σύνοδος των υπουργών Οικονομικών. Αφότου, ο Γ. Παπακωνσταντίνου έκανε γνωστές τις πρώτες δυσοίωνες εκτιμήσεις για την οικονομία και το έλλειμμα,⁸⁹ τον λόγο πήρε ο επίτροπος για τις Οικονομικές και Νομισματικές Υποθέσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Χοακίν Αλμούνια, τονίζοντας ότι χρειαζόταν «άμεση ανάγκη για ένα ενισχυμένο ευρωπαϊκό θεσμικό πλαίσιο επιτήρησης».⁹⁰ Η Ελλάδα, διαβεβαίωνε, θα είχε χρόνο για την μείωση του ελλείμματός της, με την προϋπόθεση να εκπονήσει ένα ολοκληρωμένο εθνικό σχέδιο για τα επόμενα χρόνια. Από την πλευρά του ο πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Ζαν Κλοντ Γιούνκερ ήταν πιο ανήσυχος: «Το παιχνίδι τελείωσε» δήλωσε με - πρωτοφανές για τα δεδομένα του- αυστηρό ύφος, στη συνέντευξη τύπου που ακολούθησε.⁹¹ Εκεί, θα έληγε ουσιαστικά και ο μήνας του μέλιτος για την ελληνική κυβέρνηση.

Εντούτοις, το πλάνο, είχε ως εξής: Η χώρα έπρεπε να καταγράψει το πραγματικό έλλειμμα του ΑΕΠ της, καθώς και να εκπονήσει και να εφαρμόσει ένα δικό της πρόγραμμα μέτρων, ώστε να αναδιαρθρώσει τα οικονομικά της. Αυτό είχε συμφωνηθεί: «ένα σχέδιο δράσης» σύμφωνα με το οποίο η ελληνική κυβέρνηση θα έστελνε, χωρίς καθυστέρηση, τις εκτιμήσεις της για τα ελλείμματα των ετών 2008 και 2009 και στο Eurogroup του επόμενου μήνα (11/2009) θα παρουσίαζε ένα σχέδιο για την μείωσή τους. Τέλος, στις αρχές του νέου έτους, θα έπρεπε να παρουσιάσει ένα 3ετές Πρόγραμμα Σταθερότητας και Ανάπτυξης (ΠΣΑ) που στόχο θα είχε τη μείωση του ελλείμματος κάτω από 3% σε τρία χρόνια.⁹²

Σημειώνεται ότι μέχρι τότε, τον Οκτώβριο του 2009, οι αγορές δάνειζαν ακόμη «αμέριμνα» στην Ελλάδα, η οποία είχε ήδη δανειστεί για εκείνο το έτος ποσό κατά 50% μεγαλύτερο από αυτό που είχε αρχικά προβλεφθεί (66 δις. ευρώ έναντι 44).⁹³ Με λίγα λόγια η χώρα δανειζόταν κανονικά, με τους ίδιους όρους που το έκανε λόγω χάρη και η Γερμανία.⁹⁴ Ως εκ τούτου, καμία σκέψη δεν υπήρχε εκείνη την εποχή, για ένα ευρωπαϊκό πακέτο οικονομικής βοήθειας προς την χώρα. «Είστε μόνοι σας» είπε για την ακρίβεια το

⁸⁷ Το ίδιο, 33.

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ Το ίδιο, 47-48.

⁹⁰ Το ίδιο 49.

⁹¹ Το ίδιο, 49-50.

⁹² Το ίδιο, 53.

⁹³ Το ίδιο, 58.

⁹⁴ Καζάκος, *Μετά το «Μνημόνιο»*, 21.

Νοέμβριο του 2009 ο κατά τα άλλα φιλέλληνας Γιούνκερ, στη διάρκεια μίας άτυπης συνάντησης που πραγματοποιήθηκε στο Λουξεμβούργο με τον Γ. Παπακωνσταντίνου, τον Χ. Αλμούνια, τον αντιπρόεδρο της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, Λουκά Παπαδήμο και τον πρόεδρο της ΕΚΤ, Ζαν-Κλοντ Τρισέ. Σε εκείνη την «έντονη» συζήτηση, ζητήθηκαν από την ελληνική πλευρά πρόσθετα μέτρα από αυτά που σκόπευε να εντάξει η κυβέρνηση στον ετήσιο προϋπολογισμό της τις επρχόμενες ημέρες. Σύμφωνα, όμως, με τον γνωστό δημοσιογράφο Μιχάλη Ιγνατίου, ο Γ. Παπανδρέου αρνήθηκε να απαντήσει τότε, σε αυτό το αίτημα των Ευρωπαίων.⁹⁵

Ο Έλληνας πρωθυπουργός ήταν αντιμέτωπος με ένα δημοσιονομικό «τσουνάμι», αλλά παράλληλα ήταν δέσμιος των προεκλογικών υποσχέσεων του ΠΑΣΟΚ και ασφαλώς, της ιστορικής κληρονομιάς του κόμματος. «Είχε σε σημαντικό βαθμό εγκλωβιστεί στη στρατηγική που είχε ακολουθήσει ως αρχηγός της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης» εκτιμά για τον Γ. Παπανδρέου ο Ευτύχης Βαρδουλάκης, λέγοντας ότι όταν λάθος του να δώσει έκτακτα επιδόματα «μισού δισεκατομμυρίου αμέσως μετά τις εκλογές». Αντί όπως υποστηρίζει «να δώσει ένα σήμα στις αγορές ότι είναι αποφασισμένος να νοικοκυρέψει την οικονομία εκείνος πήρε μέτρα παροχών δίνοντας ακριβώς αντίθετο σήμα». Κατά τον ίδιο «όποιος είναι στοιχειωδώς δίκαιος στην κρίση του οφείλει να αναγνωρίσει ότι (σ.σ. ο Γ. Παπανδρέου) χρεώθηκε σε δυσανάλογο βαθμό ευθύνες δεν του αναλογούσαν. Οι πολιτικοί χειρισμοί του, ωστόσο, τόσο προεκλογικά όσο και τους πρώτους μετεκλογικούς μήνες συνηγόρησαν σε αυτό και θα συνέβαλλαν στην απότομη κατάρρευση του».⁹⁶

Την ίδια, περίπου, περίοδο, η Goldman Sachs θα έκανε για ακόμη μία φορά την εμφάνισή της στην Ελλάδα με σκοπό να προσφέρει και πάλι τη «σημαντική» της «τεχνογνωσία» για το ελληνικό χρέος.⁹⁷ Στο βιβλίο του «Η ΤΡΑΠΕΖΑ: Πώς η Goldman Sachs κυβερνά τον κόσμο» ο γάλλος δημοσιογράφος και ειδικός ερευνητής σε χρηματοοικονομικά θέματα, Marc Roche, αναφέρει σχετικά:

Ο Γκάρι Κον, νούμερο δύο της Goldman Sachs, καταφθάνει στην Αθήνα, συνοδευόμενος από επενδυτές (...). Η Goldman προσφέρεται να πουλήσει εκτός χρηματιστηριακής αγοράς, χωρίς να την πάρουν είδηση, ένα μέρος του ελληνικού χρέους σε επενδυτές που έχουν τη βάση τους στην Κίνα, χώρα στην οποία έχει τον απόλυτο έλεγχο. Η ήρεμη και γαλήνια φυσιογνωμία του Γιώργου Παπανδρέου δείχνει άνθρωπο σοφό. Εντύπωση όμως την οποία αναιρούν τα πονηρά σπινθηροβόλα γαλάζια μάτια του, που φωτίζουν το ατάραχο πρόσωπο. Προσεκτικός, έως και δύσπιστος και κλειστός, σκέφτεται με μεθοδικότητα. Αυτό δεν αρέσει στους τραπεζίτες επενδύσεων οι οποίοι φεύγουν με άδεια χέρια. Η παγίδα τους αυτή την φορά δεν έπιασε».⁹⁸

Κάποιους μήνες αργότερα, και αφού δεν είχε καταφέρει να κερδοσκοπήσει αυτή την φορά από την Αθήνα, η Αμερικανική Τράπεζα θα επανερχόταν μέσω του συμβούλου της, Ότμαρ

⁹⁵ Γιάννης Παλαιολόγος. «Πώς καταλήξαμε στο πρώτο Μνημόνιο.» *Καθημερινή*. 14 Ιουνίου 2015.

Ημερομηνία πρόσβασης: 18 Νοεμβρίου 2025. <https://www.kathimerini.gr/politics/819294/pos-katalixame-sto-pto-mnimonio/>.

⁹⁶ Προσωπική συνέντευξη (Ιανουάριος 2016)

⁹⁷ Παπακωνσταντίνου, *Game Over*, 58.

⁹⁸ Marc Roche, *Η τράπεζα: Πώς η Goldman Sachs κυβερνά τον κόσμο*, μτφρ. Αριστέα Κομνηνέλλη (Αθήνα: Μεταίχμιο, 2011), 28-29.

Τσίγκ, ο οποίος με άρθρο του στους Financial Times, θα στρεφόταν εναντίον μίας ευρωπαϊκής βοήθειας προς την Ελλάδα, για να μην τεθεί, όπως έγραφε, σε κίνδυνο η υπόλοιπη Ευρωζώνη. Η Goldman Sachs πόνταρε κατά τον Γκάρι Κον «στην υποτίμηση του ευρώ, όπως και όλοι οι κερδοσκόποι».⁹⁹

Στις 20 Νοεμβρίου 2009 κατατέθηκε στη Βουλή ο ετήσιος κρατικός προϋπολογισμός για το 2010 με βασικό στόχο τη μείωση του δημοσιονομικού ελλείμματος σε μονοψήφιο ποσοστό του ΑΕΠ. Κάποια από τα μέτρα που περιελάμβανε ήταν:

- Η φορολόγηση των μερισμάτων με βάση τη φορολογία εισοδήματος φυσικών προσώπων και η κατάργηση των χαριστικών φοροαπαλλαγών.
- Η φορολόγηση των συναλλαγών με offshore εταιρίες φορολογικών παραδείσων και η φορολόγηση με χαμηλό συντελεστή των αδιανέμετων κερδών των επιχειρήσεων για προώθηση των επενδύσεων.
- Αύξηση στον φόρο κατανάλωσης.
- Η έκτακτη αύξηση του συντελεστή του ενιαίου τέλους Ακινήτων (ΕΤΑΚ) για το έτος 2009 ως και η αντικατάσταση του ΕΤΑΚ από το 2010 με προοδευτική φορολόγηση της μεγάλης ακίνητης περιουσίας.
- Η επιβολή έκτακτης εφάπαξ εισφοράς κοινωνικής ευθύνης στις επιχειρήσεις με μεγάλη κερδοφορία για τη χρήση του 2008.
- Η αύξηση του συντελεστή ΦΠΑ (από 7% σε 11%) στους αγρότες, για πωλήσεις προϊόντων ζωικής και φυτικής παραγωγής.
- Η επιτάχυνση της διαδικασίας είσπραξης των φόρων και ληξιπρόθεσμων οφειλών προς το δημόσιο καθώς και η έκτακτη εισφορά για επιχειρήσεις και ιδιοκτήτες μεγάλης ακίνητης περιουσίας.¹⁰⁰

Η βαρύτητα των παραπάνω μέτρων όπως και άλλων που περιλαμβάνονταν στον κρατικό προϋπολογισμό (σ.σ. το πάγωμα μισθών στο Δημόσιο, η μείωση υπαλλήλων με μη αντικατάσταση όσων έβγαιναν στη σύνταξη, οι περικοπές στους συμβασιούχους και η περικοπή στους προϋπολογισμούς των περισσότερων υπουργείων),¹⁰¹ καμία σχέση δεν είχε με εκείνων που θα ακολουθούσαν το επόμενο έτος. Ωστόσο ακόμη και για αυτά, υπήρξαν σφοδρές αντιδράσεις από συνδικαλιστικά όργανα, αντιπολίτευση, κοινωνία, ακόμη και από βουλευτές του ίδιου του ΠΑΣΟΚ.¹⁰² Τελικά, ο κρατικός προϋπολογισμός εγκρίθηκε με 160 ψήφους υπέρ και 139 κατά, στις 24 Δεκεμβρίου 2009.¹⁰³

⁹⁹ Το ίδιο, 29.

¹⁰⁰ «Αναλυτικά στοιχεία για τον προϋπολογισμό 2010», *ΤΟ ΒΗΜΑ*, 5 Νοεμβρίου 2009, ημερομηνία πρόσβασης: 5 Ιανουαρίου 2026. <https://www.tovima.gr/2009/11/05/finance/analytika-stoixeia-gia-ton-proypologismo-2010/>

¹⁰¹ Παπακωνσταντίνου, *Game Over*, 60.

¹⁰² «PM looks for consensus», *eKathimerini*, 21 Νοεμβρίου 2009, <https://www.ekathimerini.com/news/66252/pm-looks-for-consensus/>

¹⁰³ «Σφοδρή αντιπαράθεση στη Βουλή για τον προϋπολογισμό του 2010», *ProtoThema.gr*, 21 Νοεμβρίου 2009, <https://www.protothema.gr/naked-city/genikes-eidiseis/article/55555/sfodrh-antiparathesh-sth-voylh-gia-ton-proupologismo-toy-2010/>

Ο Γιώργος Παπακωνσταντίνου, αναφερόμενος σε εκείνον τον προϋπολογισμό έκανε λόγο «για την μεγαλύτερη δημοσιονομική προσαρμογή που είχε ποτέ ανακοινωθεί» στην Ελλάδα,¹⁰⁴ εντούτοις οι πρώτες περικοπές δεν ήταν ιδιαίτερα γενναίες, δεδομένης τουλάχιστον της προσαρμογής που απαιτούσαν τα δημόσια οικονομικά της χώρας. Και ο Ecofin απεφάνθη σύντομα για αυτό: «Η Ελλάδα δεν είχε λάβει επαρκή δράση» διακήρυττε χαρακτηριστικά.¹⁰⁵ Παρόμοια θέση υιοθετούσε και ο πρώην «τσάρος» της ελληνικής Οικονομίας, Νίκος Χριστοδουλάκης, υπογραμμίζοντας ότι ο εν λόγω προϋπολογισμός «σχεδιάστηκε σαν να μην υπήρχε κρίση, δεν επιχειρήθηκε καμία περιστολή και δεν έγινε καμία αποκρατικοποίηση που θα μπορούσε να μειώσει αμέσως το χρέος, να εκπλήξει τις αγορές, και επιπλέον να φέρει κάποια ανάπτυξη».¹⁰⁶ Ο ίδιος ήταν πεπεισμένος ότι:

*Το Μνημόνιο θα μπορούσε να έχει αποτραπεί, αν από τον Μάρτιο του 2009 έως τον Μάρτιο του 2010, είχαν ληφθεί πρακτικά μέτρα, με τα οποία θα σταματούσαν οι σπατάλες και θα συγκεντρώνονταν κανονικά τα έσοδα. Αντίθετα, όμως, η τότε κυβέρνηση έκανε συνεχώς διορισμούς, η μέλλουσα κυβέρνηση καλλιεργούσε ένα κλίμα επανόδου στις εύκολες λύσεις και στις εφορίες επικρατούσε χαλαρότητα χωρίς κανένα έλεγχο. Τα έσοδα κατέρρευσαν και τα έξοδα φούσκωσαν [...]. Μετά τις εκλογές χάθηκαν και άλλες ευκαιρίες.*¹⁰⁷

Μέχρι τον Δεκέμβριο του 2009, ο Γιώργος Παπανδρέου, εμφανιζόταν αρνητικός στην υιοθέτηση σκληρών μέτρων λιτότητας, δηλώνοντας χαρακτηριστικά σε συνέντευξη τύπου στις Βρυξέλλες:

*Έχουμε συστημική διαφθορά. Πολλές φορές, το ζούμε στη χώρα μας τόσο πολύ, που θεωρούμε ότι είναι φυσιολογικό. Δεν είναι φυσιολογικό. Δεν μπορεί να προχωρήσει η οικονομία μας, δεν μπορούν να έρθουν επενδύσεις, δεν θα ορθοποδήσει η οικονομία μας εάν δεν χτυπήσουμε αλύπητα τη διαφθορά. Ναι, σκληρά μέτρα απέναντι στη διαφθορά, όχι σκληρά μέτρα απέναντι στον κοσμάκη και στον συνταξιούχο και στον μισθωτό. Απέναντι στη διαφθορά.*¹⁰⁸

Λίγο αφότου είχε μπει η νέα χρονιά, ξεκίνησε η εκπόνηση του μεσοπρόθεσμου προγράμματος με στόχο να μειωθεί το έλλειμμα κάτω από 3% μέσα στα επόμενα χρόνια. «Κατά κοινή ομολογία» έλεγε ο τότε υπουργός Οικονομικών, το Πρόγραμμα Σταθερότητας και Ανάπτυξης (ΠΣΑ) ήτο «το πιο πλήρες, εμπεριστατωμένο και φιλόδοξο σχετικό πρόγραμμα που είχε ποτέ ετοιμάσει και υποβάλει η Ελλάδα».¹⁰⁹ Μέσα σε άλλα, αυτό προέβλεπε μέτρα όπως η αύξηση της φορολογίας στα υψηλά εισοδήματα και στην μεγάλη ακίνητη περιουσία, στους φόρους κατανάλωσης, σε καύσιμα, καπνό και αλκοόλ, αύξηση βασικού συντελεστή ΦΠΑ από 19% σε 21%, μείωση ελλειμμάτων των ασφαλιστικών ταμείων, περιορισμό μισθολογικού κόστους στις ΔΕΚΟ, νέες μειώσεις δαπανών και μισθών στο δημόσιο τομέα, «πάγωμα» σε συντάξεις και προσλήψεις (σ.σ.

¹⁰⁴ Παπακωνσταντίνου, Game Over, 88.

¹⁰⁵ Το ίδιο, 74.

¹⁰⁶ Νίκος Χριστοδουλάκης, Σώζεται ο Τιτανικός; Από το μνημόνιο, ξανά στην ανάπτυξη (Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις, 2011), σ. 53.

¹⁰⁷ Το ίδιο. 53-54.

¹⁰⁸ «Γ. Παπανδρέου: «Πάταξη συστημικής διαφθοράς στα πρώτα μέτρα», TaxHeaven.gr, 12 Δεκεμβρίου 2009, <https://www.taxheaven.gr/news/5400/g-papandreoy-pataxh-systhmikhs-diafooras-sta-prwta-metra>

¹⁰⁹ Γιώργος Παπακωνσταντίνου, Game Over: Η αλήθεια για την κρίση (Αθήνα: Παπαδόπουλος, 2016), 90.

μία πρόσληψη για κάθε πέντε αποχωρήσεις), αλλά και αύξηση ορίων ηλικίας συνταξιοδότησης.¹¹⁰

Εν μέσω ισχυρών αντιδράσεων, το ΠΣΑ εγκρίθηκε στις 14 Ιανουαρίου 2010 από το υπουργικό συμβούλιο και υποβλήθηκε άμεσα στην ευρωπαϊκή επιτροπή.¹¹¹ Ο αρμόδιος επίτροπος Χοακίν Αλμουνία εμφανιζόταν γενικά «θετικός», υπογραμμίζοντας σε δηλώσεις του ότι «η ελληνική κυβέρνηση μπορεί να υπολογίζει στην βοήθειά μας για την υλοποίηση αυτού του προγράμματος».¹¹² Μέχρι τότε, όλα έδειχναν ότι η Ελλάδα θα αντιμετώπιζε την οικονομική κρίση με το δικό της εθνικό σχέδιο. Όμως, αξιολογώντας τις εκτεταμένες δαπάνες του κράτους και τις δανειακές υποχρεώσεις του ελληνικού δημοσίου, η κυβέρνηση άρχισε να εξετάζει όλα τα εναλλακτικά σενάρια μεταξύ αυτών και μία «ενιαία» βοήθεια από την Ευρώπη. Ο Γ. Παπακωνσταντίνου δεν δίστασε να προτείνει στον γερμανό ομόλογό του, Βόλφγκανγκ Σόιμπλε, την εξέταση αυτού του «Plan B» σε περίπτωση που η Ελλάδα έφτανε στο σημείο, εξαιτίας των όλο και αυξανόμενων επιτοκίων, να μην μπορεί να δανειστεί πια από τις αγορές. Ο Γερμανός υπουργός Οικονομικών ήταν κάθετα αρνητικός σε αυτό το ενδεχόμενο, ξεκαθαρίζοντας ότι ένα τέτοιο σενάριο δεν θα έπεφτε ποτέ στο ευρωπαϊκό «τραπέζι». Η Ελλάδα, τόνιζε «ζει πέραν των δυνατοτήτων της πολλά χρόνια» και δεν μπορούσαν οι Γερμανοί να πληρώσουν «για τα λάθη των Ελλήνων».¹¹³ Εφόσον η χώρα κατάφερνε να μειώσει το τεράστιο έλλειμμα της λαμβάνοντας μία σειρά από μέτρα, όλα θα πήγαιναν καλά, εκτιμούσε. Ανάλογη στάση, κράτησε επί του ζητήματος και η Γαλλίδα υπουργός Οικονομικών, Κριστίν Λαγκάρντ.¹¹⁴ Οι δύο ισχυρότερες χώρες της Ευρώπης, δεν είχαν μέχρι τότε αντιληφθεί το μέγεθος του προβλήματος. Αντιθέτως, θεωρούσαν ότι όλα τα νέα μέτρα που έλαβε η ελληνική κυβέρνηση θα εφαρμοζόντουσαν στο ακέραιο, και φυσικά, ότι οι αγορές θα τα «αγκάλιαζαν», δεδομένου ότι η χώρα φαινόταν να αλλάζει σελίδα. Έκαναν, όμως, λάθος.

Μετά από αυτήν την άρνηση, η κυβέρνηση δεν άργησε να απευθυνθεί στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, το οποίο ήταν μέχρι τότε περισσότερο συνδεδεμένο με προγράμματα προσαρμογής σε χώρες της Λατινικής Αμερικής, της Αφρικής και της Ασίας. Η συνάντηση που πραγματοποίησε ο Έλληνας πρωθυπουργός με τον επικεφαλής του ΔΝΤ, Ντομινίκ Στρος Καν, ήταν κρυφή και εκεί κατέστη σαφές από τον δεύτερο, ότι το γιγαντιαίο ποσό που είχε ανάγκη η Ελλάδα ξεπερνούσε «κατά πολύ τις δυνατότητες του ΔΝΤ να τη χρηματοδοτήσει από μόνο του», δείχνοντας ουσιαστικά προς την Ευρώπη. Αυτό δεν τον εμπόδισε, βέβαια, να στείλει στελέχη του Ταμείου στην Αθήνα με σκοπό να

¹¹⁰ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, *Πρόγραμμα Σταθερότητας και Ανάπτυξης 2010–2013* (Βρυξέλλες, 15 Ιανουαρίου 2010), https://ec.europa.eu/economy_finance/economic_governance/sgp/pdf/20_scps/2009-10/01_programme/el_2010-01-15_sp_el.pdf

¹¹¹ *Δελτίο Ειδήσεων NET*, archive.ert.gr, 14 Ιανουαρίου 2010, <https://archive.ert.gr/68561>

¹¹² Παπακωνσταντίνου, *Game Over*, 90.

¹¹³ Πάνος Λουκάκος, *Αλλαγές και ανατροπές: Μια πολιτική ανατομία της κρίσης 2009–2019* (Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο, 2025), 41.

¹¹⁴ Το ίδιο, 80–81.

εργαστούν πάνω στον προϋπολογισμό, το φορολογικό και άλλα ζητήματα της ελληνικής οικονομίας.¹¹⁵

Ποια ήταν, όμως, η γνώμη της τότε Γερμανίδας Καγκελάριου, Άνγκελα Μέρκελ για τα παραπάνω γεγονότα; Στο βιβλίο της «Ελευθερία», η ίδια περιγράφει χαρακτηριστικά:

*Λίγο μετά την ανάληψη των καθηκόντων της, τον Οκτώβριο του 2009, η νέα κυβέρνηση του πρωθυπουργού Γιώργου Παπανδρέου διενήργησε ταμειακό έλεγχο και ενημέρωσε τους Έλληνες πολίτες ότι το έλλειμμα του ελληνικού προϋπολογισμού δεν ήταν 3,7% του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος, όπως είχε δηλωθεί την άνοιξη, αλλά 12,7%. Αυτό οδήγησε σε αύξηση των επιτοκίων των ελληνικών κρατικών ομολόγων. Στα τέλη του 2009 ο Παπανδρέου ζήτησε τη συνδρομή του διευθυντή του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου Ντομινίκ Στρος-Καν, ο οποίος ωστόσο δήλωσε αναμώδιος, καθώς η Ελλάδα ήταν μέρος μιας νομισματικής ένωσης, και τον παρέπεμψε στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Η τελευταία απαίτησε από την Ελλάδα να μειώσει το έλλειμμά της κατά 4 ποσοστιαίες μονάδες 2010. Ο Παπανδρέου συμφώνησε αρχικά, όμως δεν παρουσίασε κάποιο σχέδιο για την επίτευξη αυτού του στόχου.*¹¹⁶

Σε αντίθεση πάντως, με την παραπάνω εκδοχή της Μέρκελ, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θεωρούσε το ΠΣΑ ως ένα «θαρραλέο» σχέδιο και το ενέκρινε στις αρχές Φεβρουαρίου.¹¹⁷ Εντούτοις, δεν πέρασε μία εβδομάδα και ο Όλι Ρεν, ο οποίος είχε μόλις αναλάβει αρμόδιος επίτροπος Οικονομικών και Νομισματικών υποθέσεων της ΕΕ στη θέση του Αλμούνια, θα ζητούσε νέα μέτρα λιτότητας από την Ελλάδα. Στην ίδια γραμμή, κινήθηκε και ο πρόεδρος της ΕΚΤ, Ζαν Κλοντ Τρισέ προτείνοντας αυξήσεις στον ΦΠΑ, περικοπή του 14^{ου} μισθού στο δημόσιο, και άλλα μέτρα λιτότητας.¹¹⁸ Αντίστοιχα αιτήματα υπήρξαν και από Ευρωπαίους ηγέτες σε μία κλειστή συνάντηση που πραγματοποιήθηκε πριν την Σύνοδο Φεβρουαρίου, με παρόντες μεταξύ άλλων τον πρωθυπουργό της Ισπανίας, τον Γάλλο πρόεδρο και τη Γερμανίδα Καγκελάριο. Ήταν η πρώτη φορά, που ο πάντα ψύχραιμος Γιώργος Παπανδρέου «εξερράγη», όταν ο Πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Ζοζέ Μανουέλ Μπαρόζο, ισχυρίστηκε ότι τα μέτρα που είχε πάρει μέχρι εκείνη την στιγμή η Ελλάδα δεν αρκούσαν και χρειαζόταν ένα νέο πακέτο δημοσιονομικής προσαρμογής. Σύμφωνα με μαρτυρίες, ο πρώην πρωθυπουργός ήταν «εκτός εαυτού»:

*Είπε στον Μπαρόζο ότι η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δεν έκανε καλά τη δουλειά της. Εάν θεωρούσαν ότι χρειαζόντουσαν περαιτέρω μέτρα, γιατί είχαν εγκρίνει το ΠΣΑ μόλις μία εβδομάδα νωρίτερα; Πότε είχαν δίκιο, τότε ή τώρα; Και πως θεωρούσαν ότι μία κυβέρνηση που επιχειρεί να φέρει σε πέρας ένα εξαιρετικά δύσκολο πρόγραμμα προσαρμογής θα μπορούσε να πείσει την κοινωνία όταν ο στόχος μετακινούνταν διαρκώς [...]. Στη συνέχεια, ζήτησε από όλους να δεσμευτούν ότι εάν η κυβέρνηση ανακοίνωσε πρόσθετα μέτρα, αυτά θα ήταν τα τελευταία.*¹¹⁹

Ασφαλώς, αυτά δεν θα ήταν τα τελευταία μέτρα. Για να είμαι πιο ακριβής, τα χειρότερα για την χώρα ήταν μπροστά. Ανέλπιστα, ο Γάλλος πρόεδρος, Νικολά Σαρκοζί, ήταν από τους λίγους Ευρωπαίους που κατανοούσε ότι τα διαδοχικά μέτρα λιτότητας που λάμβανε η

¹¹⁵ Το ίδιο, 101.

¹¹⁶ Angela Merkel, *Ελευθερία* (Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο, 2024), 429.

¹¹⁷ Παπακωνσταντίνου, *Game Over*, 107.

¹¹⁸ Το ίδιο.

¹¹⁹ Το ίδιο, 112.

Ελλάδα, δεν θα αργούσαν να προκαλέσουν την αγανάκτηση των πολιτών. Ο Κεντροδεξιός πολιτικός, προειδοποιούσε για «εξεγέρσεις στους δρόμους» της Αθήνας και φώναζε «οργισμένος» στο Συμβούλιο Κορυφής της 11^η Φεβρουαρίου: «Περισσότερες κρατικές δαπάνες χρειαζόμαστε τώρα. Πάνω στην οικονομική κρίση, όχι λιγότερες! Η Ελλάδα πρέπει να βοηθηθεί». Μαζί του έσπευσε να συμφωνήσει μεταξύ άλλων και ο Τρισέ, υποδεικνύοντας με έμφαση, τον κίνδυνο και για άλλες χώρες της ΟΝΕ που είχαν αντίστοιχα υψηλό χρέος. Το ίδιο έκανε και ο Πορτογάλος Μπαρόζο, γνωρίζοντας καλά την εξίσου ανησυχητική κατάσταση που επικρατούσε στην χώρα του. Και μπορεί η Άνγκελα Μέρκελ να δήλωνε κοφτά εκείνη την ημέρα ότι δεν μπορούσε «επ' ουδενί» να διαθέσει χρήματα στην Ελλάδα και ο Γιώργος Παπανδρέου να αντιτείνει από την πλευρά του ότι «δεν ήθελε τίποτα»,¹²⁰ όμως πολύ σύντομα η πραγματικότητα θα ξεπερνούσε και τους δυο.

Στο τέλος της Συνόδου Φεβρουαρίου, ακολούθησε κοινή ανακοίνωση των Ευρωπαίων ηγετών, στην οποία μεταξύ άλλων αναφερόταν ότι τα κράτη – μέλη της Ευρωζώνης θα αναλάμβαναν «συντονισμένη δράση» σε περίπτωση που αυτό χρειαζόταν, με σκοπό «να διαφυλάξουν τη χρηματοπιστωτική σταθερότητα στην Ευρωζώνη», ξεκαθαρίζοντας την ίδια ώρα, ότι η Ελλάδα δεν είχε ζητήσει κάποια οικονομική βοήθεια.¹²¹ Όμως, παρά την ευρωπαϊκή στήριξη, έστω και σε θεωρητικό πλαίσιο, η οργή του Γ. Παπανδρέου δεν κόπασε. Ο ίδιος έσπευσε να επιτεθεί δημόσια στην ΕΕ για το πώς διαχειριζόταν την ελληνική κρίση αλλά και να μιλήσει για τις σοβαρές ευθύνες που είχε για αυτήν. Από την κριτική του δεν ξέφυγαν ούτε Κομισιόν και Eurostat, τις οποίες κατηγορήσε ανοιχτά για ανοχή όσον αφορά τα παραποιημένα στατιστικά της προηγούμενης κυβέρνησης της ΝΔ. Η Ελλάδα, όπως τόνιζε, είχε μετατραπεί σε «πειραματόζωο» της ΕΕ, των αγορών και των κερδοσκοπών.¹²²

Συνέχεια είχε το κρίσιμο Eurogroup της 15ης Φεβρουαρίου, όπου για ακόμη μία φορά ζητήθηκαν νέα μέτρα από την Ελλάδα και μάλιστα «τώρα!» όπως χαρακτηριστικά απαίτησε ο Ζαν Κλοντ Τρισέ σε υψηλούς τόνους, διακόπτοντας, τον Γιώργο Παπακωνσταντίνου, την ώρα που ο Έλληνας υπουργός Οικονομικών, ανέλυε τα όσα πρωτοφανή είχε κάνει σε μόλις τέσσερις μήνες η χώρα. Ήταν ξεκάθαρο ότι το κλίμα για την Ελλάδα καθίστατο ολοένα και πιο δυσμενές, με την κυβέρνηση να συμφωνεί εν τέλει σε περαιτέρω δημοσιονομική σύσφιγξη και τον Σόιμπλε, να υπογραμμίζει ότι είναι αποκλειστικά και μόνο «ευθύνη της» να πείσει τις αγορές.¹²³ Η ιστορία έδειξε βέβαια, ότι παρά τα απανωτά δημοσιονομικά πακέτα προσαρμογής που έλαβε η χώρα με σκοπό την εξυγίανση των οικονομικών της, οι αγορές δεν πείσθηκαν ποτέ περί τούτου.

¹²⁰ Angela Merkel, *Ελευθερία* (Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο, 2024), 428-429.

¹²¹ “EU leaders withhold details of Greece rescue plan” *Euractiv*, 11 Φεβρουαρίου 2010, <https://www.euractiv.com/news/eu-leaders-withhold-details-of-greece-rescue-plan>

¹²² Πάνος Λουκάκος, *Αλλαγές και ανατροπές: Μια πολιτική ανατομία της κρίσης 2009–2019* (Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο, 2025), 103.

¹²³ Παπακωνσταντίνου, *Game Over*, 114-115.

2.1. «ΒΡΙΣΚΟΜΑΣΤΕ ΣΕ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΠΟΛΕΜΟΥ»

Σημαντική προϋπόθεση για τα νέα μέτρα, ήταν να συμφωνήσουν σε αυτά οι βουλευτές του ΠΑΣΟΚ, που ήδη μία μερίδα τους, είχε ξεκινήσει να αντιδρά στην πολιτική λιτότητας που είχε εφαρμόσει από την έναρξη της θητείας της η κυβέρνηση Παπανδρέου. Σε μία από τις πιο φορτισμένες ομιλίες του στην ΚΟ του κόμματος, στις 2 Μαρτίου, ο Γ. Παπανδρέου επισήμανε μεταξύ άλλων για τα νέα μέτρα:

...Δεν λιποτακτούμε. Με γνώση του πρόσκαιρου πολιτικού κόστους των αποφάσεών μας. Αλλά και με συνείδηση του χρέους μας απέναντι στον τόπο, στην πατρίδα, στην Ελλάδα και στον Ελληνισμό [...]. Έχω συγκαλέσει αύριο το Υπουργικό Συμβούλιο, για να πάρουμε αποφάσεις για την οικονομία. Έχει γίνει πολύς λόγος γι' αυτές τις αποφάσεις. Για τις ενδεχόμενες συνέπειές τους, για τις αντιδράσεις που θα προκαλέσουν, για το γεγονός ότι σηματοδοτούν μια ανατροπή σε σχέση με τα όσα γνωρίζαμε μέχρι τώρα. Με όσα και εμείς πρεσβεύουμε, ιδεολογικά και πολιτικά. Εγώ όμως προτιμώ να σταθώ μπροστά σας, μπροστά στους Έλληνες πολίτες, και να μιλήσω με κάθε ειλικρίνεια, κατ' αρχάς για το τι θα συμβεί αν δεν λάβουμε αυτές τις αποφάσεις. Αν κρυφτούμε πίσω από το πρόβλημα και βάλουμε το κεφάλι στην άμμο, σαν να μην συμβαίνει τίποτα. Πολλές φορές το έκανε αυτό η χώρα, τις προηγούμενες δεκαετίες. Και γι' αυτό σήμερα βρίσκεται εδώ όπου βρίσκεται. Αν λοιπόν για μία ακόμα φορά, φερθούμε ανεύθυνα απέναντι στην ιστορία, τη δική μας ιστορία, αν δεν κάνουμε ό, τι πρέπει για να σώσουμε την οικονομία μας, και μαζί την ίδια την υπόστασή μας, αύριο, κινδυνεύουμε να μην έχουμε να πληρώσουμε όχι τον 14ο, αλλά τον 6ο, τον 5ο και τον 4ο μισθό, ή και τη σύνταξη. Μπορεί να ακούγεται εφιαλτικό. Το γνωρίζω. Είναι όμως η αλήθεια. Ναι, τα μέτρα θα φέρουν ύφεση – αλλά τώρα κινδυνεύουμε άμεσα από κάτι πολύ χειρότερο [...]. Σήμερα, εκείνοι που κάνουν πως δεν αντιλαμβάνονται το πρόβλημα, είναι εκείνοι που εγκληματίσαν εις βάρος του Ελληνικού λαού και άνοιξαν αυτές τις τρύπες [...]. Η ευθύνη που μου αναλογεί και μας αναλογεί δεν έχει προηγούμενο στα χρόνια της Μεταπολίτευσης. Αυτό που αντιμετωπίζει η Κυβέρνηση, από την πρώτη μέρα που ανέλαβε, πράγματι, δεν έχει προηγούμενο [...]. Θα προχωρήσω σε κάθε απόφαση που χρειάζεται για να αποφύγουμε τα χειρότερα. Για να σώσουμε την οικονομία και την αυτονομία της πατρίδας μας.¹²⁴

Εξίσου δραματική, ήταν και η ομιλία του στο Υπουργικό Συμβούλιο, την αμέσως επόμενη ημέρα. Εκεί, ο Έλληνα πρωθυπουργός, υπογράμμισε:

Το καθήκον μας απέναντι στην πατρίδα είναι να τη σώσουμε από κάθε είδους κηδεμονία, εξάρτηση, βαθιά ύφεση και τα πρωτοφανή κοινωνικά προβλήματα που θα επιφέρει μια ενδεχόμενη χρεοκοπία. Βέβαια οι αποφάσεις μας δεν είναι για κανέναν από εμάς ευχάριστες. Αλλά σε τέτοιες συνθήκες, δεύτερες σκέψεις δεν υπάρχουν [...]. Από αύριο το πρωί οι αποφάσεις αυτές θα είναι πίσω μας, με μια προϋπόθεση: ότι πέρα από το σήμα αξιοπιστίας που στέλνουμε στις διεθνείς αγορές δυστυχώς – λέω δυστυχώς, με την έννοια ότι οι διεθνείς αγορές καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό την εικόνα της χώρας μας, εκεί φθάσαμε – πρέπει να υπάρξει και έμπρακτη ευρωπαϊκή στήριξη και κοινοτική αλληλεγγύη. Αυτή είναι βασική προϋπόθεση επιτυχίας μας. Από σήμερα όμως, το πρόβλημα δεν μπορεί να χαρακτηριστεί «ελληνικό». Εμείς κάνουμε αυτό το οποίο πρέπει και με το παραπάνω. Εκπληρώνουμε, αν θέλετε, στο ακέραιο όσα πρέπει από τη δική μας πλευρά. Τώρα λοιπόν, είναι η ώρα της Ευρώπης. Και είναι και για την ΕΕ μια ιστορική στιγμή. Από την άλλη, αν δεν ανταποκριθεί και παράλληλα αν δεν ανταποκριθούν και οι αγορές, όπως θα θέλαμε, λόγω της κερδοσκοπικής τους συμπεριφοράς, ύστατη λύση θα ήταν το ΔΝΤ.¹²⁵

¹²⁴ «Η ομιλία Παπανδρέου στην Κοινοβουλευτική Ομάδα του ΠΑΣΟΚ, 2 Μαρτίου 2010», Dragatis.gr, αναρτημένο 2 Μαρτίου 2010, <https://dragatis.gr/2010/03/02/η-ομιλία-παπανδρέου-στην-κοινοβουλευτική-ομάδα/>

¹²⁵ ΕΡΤ, Δελτίο Ειδήσεων NET – Τετάρτη, 3 Μαρτίου 2010, 03/03/2010, βίντεο δελτίου ειδήσεων, ΕΡΤ Αρχείο, <https://archive.ert.gr/71368/>

Εικόνα 7. Πρωτοσέλιδο της εφημερίδας Τα Νέα - «Θυσίες – Πόλεμος», 3 Μαρτίου 2010¹²⁶

Μέχρι εκείνη τη στιγμή, ο Έλληνας πρωθυπουργός φαινόταν πως είχε την απόλυτη στήριξη τόσο των υπουργών του όσο και των 160 βουλευτών του ΠΑΣΟΚ. Πολύ σύντομα, αυτό θα άλλαζε.¹²⁷

Τα νέα μέτρα ήταν πολλά και δίχασαν ως προς την αποτελεσματικότητα και την βαρύτητα τους: Κατά τον Γ. Παπακωνσταντίνου ήταν οι «πιο δραστικές περικοπές δαπανών και αυξήσεις φόρων που είχαν ποτέ αποφασιστεί από ελληνική κυβέρνηση».¹²⁸ Απεναντίας για

¹²⁶ Τα Νέα, «Θυσίες – Πόλεμος», εξώφυλλο εφημερίδας, Τετάρτη, 3 Μαρτίου 2010.

¹²⁷ Mega TV, «Προβληματίζουν οι διαφοροποιήσεις», 07/03/2010, <https://www.megatv.com/2010/03/07/provlimatizoun-oi-diaforopoiiseis/>

¹²⁸ Γιώργος Παπακωνσταντίνου, Game Over: Η αλήθεια για την κρίση (Αθήνα: Παπαδόπουλος, 2016), 121.

την Άνγκελα Μέρκελ δεν ήταν «ικανοποιητικές προτάσεις για εξοικονόμηση πόρων».¹²⁹ Ο Κώστας Σημίτης, εκτιμούσε από την δική του σκοπιά, ότι από την ημέρα ανάληψης των καθηκόντων της, η γενικότερη δράση της ελληνικής κυβέρνησης «δεν συνέτεινε στη δημιουργία κλίματος εμπιστοσύνης» και ότι η ανακοίνωση νέων μέτρων κάθε λίγο και λιγάκι, έδειχνε «τακτικισμό και όχι πεποίθηση»,¹³⁰ υποστηρίζοντας δε ότι η συγκεκριμένη πολιτική ηγεσία δεν είχε «συνολικό και μακροπρόθεσμο σχέδιο για την αντιμετώπιση της κρίσης».¹³¹ Σε κάθε περίπτωση, το νέο πακέτο μέτρων, ψηφίστηκε στις 5 Μαρτίου 2010 και παρά τις έντονες αντιδράσεις στο εσωτερικό της χώρας,¹³² στο εξωτερικό οι αγορές έδειξαν να ανταποκρίνονται θετικά μετά από αρκετό καιρό.¹³³

Την ίδια μέρα, σειρά είχε, μία σχετικά άγονη συνάντηση του Γ. Παπανδρέου με την Άνγκελα Μέρκελ στη Γερμανία. Σε αυτήν, υπήρξε διαφωνία των δύο πλευρών αναφορικά με το αν θα έπρεπε να μιλήσουν οι δύο πλευρές στα ΜΜΕ για κάποιο «πιθανό χρηματοδοτικό πακέτο στήριξης» από την Ευρώπη προς την Ελλάδα. Ο Έλληνας πρωθυπουργός ήταν εκείνος που το ζήτησε, εκτιμώντας πως κάτι τέτοιο θα μπορούσε να δημιουργήσει -κυρίως στο εξωτερικό- μία εικόνα ασφάλειας για την χώρα του. Απεναντίας, η Γερμανίδα Καγκελάρια δεν ήθελε ούτε να ακούει τότε σενάρια περί συμμετοχής της χώρας της σε κάποια οικονομική ενίσχυση της Ελλάδας. «Ο Βόλφγκανγκ και εγώ δεν συμφωνούμε στο ζήτημα αυτό» τόνισε με έμφαση στον Γ. Παπανδρέου, αν και τελικά, υποσχέθηκε να αξιολογήσει το συγκεκριμένο ζήτημα.¹³⁴

Στη συνέντευξη τύπου που ακολούθησε η Μέρκελ κλήθηκε να απαντήσει μεταξύ άλλων, σε μία ερώτηση δημοσιογράφου σχετικά με το πώς θα μπορούσε να βοηθήσει ουσιαστικά η Γερμανία την Ελλάδα:

Τι μπορεί να κάνει η Γερμανία, με ρωτήσατε. Μπορεί να επιδείξει αλληλεγγύη προς την Ελλάδα. Μπορεί πάνω απ' όλα να μην αφήσει να μιλάνε συνεχώς τα συναισθήματα. Και είναι συναισθήματα αλληλεγγύης, αλληλοϋποστήριξης και κατανόησης της ιδιαίτερα δύσκολης κατάστασης στην οποία βρίσκεται η Ελλάδα¹³⁵

¹²⁹ Merkel, *Ελευθερία* (Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο, 2024), 432.

¹³⁰ Κώστας Σημίτης, *Εκτροχιασμός* (Αθήνα: Πόλις, 2019), 78.

¹³¹ Το ίδιο. 80.

¹³² ERT Archive, *Δελτίο Ειδήσεων ET3 – Παρασκευή, 5 Μαρτίου 2010*, κωδ. 71646, τηλεοπτικό αρχείο EPT (online), <https://archive.ert.gr/71646/> (ημερομηνία πρόσβασης: 8 Ιανουαρίου 2026).

¹³³ Voria.gr, «Και σε ιδιώτες το 10ετές ομόλογο με αφορολόγητη απόδοση», Voria, δημοσιεύθηκε 5 Μαρτίου 2010, <https://www.voria.gr/article/kai-se-idiotes-to-10etes-omologo-me-aforologiti-apodosi>.

¹³⁴ Παπακωνσταντίνου, *Game Over*, 123-125.

¹³⁵ Katie Allen and Elena Moya, “No financial help for Greece, Merkel tells Papandreou,” *The Guardian*, 5 March 2010, <https://www.theguardian.com/business/2010/mar/05/greece-debt-borrow-merkel-papandreou>

Εικόνα 8. Η Καγκελάρια της Γερμανίας Άνγκελα Μέρκελ και ο πρωθυπουργός της Ελλάδας Γιώργος Παπανδρέου μετά τη συνάντησή τους στην Καγκελαρία στο Βερολίνο, 5 Μαρτίου 2010 Φωτογραφία Sean Gallup/Getty Images¹³⁶

Για μήνες, η Γερμανία θα στήριζε την κάθετη άρνησή της να βοηθήσει οικονομικά την Ελλάδα, επικαλούμενη το άρθρο 125 της Συνθήκης της Λισαβόνας, σύμφωνα με το οποίο απαγορευόταν σε ένα κράτος-μέλος της Ευρωζώνης να αναλάβει τα χρέη ενός άλλου.¹³⁷ Αυτή η μυωπική προσέγγιση του ελληνικού προβλήματος, θα έδινε για ένα κρίσιμο χρονικό διάστημα την εντύπωση ότι παρά το ενιαίο ευρωπαϊκό νόμισμα, οι χώρες που ανήκαν στην κοινότητά του ήταν ουσιαστικά μόνες τους. Είχαν περάσει πέντε μήνες από όταν η κυβέρνηση Παπανδρέου είχε αναλάβει την διακυβέρνηση της Ελλάδας και ήδη η κυβέρνησή του είχε λάβει μία σειρά από εκτεταμένα μέτρα, τα οποία ήταν πλέον ολοφάνερο ότι δεν έπειθαν τις αγορές, με αποτέλεσμα η χώρα να δανείζεται όλο και με πιο ακριβά επιτόκια από αυτές, επιδεινώνοντας ακόμη περισσότερο τη δημοσιονομική της κατάσταση. Φυσικά το Βερολίνο το γνώριζε αυτό, αλλά συνέχιζε διατηρεί σκληρή στάση απέναντι σε ένα ενδεχόμενο δανεισμού της χώρας. Η μεγάλη καθυστέρηση στο να πάρει δραστικές αποφάσεις, εξηγείται κατά τον Γ. Βαρουφάκη ως εξής: Γαλλία αλλά κυρίως Γερμανία, χρειαζόντουσαν χρόνο, «πολύτιμο χρόνο» όπως χαρακτηριστικά τόνιζε ο οικονομολόγος, που θα τους «επέτρεπε να διασώσουν τις γαλλογερμανικές τράπεζες,

¹³⁶ Sean Gallup, *Merkel Meets With Greek Prime Minister Papandreou*, φωτογραφία, Βερολίνο, 5 Μαρτίου 2010, Getty Images.

¹³⁷ Γιάννης Βαρουφάκης, *Κρίσης λεξιλόγιο: Οι οικονομικοί όροι που μας καταδυναστεύουν* (Αθήνα: Εκδόσεις Ποταμός, 2011), 14.

χωρίς να παραδεχθούν στους ψηφοφόρους τους ότι μεταφέρουν σε αυτούς τις ζημιές των τραπεζών εκείνων».¹³⁸

Στις 7 Μαρτίου 2010, ακολούθησε συνάντηση με την πάντα, πιο φιλική προς την χώρα μας Γαλλία, που σταδιακά, είχε αρχίσει να αλλάζει στάση αναφορικά με ένα ενιαίο πακέτο οικονομικής στήριξης της Ελλάδας, από την Ευρώπη. Σε επίσημη επίσκεψη του Γ. Παπανδρέου στο Μέγαρο Elysee, ο Νικολά Σαρκοζί αποκάλυψε ότι διαφωνεί με τη Μέρκελ και για εκείνον η στήριξη της Ελλάδας ήταν «και στήριξη του Ευρώ. Αν η Ελλάδα χρειάζεται τη βοήθειά μας, θα την έχει» τόνισε χαρακτηριστικά, ενώ απευθυνόμενος στον Έλληνα πρωθυπουργό ξεκαθάρισε: «Σου ζητήσαμε να λάβεις μέτρα και τα πήρες. Δεν μπορούμε λοιπόν τώρα να παραμείνουμε απλώς στη γενικόλογη δέσμευση του Συμβουλίου Κορυφής».

Φαινόταν, πως όσα έλεγε ο Γάλλος πρόεδρος δεν ήταν απλά σε ένα θεωρητικό πλαίσιο, καθώς ζήτησε από την Γαλλίδα υπουργό οικονομικών, Κριστίν Λαγκάρντ, που ήταν επίσης παρούσα στη συγκεκριμένη συνάντηση, να εργαστεί πάνω σε «μηχανισμό στήριξης», επαναλαμβάνοντας παράλληλα, την άρνησή του στη συμμετοχή του Διεθνές Νομισματικού Ταμείου σε οποιαδήποτε σχετική χρηματοδότηση: «Ξεχάστε το ΔΝΤ. Το ΔΝΤ δεν είναι για την Ευρώπη. Είναι για την Αφρική» ανέφερε χαρακτηριστικά.¹³⁹

Η συνέντευξη τύπου που πραγματοποιήθηκε στο Παρίσι εκείνη την ημέρα ήταν σε πολύ διαφορετικό κλίμα από εκείνο που είχε καταγραφεί στη Γερμανία.¹⁴⁰ «Διακυβεύεται το μέλλον της Ελλάδας αλλά και της Ευρώπης» ήταν η ηχηρή προειδοποίηση του Νικολά Σαρκοζί, που υπογράμμισε πως η χώρα είχε κάνει «και με το παραπάνω το καθήκον της» λαμβάνοντας σημαντικά μέτρα, και πολύ σύντομα, όπως έλεγε, οι Ευρωπαίοι θα αναλάμβαναν «συντονισμένη δράση» με σκοπό να σταθούν στο πλευρό της. «Έχουμε ισχυρή πολιτική βούληση να κάνουμε ξανά ισχυρή την Ελλάδα. Είναι θετικό που η Γαλλία αναγνωρίζει την προσπάθεια του ελληνικού λαού. Ευχαριστώ τον γαλλικό λαό για την αλληλεγγύη που δείχνει» δήλωσε από την πλευρά του ο Έλληνας πρωθυπουργός.¹⁴¹

Οι κρίσιμες επαφές της ελληνικής κυβέρνησης συνεχίστηκαν με την επίσκεψη του Γ. Παπανδρέου στην Ουάσινγκτον για μία συνάντηση με τον Αμερικανό πρόεδρο Μπαράκ Ομπάμα. Ο τελευταίος, δεν έκρυψε την έντονη ανησυχία του για την κατάσταση στην Ελλάδα, εκτιμώντας ότι οι ηγέτες στην Ευρώπη δεν είχαν ακόμη καταλάβει την κρισιμότητα της κατάστασης. Χαρακτήρισε, μάλιστα, τα μέτρα που είχε πάρει μέχρι τότε η ελληνική κυβέρνηση «θαρραλέα».¹⁴² Σε αντίθεση με αρκετούς Ευρωπαίους ηγέτες, ο τότε πλανητάρχης, δεν πίστευε στην αποδοτικότητα σκληρών προγραμμάτων προσαρμογής. «Ο

¹³⁸ Γιάννης Βαρουφάκης, *Γένεση της μνημονιακής Ελλάδας* (Αθήνα: Gutenberg, 2021), 11.

¹³⁹ Παπακωνσταντίνου, *Game Over*, 126-127.

¹⁴⁰ Δελτίο Ειδήσεων ET3, *Κυριακή, 7 Μαρτίου 2010*, αρχείο EPT, κωδ. 0000071652 (διαθέσιμο στο archive.ert.gr), <https://archive.ert.gr/71652/> (Πρόσβαση 8 Ιανουαρίου 2026).

¹⁴¹ Δελτίο Ειδήσεων ET3, *Κυριακή, 7 Μαρτίου 2010*, αρχείο EPT, κωδ. 0000071652 (διαθέσιμο στο archive.ert.gr), <https://archive.ert.gr/71652/> (Πρόσβαση 8 Ιανουαρίου 2026).

¹⁴² Παπακωνσταντίνου, *Game Over*, 132.

πεισματικός ενστερνισμός της λιτότητας ως λύσης από τους κυριότερους Ευρωπαίους ηγέτες, παρ' όλες τις περί του αντίθετου ενδείξεις, ήταν τουλάχιστον αποκαρδιωτική» ανέφερε χαρακτηριστικά στην αυτοβιογραφία του, με τίτλο «Γη της Επαγγελίας»,¹⁴³ προσθέτοντας ότι «παρά τις προειδοποιήσεις μας ότι το υπερβολικό ξεζούμισμα της ήδη στραπατσαρισμένης ελληνικής οικονομίας θα ήταν αντιπαραγωγικό», οι ομόλογοί του στην Γηραιά Ήπειρο είχαν διαφορετική γνώμη.¹⁴⁴ Αναφερόμενος, συγκεκριμένα στην Άνγκελα Μέρκελ και τον Νικολά Σαρκοζί σημείωνε αιχμηρά:

Παρατήρησα ότι σπανίως ανέφεραν το γεγονός ότι οι γερμανικές και γαλλικές τράπεζες ήταν από τους μεγαλύτερους δανειστές της Ελλάδας, ή ότι το μεγαλύτερο μέρος του συσσωρευμένου χρέους των Ελλήνων είχε πάει για την αγορά γερμανικών και γαλλικών εξαγωγικών προϊόντων- γεγονότα που θα μπορούσαν να καταστήσουν σαφές στους ψηφοφόρους τους γιατί η διάσωση των Ελλήνων από τη χρεοκοπία ισοδυναμούσε με διάσωση των δικών τους τραπεζών και βιομηχανιών.¹⁴⁵

Ο Μπαράκ Ομπάμα επισήμαινε ότι το 2010 τα προβλήματα της Ελλάδας σε συνδυασμό «με την ήδη κλονισμένη Ευρώπη» έκαναν το πρόβλημα «του δημόσιου χρέους της αντίστοιχο με μια δεσμίδα δυναμίτη με το φυτίλι αναμμένο μέσα σε αποθήκη πυρομαχικών». Όταν πια η κρίση χρέους της χώρας, άρχισε να απειλεί ολόκληρη την Ευρώπη, ο ίδιος μαζί με το οικονομικό του επιτελείο κινητοποιήθηκαν, για να αποτρέψουν έναν ακόμη «γύρο παγκόσμιου οικονομικού πανικού», μετά τα όσα είχαν προηγηθεί με την Lehman Brothers. Τότε, περιγράφει ο Ομπάμα, η σταθεροποίηση της Ελλάδας «έγινε ξαφνικά μία από τις κορυφαίες προτεραιότητες» των ΗΠΑ.¹⁴⁶

Οι συζητήσεις για έναν ευρωπαϊκό μηχανισμό στήριξης προχωρούσαν με τον καιρό, και στο Eurogroup της 15ης Μαρτίου συμφωνήθηκε, για πρώτη φορά, μία λύση με «εθελοντικά και συντονισμένα διμερή δάνεια». Πάντως, οι Ευρωπαίοι, έδειχναν ικανοποιημένοι από την δημοσιονομική προσαρμογή της Ελλάδας και αφότου, ο Γιώργος Παπακωνσταντίνου, παρουσίασε τα νέα μέτρα που είχε πάρει η ελληνική κυβέρνηση, ο τότε πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας διακήρυξε ότι «αυτό που έπρεπε να γίνει έχει γίνει». Από την πλευρά του ο Β. Σόιμπλε εξέφρασε τον σεβασμό του για όσα είχε καταφέρει η Ελλάδα, ενώ και η Κριστίν Λαγκάρντ ισχυρίστηκε ότι η χώρα έχει ξεπεράσει κάθε προσδοκία! Αντίστοιχα σχόλια διατυπώθηκαν και από άλλους υπουργούς Οικονομικών· ωστόσο, οι περισσότεροι εξ αυτών επισήμαναν ότι, παρά τη σημαντική πρόοδο που είχε καταγράψει η Ελλάδα, οι αγορές δεν μετέβαλλαν τη στάση τους. «Όλοι είχαν πλέον καταλάβει πως όσα μέτρα και να παίρναμε, δεν θα επαρκούσαν για τις αγορές» τόνιζε επί του θέματος, ο Γ. Παπακωνσταντίνου.¹⁴⁷

¹⁴³ Obama Barack, *Γη της Επαγγελίας*, μτφρ. Χρύσα Φραγκιαδάκη και Μάνος Τζιρίτας (Αθήνα: Athens Bookstore Publications, 2020), 555.

¹⁴⁴ Το ίδιο. 557.

¹⁴⁵ Το ίδιο. 558-559.

¹⁴⁶ Το ίδιο, 555-556.

¹⁴⁷ Παπακωνσταντίνου, *Game Over*, 136.

2.2. Ο ΚΑΘΟΡΙΣΤΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΑΓΟΡΩΝ ΚΑΙ Η ΑΛΛΗΛΕΝΔΕΤΗ ΣΧΕΣΗ ΤΟΥΣ ΜΕ ΤΑ ΜΜΕ

Όλους αυτούς τους μήνες, το ελληνικό πρόβλημα δεν απασχολούσε μόνο τα εγχώρια ΜΜΕ, αλλά αντιθέτως αποτελούσε συχνά κεντρικό θέμα στον ξένο τύπο. Αρκετές, μάλιστα, από αυτές τις φορές, με αρνητικά δημοσιεύματα. Η αντίληψη που διαμορφωνόταν για την «αναξιόπιστη» Ελλάδα μετά τις αποκαλύψεις για τα πραγματικά δημοσιονομικά στοιχεία της και τους δήθεν «τεμπέληδες Έλληνες»¹⁴⁸ που δεν εργαζόντουσαν τόσο σκληρά όσο οι υπόλοιποι Ευρωπαίοι¹⁴⁹, μόνο καλή δεν ήταν. Όπως αποδείχθηκε εν καιρώ, ο ρόλος των διεθνών ΜΜΕ και των παγκόσμιων αγορών ήταν αλληλένδετος, καθώς τα επικριτικά δημοσιεύματα επηρέαζαν την ήδη κλονισμένη εικόνα της Ελλάδας, διαμορφώνοντας ως ένα βαθμό και την πορεία της στις αγορές.

Σε σχετική ερώτηση που απηύθυνε στον Ευκλείδη Τσακαλώτο για το κατά πόσο, δηλαδή, τέτοιου είδους δημοσιεύματα έπαιξαν ρόλο στην υπονόμευση της Ελλάδας από τις παγκόσμιες χρηματαγορές, ο πρώην υπουργός Οικονομικών απάντησε:

Ο ρόλος των διεθνών ΜΜΕ και των οίκων αξιολόγησης υπήρξε καθοριστικός, λειτουργώντας ως επιταχυντής εξέλιξης. Την περίοδο εκείνη η Ελλάδα βρέθηκε στο στόχαστρο μιας αρνητικής ανατροφοδότησης. Σε αυτό βέβαια συντελούσαν και οι δηλώσεις των τότε κυβερνητικών στελεχών που παρουσίαζαν μια αρνητική εικόνα για τα δημοσιονομικά της χώρας, ωστόσο τεράστιο ρόλο έπαιξαν και τα επιθετικά δημοσιεύματα του ξένου τύπου, που χρησιμοποιούσαν όρους όπως «PIGS», «Greek statistics» κλπ. Τα δημοσιεύματα αυτά δεν περιέγραφαν απλώς την πραγματικότητα, αλλά τη διαμόρφωναν. Κάθε άρθρο λειτουργούσε ως ένα ακόμη σήμα αμφισβήτησης της πορείας της ελληνικής οικονομίας και ωθούσε τους επενδυτές να πουλήσουν ελληνικά ομόλογα. Έτσι, αν και υπήρχε το υπόβαθρο, η πίεση από τον τύπο εκτόξευσε τα spreads σε επίπεδα που καθιστούσαν τον δανεισμό απαγορευτικό.

Μιλώντας για την περίοδο 2009-2010, ο ίδιος επισημαίνει ότι «δεν ήταν απλώς μια αποκάλυψη δημοσιονομικών αστοχιών, αλλά μια βίαιη πειθαρχική επίθεση των διεθνών αγορών έναντι ενός αδύναμου κρίκου της Ευρωζώνης».¹⁵⁰

Πράγματι, στις αρχές του 2010 τα spreads αυξήθηκαν ραγδαία, όταν ρεπορτάζ της Wall Street Journal αποκάλυπτε κρυφή έκθεση της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας για ενδεχόμενη έξοδο κάποιας χώρας από το ευρώ.¹⁵¹ Την ίδια περίοδο, οι έγκυρες Financial Times, φιλοξένησαν άρθρο του γνωστού οικονομολόγου Desmond Lachman με τίτλο «Γιατί η Ελλάδα πρέπει να φύγει από την Ευρωζώνη» στο οποίο εκείνος ανέφερε μεταξύ άλλων:

Τα τελευταία χρόνια, η Αθήνα έχει πετάξει στον κάλαθο των αχρήστων κάθε έννοια δημοσιονομικής πειθαρχίας [...]. Καθώς εμφανίζονται αμφιβολίες στις αγορές για τη βιωσιμότητα του νομισματικού

¹⁴⁸ Βούλγαρης, Στην άκρη του γκρεμού, 88.

¹⁴⁹ Obama Barack, *Γη της Επαγγελίας*, μτφρ. Χρύσα Φραγκιαδάκη και Μάνος Τζιρίτας (Αθήνα: Athens Bookstore Publications, 2020), 558.

¹⁵⁰ Ευκλείδης Τσακαλώτος, πρώην Υπουργός Οικονομικών, προσωπική επικοινωνία, 22 Ιανουαρίου 2026.

¹⁵¹ Παπακωνσταντίνου, *Game Over*, 92.

καθεστώς, οι επίσημοι εξωτερικοί υποστηρικτές της χώρας σπεύδουν σε βοήθεια. Στην περίπτωση της Αργεντινής, ο υποστηρικτής ήταν ένα ΔΝΤ με την υποστήριξη των ΗΠΑ. Για την Ελλάδα, αυτός ο ρόλος έχει αναληφθεί από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα. Το πρόβλημα, ωστόσο, είναι ότι ο επίσημος υποστηρικτής, εύλογα, διστάζει μπροστά στην προοπτική παροχής άνευ όρων ή απεριόριστης χρηματοδότησης. Αντιθέτως, επιμένει στην υιοθέτηση πολιτικών λιτότητας τύπου «τριχωτού πουκαμίσου» [...]. Είναι δύσκολο να δει κανείς πώς η σημερινή κρίση της Ελλάδας μπορεί να καταλήξει σε πιο ευτυχές αποτέλεσμα. Κάθε προσπάθεια να μειωθεί το δημοσιονομικό έλλειμμα στον στόχο του Μάαστριχτ θα βάραινε μόνο την ύφεση. Η απόπειρα αποκατάστασης της ελληνικής ανταγωνιστικότητας μέσω περικοπών μισθών θα οδηγούσε σε χρόνια επώδυνης και πολιτικά απαράδεκτης αποπληθωριστικής πίεσης [...]. Αν υπάρχει κάτι που θα μπορούσαν να διδαχθούν οι ελληνικές αρχές από την Αργεντινή, αυτό είναι η ματαιότητα της προσπάθειας να πολεμήσει κανείς το αναπόφευκτο. Μια τέτοια στάση όχι μόνο φορτώνει τη χώρα με ένα βουνό επίσημων χρέους που δεν μπορεί να αναδιαρθρωθεί, αλλά και βαθαίνει και παρατείνει την ύφεση από την οποία θα μπορούσε να ξεκινήσει οποιαδήποτε ανάκαμψη μετά από υποτίμηση. Η Αθήνα θα έπρεπε να εγκαταλείψει την ευρωζώνη νωρίτερα παρά αργότερα.¹⁵²

Εικόνα 9. Το Βήμα, «Μαύρη φημολογία τρέλανε τα spreads» εξώφυλλο εφημερίδας, Τετάρτη 7 Απριλίου 2010¹⁵³

¹⁵² Financial Times, “Why Greece will have to leave the eurozone,” 11 Ιανουαρίου 2010, *Financial Times*.

¹⁵³ Το Βήμα, «Μαύρη φημολογία τρέλανε τα spreads», εξώφυλλο εφημερίδας, 7 Απριλίου 2010.

Από την πλευρά της η «κίτρινη» Bild δεν δίστασε να γράψει ανοιχτή επιστολή προς τον Έλληνα πρωθυπουργό, προτείνοντάς του με αιχμηρό τρόπο κάποιες οικονομικές «συμβουλές», όπως για παράδειγμα να πουλήσει... ελληνικά νησιά.¹⁵⁴ Ο διασυρμός της Ελλάδας, συνεχίστηκε από γερμανικά έντυπα όπως το Focus, που δεν δίστασε να κυκλοφορήσει με ένα προκλητικό πρωτοσέλιδο στο οποίο απεικονιζόταν το άγαλμα της Αφροδίτης της Μήλου, σηκώνοντας το μεσαίο δάχτυλο, θέλοντας με αυτόν τον τρόπο να δείξει συμβολικά μία απαξιωτική και περιφρονητική στάση των Ελλήνων προς τους Ευρωπαίους. Ο τίτλος ήταν ενδεικτικός: “Betrüger in der Euro-Familie” («Απατεώνες στην οικογένεια του ευρώ»).¹⁵⁵

Εικόνα 10. Focus, αρ.8 (22 Φεβρουαρίου 2010), εξώφυλλο¹⁵⁶

¹⁵⁴ *The Guardian*, “Get up earlier, Germans tell Greeks,” 5 Μαρτίου 2010, *The Guardian*.
<https://www.theguardian.com/business/2010/mar/05/bild-open-letter-greece-papandreou>.

¹⁵⁵ *Focus*, “Betrüger in der Euro-Familie”, αρ. 8 (22 Φεβρουαρίου 2010).

¹⁵⁶ *Focus*, αρ. 8 (22 Φεβρουαρίου 2010), εξώφυλλο περιοδικού, Focus Magazin Verlag, Μόναχο.

Το ύφος των δημοσιευμάτων της εποχής ήταν τόσο πρωτοφανές, που ο τότε πρόεδρος της γερμανικής Βουλής Νόρμπερτ Λάμερτ αναγκάστηκε να ζητήσει συγγνώμη από τους Έλληνες για τα κακόβουλα σχόλια του γερμανικού Τύπου. Την ίδια ώρα, με επιστολή του προς τον ομόλογο του Φίλιππο Πετσάλνικο, έσπευσε να δηλώσει εντυπωσιασμένος από το θάρρος και τη σοβαρότητα με την οποία η ελληνική κυβέρνηση προσπαθούσε να εξυγιάνει τα δημοσιονομικά της.¹⁵⁷

Εικόνα 11. ΕΘΝΟΣ, Εξώφυλλο, 9 Δεκεμβρίου 2009¹⁵⁸

¹⁵⁷ «Συγγνώμη» από τον πρόεδρο της γερμανικής Βουλής, Skai.gr, 7 Μαρτίου 2010. <https://www.skai.gr/news/politics/sygnomi-apo-ton-proedro-tis-germanikis-voulis>.

¹⁵⁸ Έθνος, «Κραδασμοί από ντόμινο υποβαθμίσεων», εξώφυλλο εφημερίδας, Τετάρτη, 9 Δεκεμβρίου 2009.

Το κλίμα στις αγορές, είχε αρχίσει σταδιακά να αλλάζει ήδη από την στεγαστική κρίση του 2007 και στη συνέχεια τη χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 και μέχρι το 2009 τα επιτόκια κυμαίνονταν για την Ελλάδα περίπου στο 5%, οδηγώντας το δημόσιο χρέος σε τροχιά μη βιωσιμότητας.¹⁵⁹ Από το φθινόπωρο του 2009, αφότου άρχισε να αποκαλύπτεται το πραγματικό έλλειμμα της χώρας, ο οίκος Fitch έσπευσε να υποβαθμίσει (22/10/2009) την πιστοληπτική ικανότητα της Ελλάδας,¹⁶⁰ ενώ στο Eurogroup Νοεμβρίου (9/11/2009) ο Τρισέ θα προειδοποιούσε την ελληνική πλευρά ότι βρισκόταν «πολύ κοντά στο σημείο όπου οι τράπεζές σας δεν θα μπορούν πλέον να χρηματοδοτούνται από την ΕΚΤ».¹⁶¹ Ακολούθησε τον επόμενο μήνα, υποβάθμιση από τους οίκους Standard and Poor's και Moody's¹⁶² και μέχρι τον Ιανουάριο του 2010, τα ελληνικά spreads είχαν φτάσει τις 380 μονάδες βάσης.¹⁶³

Στο βιβλίο του «το “επαχθές” χρέος της Ελλάδας, ο οικονομολόγος Ιάσων Μανωλόπουλος αναφέρει σχετικά:

Πολλοί με ρωτούν γιατί το φθινόπωρο του 2009 – 2010 κατέρρευσε τόσο ξαφνικά η εμπιστοσύνη στη βιωσιμότητα του δημόσιου χρέους της Ελλάδας. Για μένα το σωστό ερώτημα είναι γιατί κράτησε τόσο πολύ η ψευδαίσθηση ότι ήταν ασφαλές να δανείζονται τόσο τεράστια ποσά σε μία τόσο μικρή και δυσλειτουργική οικονομία.¹⁶⁴

Τα spreads, δηλαδή «οι διαφορές απόδοσης» εξηγεί ο Στ. Καλύβας «είναι το ασφάλιστρο που απαιτούν οι επενδυτές για να αγοράσουν ομόλογα του ελληνικού, αντί του γερμανικού δημοσίου». Μετά την αμερικανική κρίση του 2008, συνεχίζει ο ίδιος «τα υπερχρεωμένα κράτη» όπως ήταν δηλαδή και η Ελλάδα «τέθηκαν υπό στενότερη παρακολούθηση» καθώς οι αγορές αντιμετώπιζαν πια με έντονη καχυποψία τα δημόσια χρέη. Το πρόβλημα που είχε δημιουργηθεί το 2010 για την Ελλάδα, ήταν η μη δυνατότητά της να δανείζεται πλέον από τις χρηματοπιστωτικές αγορές «προκειμένου να εξυπηρετήσει το τεράστιο δημόσιο χρέος της».¹⁶⁵

Όταν τον Μάιο του 2009, η Fitch Ratings προχώρησε σε υποβάθμιση της πιστοληπτικής ικανότητας της Ελλάδας ελλείψει ουσιαστικών μεταρρυθμίσεων από την κυβέρνηση Καραμανλή, κανείς δεν φαινόταν να προβληματίζεται.¹⁶⁶ Τα πράγματα ήταν τελείως διαφορετικά, όταν ένα χρόνο αργότερα, ο ίδιος οίκος πιστοληπτικής αξιολόγησης

¹⁵⁹ Κώστας Σημίτης, *Εκτροχιασμός* (Αθήνα: Πόλις, 2019), 27.

¹⁶⁰ «Υποβάθμιση της πιστοληπτικής ικανότητας της Ελλάδας από τη Fitch». *in.gr*. October 22, 2009. <https://www.in.gr/2009/10/22/economy/ypobathmisi-tis-pistoliptikis-ikanotitas-tis-elladas-apo-ti-fitch/amp>.

¹⁶¹ Γιώργος Παπακωνσταντίνου, *Game Over: Η αλήθεια για την κρίση* (Αθήνα: Παπαδόπουλος, 2016), 67.

¹⁶² Το ίδιο, 75.

¹⁶³ “Greek/German bond yield spread rewidens to 380 bps,” *Reuters*, January 29, 2010, <https://www.reuters.com/article/markets/stocks/greekgerman-bond-yield-spread-rewidens-to-380-bps-idUSLDE60S134/>.

¹⁶⁴ Μανωλόπουλος, *Το «επαχθές» χρέος της Ελλάδας*, 23

¹⁶⁵ Καλύβας, *Καταστροφές και θρίαμβοι*, 249.

¹⁶⁶ “Υποβάθμιση των προοπτικών της ελληνικής οικονομίας από τον διεθνή χρηματοοικονομικό οίκο Fitch,” *Το Βήμα*, May 12, 2009, <https://www.tovima.gr/2009/05/12/archive/ypobathmisi-twn-prooptikwn-tis-elliniki-oikonomias-apo-ton-diethni-xrimatooikonomko-oiko-fitch/>.

ανακοίνωσε νέα υποβάθμιση της χώρας¹⁶⁷ μετά από δημοσίευμα των Financial Times που αποκάλυπτε τη μαζική εκροή τραπεζικών κεφαλαίων στην Ελλάδα.¹⁶⁸ Το ίδιο ρεπορτάζ, θα προκαλούσε ραγδαία πτώση των τραπεζικών μετοχών αλλά και του γενικού δείκτη του χρηματιστηρίου.¹⁶⁹ Το κλίμα αβεβαιότητας που επικρατούσε στην Ελλάδα το 2010, δεν θα αργούσε να προκαλέσει έναν τραπεζικό πανικό με σημαντική εκροή καταθέσεων.¹⁷⁰ Πάνω από 35 δις. ευρώ έφυγαν εκείνο το έτος από τις ελληνικές τράπεζες και ακόμη περισσότερα το επόμενο.¹⁷¹ Στις 30 Μαρτίου 2010, διοικητής της Τράπεζας της Ελλάδος, Γ. Προβόπουλος, χτύπησε «καμπανάκι» για το συνεχές κύμα αναλήψεων, υποστηρίζοντας σε σύσκεψη που πραγματοποιήθηκε υπό τον Έλληνα πρωθυπουργό, ότι «δεν υπήρχε άλλη λύση από την ένταξή μας στον μηχανισμό στήριξης» υπογραμμίζοντας χαρακτηριστικά πως «όσο ταχύτερα τόσο το καλύτερο».¹⁷²

Είχε προηγηθεί στις 25 Ιανουαρίου 2010 επιτυχημένη έξοδος της Ελλάδας στις αγορές με την έκδοση ενός 5ετούς ομολόγου. Η χώρα θα κέρδιζε τότε λίγο χρόνο, καθώς υπήρξε υπερκάλυψη προσφορών με αποτέλεσμα την άντληση 8 δις ευρώ¹⁷³ και την δημιουργία μίας έστω και σύντομης ελπίδας, πως η χώρα θα μπορούσε να τα καταφέρει μόνη της. Εντούτοις για τους ειδικούς, ήταν πλέον πασιφανές: η χώρα θα έχανε αργά ή γρήγορα την ικανότητα να χρηματοδοτείται από τις διεθνείς αγορές κεφαλαίου. Την ίδια ώρα, «οι μετοχές των ευρωπαϊκών αγορών έκαναν βουτιά» σχολίαζε ο Ομπάμα, επισημαίνοντας ότι την άνοιξη του 2010, η Ελλάδα βρέθηκε «ξαφνικά στο χείλος της χρεοκοπίας».¹⁷⁴

¹⁶⁷ “Fitch downgrades Greece to BBB-; Outlook Negative,” *Fitch Ratings*, April 9, 2010, <https://www.fitchratings.com/research/sovereigns/fitch-downgrades-greece-to-bbb-outlook-negative-09-04-2010/>.

¹⁶⁸ *Capital flight squeezes Greek banks*, *Financial Times*, April 7, 2010, <https://www.ft.com/content/edbf18c-4268-11df-8c60-00144feabdc0>.

¹⁶⁹ Παπακωνσταντίνου, *Game Over: Η αλήθεια για την κρίση* (Αθήνα: Παπαδόπουλος, 2016), 134.

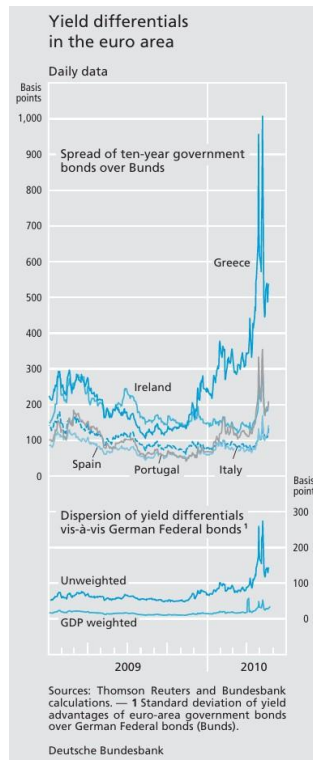
¹⁷⁰ Bird, Mike. “Greece isn’t panicking about capital controls because millions of people are already too poor for it to matter.” *Business Insider*. July 1, 2015. <https://www.businessinsider.com/greece-capital-controls-and-poverty-update-2015-7>.

¹⁷¹ Παπακωνσταντίνου, *Game Over*, 107, 143.

¹⁷² Το ίδιο, 143.

¹⁷³ *A very European crisis*, ” *The Economist*, February 4, 2010, <https://www.economist.com/briefing/2010/02/04/a-very-european-crisis>.

¹⁷⁴ Obama Barack, *Γη της Επαγγελίας*, μτφρ. Χρύσα Φραγκιαδάκη και Μάνος Τζιρίτας (Αθήνα: Athens Bookstore Publications, 2020), 555-556.

Εικόνα 12. Deutsche Bundesbank. Μηνιαία Έκθεση, «Χρηματοπιστωτικές αγορές και επιτόκια», Απρίλιος 2010, διάγραμμα αποδόσεων κρατικών ομολόγων¹⁷⁵

Κοντολογίς, μετά την έκδοση εκείνου του ομολόγου, οι χρηματοπιστωτικές αγορές συνέχισαν να ασκούν έντονες πιέσεις μέσω των απαγορευτικών επιτοκίων, περιορίζοντας διαρκώς τα περιθώρια δανεισμού και καθιστώντας ορατό το ενδεχόμενο η Ελλάδα να μη μπορεί να αντλήσει πια κεφάλαια, ήτοι να κηρύξει άτακτη χρεοκοπία. Η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ είχε φτάσει πλέον σε ένα σημείο, που «δεν μπορούσε να κάνει και πολλά πράγματα» (Δερτιλής, 2018).¹⁷⁶ Σύμφωνα με τον ιστορικό Gallant W. Thomas, ο τότε πρωθυπουργός δεν είχε πολλές εναλλακτικές, υποστηρίζοντας πως «ο Παπανδρέου και το ΠΑΣΟΚ έπρεπε να ενεργήσουν γρήγορα και επιθετικά προκειμένου να σταματήσουν τη διολίσθηση στο δημοσιονομικό χάος».¹⁷⁷

Συμπερασματικά, ο ρόλος των διεθνών χρηματαγορών αποδείχθηκε καθοριστικός για την εξέλιξη των γεγονότων, καθώς η διαρκής άνοδος των spreads και το αυξημένο κόστος δανεισμού περιόρισαν ουσιαστικά τα περιθώρια χρηματοδότησης της χώρας. Η σταδιακή απώλεια πρόσβασης στις διεθνείς κεφαλαιαγορές διαμόρφωσε ένα περιβάλλον ασφυκτικής

¹⁷⁵ Deutsche Bundesbank, Monthly Report, “Financial markets and interest rates,” Απρίλιος 2010, διάγραμμα αποδόσεων κρατικών ομολόγων (sovereign yield spreads), <https://www.bundesbank.de/resource/blob/707090/4cb9bf8117655cdb49141b69f749ff3c/mL/2010-05-financial-markets-data.pdf>

¹⁷⁶ Γιώργος Β. Δερτιλής, *Ιστορία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας, 1750–2015* (Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2018), 803.

¹⁷⁷ Thomas W. Gallant, *Νεότερη Ελλάδα: Από τον Πόλεμο της Ανεξαρτησίας μέχρι τις μέρες μας* (Αθήνα: Εκδόσεις Πεδίο, 2017), 464.

πίεσης, συρρικνώνοντας τις διαθέσιμες επιλογές της τότε κυβέρνησης, μολονότι επί μήνες επιχειρούσε να βρει κάποια εφαρμόσιμη εναλλακτική λύση έναντι της προσφυγής στον ευρωπαϊκό μηχανισμό οικονομικής στήριξης.

2.3. Ο ΑΛΛΟΣ ΔΡΟΜΟΣ: (ΜΑΤΑΙΕΣ) ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΞΕΥΡΕΥΣΗ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΗΣ ΛΥΣΗΣ

Αίσθηση προκάλεσε πρόσφατα, η αποκάλυψη που έκανε ο πρώην πρωθυπουργός Αλέξης Τσίπρας, στο αυτοβιογραφικό του βιβλίο «Ιθάκη» (εκδόσεις Gutenberg, 2025), για την προσπάθειά του να δανειστεί το 2015 από τη Ρωσία, πριν καταφύγει στη σύναψη ενός ακόμη μνημονίου από την Ευρωζώνη και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Σύμφωνα πάντα με τον πρώην πρωθυπουργό, ο Ρώσος πρόεδρος του είπε ότι θα προτιμούσε να δώσει χρήματα σε ένα ορφανοτροφείο «διότι, αν τα έδινε στην Ελλάδα, θα ήταν σαν να τα πετούσε σε έναν σκουπιδοτενεκέ. Γιατί η Ελλάδα ήταν μια χώρα χρεοκοπημένη και δεν θα σωζόταν με 300 εκατομμύρια ευρώ. Είχε ανάγκη από 300 δισ. και όχι από 300 εκατομμύρια», του είπε χαρακτηριστικά ο Βλαντιμίρ Πούτιν, ενώ σύμφωνα με τα λεγόμενα του πρώην πρωθυπουργού, ο ένοικος του Κρεμλίνου τον προέτρεψε «να τα βρει» με την Άνγκελα Μέρκελ.¹⁷⁸

Το ίδιο, φέρεται να είχε επιχειρήσει και ο Γιώργος Παπανδρέου όταν ήταν πρωθυπουργός, σε μία προσπάθεια να βρει χρηματοδότηση για την Ελλάδα το 2010. Συγκεκριμένα, στις 16 Φεβρουαρίου εκείνου του έτους, ο Έλληνας πρωθυπουργός επισκέφθηκε τη Μόσχα και συναντήθηκε με τον Ρώσο ομόλογό του, Βλαντιμίρ Πούτιν, θέτοντας το εν λόγω ζήτημα. Όμως, κατά τον Γιώργο Παπακωνσταντίνου, ο Γ. Παπανδρέου δεν βρήκε ανταπόκριση, με τον τότε Ρώσο πρόεδρο, Ντμίτρι Μεντβέντεβ, να τον παροτρύνει «να απευθυνθεί στο ΔΝΤ και στην Παγκόσμια Τράπεζα για να αντιμετωπίσει τα προβλήματα της Ελλάδας».¹⁷⁹

Τα παραπάνω, είχε επιβεβαιώσει και ο ίδιος ο Γιώργος Παπανδρέου σε συνέντευξή του στον ραδιοφωνικό σταθμό ΣΚΑΪ.¹⁸⁰ Ωστόσο, ο γνωστός επιχειρηματίας Ιβάν Σαββίδης είχε αφηγηθεί πολύ διαφορετικά αυτά τα γεγονότα, μιλώντας στην εφημερίδα «Ελευθεροτυπία» το 2011. Κατά τα λεγόμενα του γνωστού επιχειρηματία, ο Βλαντιμίρ Πούτιν «ήταν έτοιμος να δώσει 25 δισ. ευρώ» στην Ελλάδα, και μάλιστα με χαμηλό επιτόκιο. «Οι λεπτομέρειες δεν έχουν πια σημασία, αφού προφανώς οι Αμερικανοί, το ΔΝΤ και η Ε.Ε. είπαν όχι» συνέχιζε, στην συνέντευξή του ο πρώην βουλευτής στη Ρωσική Δούμα και νυν oligάρχης. Όπως προσέθετε: «Δεν είναι μυστικό ότι εγώ κανόνισα την κατ' ιδίαν συνάντηση» η οποία όπως ισχυριζόταν κράτησε μόλις 20 λεπτά και κατά τη διάρκειά

¹⁷⁸ Καθημερινή, «Πούτιν σε Τσίπρα το 2015: "Θα προτιμούσα να έδινα χρήματα σε ένα ορφανοτροφείο"», 24 Νοεμβρίου 2025, προσπελάστηκε 10 Ιανουαρίου 2026, <https://www.kathimerini.gr/politics/563937874/poytin-se-tsipra-to-2015-tha-protimoysa-na-edina-chrimata-se-ena-orfanotrofeio/>.

¹⁷⁹ Παπακωνσταντίνου, *Game Over*, 117-118.

¹⁸⁰ ΣΚΑΪ, «Γιώργος Παπανδρέου: Ο Πούτιν δεν απάντησε όταν ζητήσαμε οικονομική βοήθεια το 2010».

της ο Γιώργος Παπανδρέου «ουσιαστικά δεν έκανε απολύτως καμία ερώτηση, αλλά μιλούσε για τα οικολογικά προβλήματα της Ελλάδας».¹⁸¹

Εκτός από τη Ρωσία, η ελληνική κυβέρνηση φαίνεται πως είχε στραφεί εκείνη την περίοδο και στην Κίνα. Μετά την επίσκεψή του στην Ελλάδα, ο Κινέζος πρωθυπουργός Ουέν Τζιαμπάο, προχώρησε σε μία θερμή δήλωση, που σε τίποτα δεν θα θύμιζε την έως τότε «χλιαρή» στάση των Ευρωπαίων εταίρων. Ειδικότερα, θέλοντας να δείξει δημόσια τη στήριξή του στην χώρα, δήλωσε ότι το Πεκίνο θα συνέχιζε να αγοράζει ελληνικά ομόλογα, ανακοινώνοντας παράλληλα τη δημιουργία ταμείου ύψους 5 δισ. δολαρίων για να βοηθήσει, όπως έλεγε, τις ελληνικές ναυτιλιακές εταιρείες να αγοράσουν πλοία κινεζικής κατασκευής.¹⁸² Πράγματι, το επόμενο διάστημα, ακολούθησαν μία σειρά από επιχειρηματικές συνεργασίες και επενδύσεις των δύο χωρών σε διάφορα επίπεδα.¹⁸³ Επίσης, σύμφωνα με δημοσίευμα των FT η Αθήνα προσέγγισε το Πεκίνο προκειμένου να αγοράσει 25 δισ. ευρώ σε κρατικά ομόλογα,¹⁸⁴ αλλά, προς απογοήτευση πολλών, καμία οικονομική βοήθεια δεν υπήρξε τελικά ούτε από την Κίνα.

Ίσως χρήζει αναφοράς, ότι ο Γιάννης Βαρουφάκης χαρακτήριζε «ανοησίες» και «ανέκδοτο» τις απόψεις σύμφωνα με τις οποίες θα μπορούσε η Ελλάδα να δανειστεί από χώρες όπως η Ρωσία ή η Κίνα, όπως άλλωστε και τις θεωρίες συνωμοσίας, που ήθελαν τον Γιώργο Παπανδρέου να χρεοκοπεί τη χώρα «για να κερδίσει ο ίδιος από τα ασφάλιστρα κινδύνου (CDS)» ή «ότι υπήρχαν τρόποι να δανειστούμε από τις αγορές στις αρχές του 2010 αρκετά χρήματα, ώστε να μη χρειαστεί διαπραγμάτευση με το Βερολίνο» κι άλλα «κωμικοτραγικά», όπως τα αποκαλούσε σενάρια.¹⁸⁵ Παρ' όλα αυτά, ο γνωστός οικονομολόγος θεωρούσε, ότι υπήρχε ρεαλιστική εναλλακτική λύση έναντι του μεγαλύτερου δανείου στην Παγκόσμια Ιστορία:¹⁸⁶ «Αν μία νομισματική Ένωση δεν επιτρέπει σε κράτη-μέλη της να πτωχεύσουν (να προβούν δηλαδή σε στάση πληρωμών), τότε δεν μπορεί να επιβιώσει αυτή η ένωση» τόνιζε χαρακτηριστικά, προτείνοντας:

Αντί, λοιπόν, οι κ.κ. Παπανδρέου και Παπακωνσταντίνου να πασχίζουν να πείσουν τους εταίρους μας να δημιουργήσουν έναν δανειοδοτικό μηχανισμό (το EFSF ή, κατόπιν, τον ESM) που θα «κουκούλωνε» την πτώχευση του ελληνικού Δημοσίου, αυτό που προείχε το 2010 ήταν να συμφωνηθεί ένας μηχανισμός επίσημης αναδιάρθρωσης των μη βιώσιμων χρεών. Τα όποια νέα δάνεια θα δίνονταν θα έπρεπε να συμφωνούνται αφού τα χρέη γίνονταν δημόσια».¹⁸⁷

¹⁸¹ LiFO, «Ο Πούτιν έδινε 25 δισ στην Ελλάδα και ο ΓΑΠ του μιλούσε για οικολογία», 14 Ιουλίου 2011, προσπελάστηκε 10 Ιανουαρίου 2026, <https://www.lifo.gr/now/politics/o-poytin-edine-25-dis-stin-ellada-kai-o-gap-toy-miloyse-gia-oikologia>.

¹⁸² The Wall Street Journal, “Beijing Offers Support to Greece,” 4 Οκτωβρίου 2010, προσπελάστηκε 10 Ιανουαρίου 2026, <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052748704380504575529523835140714>

¹⁸³ The Guardian, Helena Smith, “Debt-ridden Greece gets vote of confidence from China,” 15 Ιουνίου 2010, προσπελάστηκε 10 Ιανουαρίου 2026, <https://www.theguardian.com/business/2010/jun/15/greece-china-contracts-signed>.

¹⁸⁴ Financial Times, “Athens touts bonds to China,” 26 Ιανουαρίου 2010, προσπελάστηκε 10 Ιανουαρίου 2026, <https://www.ft.com/content/0de50c3f-a868-3005-a90e-c88cb4fdb94e>.

¹⁸⁵ Βαρουφάκης. *Γένεση της μνημονιακής Ελλάδας*, 16.

¹⁸⁶ Το ίδιο, 13.

¹⁸⁷ Το ίδιο, 12.

Σύμφωνα με τα λεγόμενά του, ο Γ. Παπανδρέου (του οποίου είχε διατελέσει σύμβουλος κατά το παρελθόν) έπρεπε να ανακοινώσει το 2010 στους Ευρωπαίους ότι η Ελλάδα πτώχευσε. Και αντί να ζητήσει χρηματική βοήθεια, να κήρυττε στάση πληρωμών, αναμένοντας από τους εταίρους της να προσφέρουν με δική τους βούληση «ένα γιγαντιαίο μνημονιακό δάνειο» στη χώρα. Αυτό, όπως ισχυριζόταν «θα έδινε στην κυβέρνηση σημαντική διαπραγματευτική ισχύ».¹⁸⁸

Υπέρ της στάσης πληρωμών ως εναλλακτικής λύσης, εμφανιζόταν και ο οικονομολόγος Γ. Μηλιός, ενώ πηγαίνοντας ένα βήμα παραπέρα τον συλλογισμό του, πρότεινε ακόμη και έξοδο της χώρας από το ευρώ.¹⁸⁹ Ταυτιζόμενος με τα παραπάνω και αναλύοντάς τα σε βάθος, ο επίσης αριστερός οικονομολόγος, Κώστας Λαπαβίτσας, θα έλεγε: «Η αθέτηση πληρωμών με πρωτοβουλία του οφειλέτη είναι μία ριζοσπαστική επιλογή, αν και το αποτέλεσμα της εξαρτάται από τη διαδικασία που θα ακολουθηθεί». Την ίδια ώρα, διευκρίνιζε ότι «μία τέτοια προοπτική θα προέκυπτε στα πλαίσια οικονομικού και κοινωνικού χάους που θα είχε προκληθεί από την αποτυχία της πολιτικής λιτότητας».¹⁹⁰ Σύμφωνα με τον ίδιο, η έξοδος από το ευρώ, δεν θα ήταν μία «πολύπλοκη διαδικασία»¹⁹¹ και:

Θα προσέφερε άμεσο έλεγχο της εγχώριας δημοσιονομικής και νομισματικής πολιτικής. Θα αφαιρούσε επίσης τους περιορισμούς της νομισματικής ένωσης που οδήγησαν σε μόνιμα ελλείμματα τρεχουσών συναλλαγών για την περιφέρεια. Θα ήταν λογικό να αναμένεται επίσης ότι η υποτίμηση θα έφερε αύξηση της ανταγωνιστικότητας. Είναι ακόμη εύλογο ότι η υποτίμηση θα οδηγούσε σε αναδιάρθρωση των εγχώριων πόρων προς όφελος της βιομηχανίας. [...]. Η έξοδος εμπεριέχει φυσικά και κόστος, δεδομένης μάλιστα της βίαιης αλλαγής του νομισματικού συστήματος».¹⁹²

Για πολλούς, τα παραπάνω σενάρια ακουγόντουσαν καταστροφικά, καθώς η προοπτική εξόδου από το ευρώ συνδεόταν με άμεση υποτίμηση, απώλεια αγοραστικής δύναμης, χρηματοπιστωτική αστάθεια και κοινωνική φτώχεια. Ωστόσο, και ο διακεκριμένος Νομπελίστας οικονομολόγος και καθηγητής στο City University of New York, Paul Krugman, είχε ταχθεί δημόσια υπέρ της επιστροφής της Ελλάδας στη δραχμή, αν και σπεύδοντας να ξεκαθαρίσει ότι στην πράξη μια τέτοια επιλογή θα ήταν «εξαιρετικά δύσκολη».¹⁹³

Σχολιάζοντας τις σχετικές προτάσεις «επιστημονικές και πολιτικές» για μία ουσιαστικά χρεοκοπία και έξοδο από το ευρωπαϊκό νόμισμα, ο Γιάννης Βούλγαρης, υπογράμμισε ότι «όλες υποτιμούσαν (όσες δεν επιθυμούσαν) το μακροχρόνιο οικονομικό, κοινωνικό,

¹⁸⁸ Το ίδιο, 16-17.

¹⁸⁹ Γιάννης Μηλιός, *Από την κρίση στην κυβέρνηση της Αριστεράς: Η στρατηγική των αναγκών* (Αθήνα: Εκδόσεις Νήσος, 2014), 137.

¹⁹⁰ *Ο χάρτης της κρίσης: Το τέλος της αυταπάτης, συλλογικό έργο* (Αθήνα: Τόπος, 2010), 72.

¹⁹¹ Το ίδιο, 76.

¹⁹² Το ίδιο, 75.

¹⁹³ «Πολ Κρούγκμαν: Σε ένα πράγμα έπεσα έξω με την Ελλάδα», MoneyReview.gr, 11 Ιουλίου 2024, <https://www.moneyreview.gr/business-and-finance/150238/pol-kroygkman-se-ena-pragma-epesa-exo-me-tin-ellada/>.

χρηματοπιστωτικό και, τελικά, γεωπολιτικό χάος που θα εκδηλωνόταν στην Ελλάδα, την κατάρρευση της “νέας δραχμής”, τον θηριώδη πληθωρισμό και τη βίαιη όσο και απροσδιόριστη ανακατανομή πλούτου και ισχύος που θα σημειωνόταν στην χώρα. Δεν θα αλλάζαμε νόμισμα, θα αλλάζαμε κατηγορία κατακυλώντας στα σκαλοπάτια της παγκόσμιας κλίμακας».¹⁹⁴

Σε μια προσπάθεια εξέτασης της στάσης πληρωμών ως εφαρμόσιμης εναλλακτικής λύσης, απευθύνθηκα σε έναν από τους πρωταγωνιστές της περιόδου, τον τότε υφυπουργό Οικονομικών Φίλιππο Σαχινίδη. Όπως εξήγησε:

Μια στάση πληρωμών στο εσωτερικό και εξωτερικό, παραμένοντας στο ευρώ, θα είχε τις εξής συνέπειες: Πλήρη παύση της χρηματοδότησης από τις αγορές. Με την υπόθεση ότι τα έσοδα του Κράτους θα μειωνόντουσαν καθώς και οι ασφαλιστικές εισφορές και προκειμένου να αποφευχθεί η πτώχευση σε ταμειακή βάση, θα έπρεπε να μειωθούν οι μισθοί, οι συντάξεις τα προνοιακά και άλλα επιδόματα. Αυτό θα οδηγούσε τη χώρα σε ακόμη πιο βαθιά ύφεση και το βιοτικό επίπεδο στα όρια της εξαθλίωσης ιδίως για τις ασθενείς οικονομικά ομάδες του πληθυσμού. Η στάση πληρωμών θα οδηγούσε και σε κλείσιμο των τραπεζών λόγω αθρόας προσέλευσης των καταθετών για αναλήψεις, αμέσως μετά την αναγγελία της στάσης πληρωμών. Ανάλογες θα ήταν και οι συνέπειες από μια απόφαση για έξοδο από το ευρώ σε συνδυασμό με στάση πληρωμών.

Όσο για την κριτική που δεχόταν η κυβέρνηση ότι καθυστέρησε να πάρει δραστικά μέτρα, ο ίδιος απαντά:

Ας υπενθυμίσουμε την οικονομική κατάσταση που παρέλαβε η κυβέρνηση: η μεγέθυνση ήταν στο -2,3%, το έλλειμμα 36,15 δις και το χρέος 298,5 δις. Η κυβέρνηση πήρε μέτρα από το 2009 από την πλευρά των εσόδων και των δαπανών που είχαν καθαρό δημοσιονομικό όφελος 880 εκατ. Πολλοί έλεγαν ότι έπρεπε να κρατήσουμε πάση θυσία το έλλειμμα του 2009 μονοψήφιο. Αυτό τι θα σήμαινε όμως; Θα σήμαινε, σε περίπτωση που όντως το έλλειμμα ήταν κοντά στο 13% - τελικά ήταν πάνω από 15% του ΑΕΠ - ότι θα έπρεπε τους 2 τελευταίους μήνες του 2009 να πάρουμε μέτρα 7 δις. ευρώ, περίπου 3 μονάδες του ΑΕΠ. Και αυτό θα σήμαινε ότι θα έπρεπε να αποφασίσουμε το πλήρες κόσμιμο των τελευταίων 3 συντάξεων και μισθών όλων των δημοσίων υπαλλήλων. Συνολικά μέσα σε 4 μήνες (αρχές Νοεμβρίου 2009 – αρχές Μαρτίου 2010) παρουσιάσαμε τρία πακέτα μέτρων (προϋπολογισμός-ΠΣΑ, δεύτερο πακέτο μέτρων στις αρχές Φεβρουαρίου, τρίτο πακέτο μέτρων αρχές Μαρτίου), που αθροιστικά ανέρχονταν σε 16 δις. ευρώ (8 δις. από έσοδα, 8 δις. από δαπάνες). Στόχος ήταν να δείξουμε ότι είχαμε την πολιτική βούληση να διορθώσουμε εμπροσθοβαρώς τα δημοσιονομικά προβλήματα παρά το γεγονός ότι η οικονομία ήταν σε ύφεση. Αν παίρναμε ακόμη περισσότερα μέτρα η οικονομία θα βυθίζονταν σε ακόμη μεγαλύτερη ύφεση και σε εκτίναξη του δημοσιονομικού ελλείμματος και χρέους. Τελικά, για το 2010 η μείωση που επιτεύχθηκε ήταν πέντε ποσοστιαίες μονάδες με ύφεση κοντά στο 5% έναντι στόχου στον προϋπολογισμό του 2010 για μείωση κατά 3,6%.¹⁹⁵

¹⁹⁴ Γιάννης Βούλγαρης, *Στην άκρη του γκρεμού: Ελλάδα 2007–2019. Κρίση, πολιτικοί σεισμοί, ακροβασίες, διέξοδος* (Αθήνα: Μεταίχμιο, 2025), 98.

¹⁹⁵ Φίλιππος Σαχινίδης, πρώην Υπουργός Οικονομικών, προσωπική επικοινωνία, 17 Ιανουαρίου 2026.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

3.1. ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΗ ΜΕΤΡΗΣΗ

Η κατάσταση για την Ελλάδα γινόταν όλο και πιο ασφυκτική και μέχρι τα τέλη Μαρτίου του 2010, φαινόταν πως ακόμη και οι πιο διστακτικοί εταίροι για έναν ενιαίο μηχανισμό στήριξης, είχαν αλλάξει στάση. Η Γερμανία, που απέφευγε για μήνες να στηρίξει οικονομικά την Ελλάδα με «δικαιολογία» τη ρήτρα μη διάσωσης (Άρθρο 125 της Συνθήκης ΕΕ)¹⁹⁶ αναθεώρησε, όταν άρχισε να συνειδητοποιεί τον σοβαρό κίνδυνο για ντόμινο της οικονομικής κρίσης και σε άλλες χώρες της Ευρωζώνης και φυσικά τις γερμανικές τράπεζες, που στην κατοχή τους είχαν το 21% των συνολικών υποχρεώσεων σε ομόλογα του Ελληνικού Δημοσίου (IMF, 2010).¹⁹⁷ Πριν τη Σύνοδο Κορυφής της 25^{ης} Μαρτίου, η Γερμανίδα Καγκελάριας μιλώντας στους δημοσιογράφους πρότεινε για πρώτη φορά να εξετάσουν οι Ευρωπαίοι ηγέτες «έναν συνδυασμό χρηματοδότησης από το ΔΝΤ και διμερών ευρωπαϊκών δανείων». Αυτό θα γινόταν σε περίπτωση, που η Ελλάδα βρισκόταν εκτός αγορών. Σε εκείνη τη Σύνοδο ο Γιώργος Παπανδρέου παρουσίασε τα σημαντικότερα μέτρα που είχε φέρει προς ψήφιση η κυβέρνηση, δεσμευόμενος για την εφαρμογή τους και επιμένοντας, ότι στόχος του ήταν η χώρα του να τα καταφέρει μόνη της.¹⁹⁸ Όμως, για τους καλά γνωρίζοντες, σχολίαζε ο Γ. Παπακωνσταντίνου «η απόφαση της 25^{ης} Μαρτίου δεν ήταν παρά ένα ακόμη βήμα προς το αναπόφευκτο: την αντικατάσταση της χρηματοδότησης της Ελλάδας μέσω ιδιωτικών κεφαλαίων στις διεθνείς αγορές, από επίσημη χρηματοδότηση, προερχόμενη από τις χώρες της Ευρωζώνης και το ΔΝΤ».¹⁹⁹ Κατά τον ίδιο «ήταν πλέον σαφές» ότι χωρίς ένα πρόγραμμα δανειακής στήριξης «η Ελλάδα ήταν καταδικασμένη».²⁰⁰ Το ίδιο θα υποστήριζε και ο Ομπάμα, λέγοντας πως «χωρίς ένα άμεσο, ογκώδες πακέτο διάσωσης από τους εταίρους της στην ευρωζώνη, η Ελλάδα ενδεχομένως δεν θα είχε άλλη επιλογή από το να εγκαταλείψει το κοινό νόμισμα».²⁰¹

Στην επίσημη ανακοίνωση που ακολούθησε της Συνόδου, ξεκαθαριζόταν ότι «η ελληνική κυβέρνηση δεν είχε ζητήσει χρηματοδοτική βοήθεια», όμως παράλληλα, θα ανακοινωνόταν για πρώτη φορά η δημιουργία ενός κοινού μηχανισμού Ευρωζώνης και Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου.²⁰²

¹⁹⁶ Merkel, *Ελευθερία* (Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο, 2024), 429.

¹⁹⁷ Ξαφά, «Το πρώτο Μνημόνιο, 2010-2011».

¹⁹⁸ Παπακωνσταντίνου, *Game Over*, 138-140.

¹⁹⁹ Το ίδιο, 142.

²⁰⁰ Το ίδιο, 140.

²⁰¹ Obama, *Γη της Επαγγελίας*, 556.

²⁰² Παπακωνσταντίνου, *Game Over*, σ.140-141.

Κάπου εδώ, αξίζει να σημειωθεί, ότι η Ελλάδα, δεν ήταν ο μοναδικός «πονοκέφαλος» της Ευρωζώνης την εν λόγω περίοδο. Η Ισπανία, είχε αντίστοιχα υψηλό δημόσιο χρέος, αγγίζοντας το 120%, ενώ και το έλλειμμα της Ιρλανδίας ήταν διψήφιο.²⁰³ Συγκεκριμένα, η Ιρλανδία, ένα από τα ομολογουμένως «καλά παιδιά» της Ευρώπης, θα ανακοίνωνε εκείνες τις κρίσιμες ημέρες του Μαρτίου, ότι χρειαζόταν άμεσα, επιπλέον 32 δις ευρώ για το τραπεζικό της σύστημα. Παρά το γεγονός ότι είχε εφαρμόσει μέτρα λιτότητας ήδη από το 2008 και τόσο η Κομισιόν όσο και ΕΚΤ την παρουσίαζαν ως υπόδειγμα αλλά και παράδειγμα που έπρεπε να ακολουθήσει η Αθήνα,²⁰⁴ τα δημοσιονομικά της προβλήματα ήταν πολλά και το έλλειμμά της ξεπερνούσε αυτό της Ελλάδας²⁰⁵. Μάλιστα, για κάποιο διάστημα είχε δημιουργηθεί διεθνώς η πεποίθηση ότι η Ιρλανδία θα τα κατάφερνε μόνη της, αλλά εν τέλει υπάχθηκε και αυτή με τη σειρά της σε μνημόνιο κάποιους μήνες μετά την Ελλάδα, όπως ακολούθως έπραξαν και η Πορτογαλία, η Κύπρος και η Ισπανία. Η κρίση δεν θα ήταν αυτή που ήταν, τόνιζε σχετικά ο Paul Krugman «αν το πρόβλημα ήταν μόνο ελληνικό», φέρνοντας ως χαρακτηριστικό παράδειγμα την Πορτογαλία και εξηγώντας ότι η «ελληνοποίηση» της σχετικής συζήτησης στην Ευρώπη ήταν «παραπλανητική».²⁰⁶

Σε κάθε περίπτωση, οι διεργασίες εκείνη την περίοδο στην Ευρωζώνη ήταν πολλές και οι εξελίξεις εισήλθαν μετά από μήνες απραξίας σε μία φάση επιτάχυνσης. Έτσι, στο Eurogroup της 11ης Απριλίου, βρέθηκαν στο επίκεντρο οι λεπτομέρειες για την δημιουργία και λειτουργία του μηχανισμού στήριξης.²⁰⁷ Όπως αποφασίστηκε, η ενεργοποίησή του, θα γινόταν μόνο μετά από αίτημα της ελληνικής κυβέρνησης και θα χρειαζόταν σχετική έγκριση από το Eurogroup.²⁰⁸

Λίγες μέρες αργότερα, ο Γιώργος Παπακωνσταντίνου θα συγκαλούσε στην Ελλάδα το Συμβούλιο Οικονομικών Εμπειρογνομόνων για να εξεταστεί ενδελεχώς το ζήτημα του μνημονίου. Σύμφωνα με τον ίδιο «όλοι ήταν υπέρ της άμεσης ενεργοποίησης του μηχανισμού και αρκετοί ήταν υπέρ της συμμετοχής του ΔΝΤ» προσθέτοντας ότι ο τότε επικεφαλής του IOBE, και μετέπειτα υπουργός Οικονομικών της χώρας και διοικητής της ΤτΕ, Γιάννης Στουρνάρας, αναρωτιόταν «γιατί δεν τον έχουμε ήδη ενεργοποιήσει». Ακολούθησε συνάντηση της ελληνικής πλευράς με την λεγόμενη Τρόικα, εκπροσώπους δηλαδή της Κομισιόν, της ΕΚΤ και του ΔΝΤ. Μία τυπική συνάντηση, δεδομένου ότι μέχρι τότε δεν υπήρχε ακόμη κάποιο αίτημα από την ελληνική κυβέρνηση για ενεργοποίηση του μηχανισμού.²⁰⁹ Αυτό που προκαλούσε έντονη ανησυχία στους ειδικούς και σοβαρό

²⁰³ Το ίδιο, 74.

²⁰⁴ Το ίδιο, 142.

²⁰⁵ Eurostat, *Euro area and EU27 government deficit at 6.0 % and 6.4 % of GDP respectively*, News release No. 60/2011, 26 Απριλίου 2011, πρόσβαση: 10 Ιανουαρίου 2026, <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/5036122/2-26042011-AP-EN.PDF>

²⁰⁶ Paul Krugman, *Τέλος στην ύφεση τώρα!*, μτφρ: Τίνα Θέου (Αθήνα: Πόλις, 2012), 204.

²⁰⁷ Παπακωνσταντίνου, *Game Over*, 144.

²⁰⁸ Council of the European Union, *Statement by the Heads of State or Government of the Euro Area*, Brussels, 25 March 2010, https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/113686.pdf

²⁰⁹ Παπακωνσταντίνου, *Game Over*, 148.

προβληματισμό (αν όχι τρόμο) στην ελληνική κυβέρνηση, ήταν η επικείμενη λήξη κρατικού ομολόγου ύψους 8,9 δισ. ευρώ σε περίπου ένα μήνα (σ.σ. 19 Μαΐου 2010). Η έλλειψη διαθέσιμων πόρων για την αποπληρωμή του εν λόγω τίτλου, καθιστούσε ορατό το ενδεχόμενο αδυναμίας εξυπηρέτησης των υποχρεώσεων του Δημοσίου, τοποθετώντας τη χώρα σε απόσταση αναπνοής από μια άτακτη χρεοκοπία.²¹⁰

«Την άνοιξη του 2010 η Ελλάδα δεν είχε άλλη λύση καθώς βρέθηκε στα πρόθυρα μίας άναρχης στάσης πληρωμών αφού προηγουμένως είχε χάσει πολύτιμο χρόνο» υπογραμμίζει συναφώς, ο οικονομολόγος και ομότιμος καθηγητής του ΕΚΠΑ, Πάνος Καζάκος. Σύμφωνα με τον ίδιο, η διαπραγματευτική ικανότητα της κυβέρνησης είχε πλέον «συρρικνωθεί απελπιστικά. Αφού δεν πρόλαβε την έκρηξη των επιτοκίων δανεισμού, τον λόγο είχαν πλέον οι δανειστές».²¹¹

Η 22η Απριλίου έμελλε να γίνει μία καθοριστική ημέρα για τη χώρα, καθώς η Eurostat ανακοίνωσε ότι το μέγεθος του ελληνικού ελλείμματος ήταν ακόμη μεγαλύτερο από όσο είχε υπολογιστεί και θα ξεπερνούσε το 13%, με την Moody's να προχωρά σε νέα υποβάθμιση των ελληνικών ομολόγων. «Εξαιτίας της καθυστέρησης των εταίρων μας, η δημιουργία του μηχανισμού από μόνη της δεν είχε τελικά λειτουργήσει αποτρεπτικά για να κατευνάσει τις αγορές και να τις πείσει ότι δεν υπήρχε θέμα χρεοκοπίας της Ελλάδας» εκτιμούσε ο τότε υπουργός Οικονομικών. Λίγες ώρες αργότερα, ο ίδιος θα δεχόταν ένα τηλεφώνημα από τον Γερμανό ομόλογό του, για να του ανακοινώσει ο δεύτερος, ότι εάν τελικά η ελληνική κυβέρνηση αποφάσιζε να ενεργοποιήσει τον μηχανισμό στήριξης, το Βερολίνο δεν θα στεκόταν εμπόδιο. Στην ουσία, ο Βόλφγκανγκ Σόιμπλε έδινε για πρώτη φορά το «πράσινο φως» της Γερμανίας, ώστε να υπαχθεί η Ελλάδα σε ένα ευρωπαϊκό πρόγραμμα χρηματοδοτικής στήριξης με την συμμετοχή του ΔΝΤ. Χωρίς να χάσει χρόνο, ο Γ. Παπακωνσταντίνου συγκάλεσε ένα άτυπο αλλά πολύωρο υπουργικό συμβούλιο, με σκοπό να εξηγήσει στα κυβερνητικά στελέχη την κρισιμότητα της κατάστασης, καθώς και το γεγονός ότι αυτή η δανειακή σύμβαση ήταν «μονόδρομος». Μετά το πέρας της σύσκεψης, ο ίδιος θα παρότρυνε τον Έλληνα πρωθυπουργό να ενεργοποιηθεί ο μηχανισμός, την επόμενη κιόλας μέρα.²¹²

Έτσι και έγινε. Στις 23 Απριλίου, ήταν προγραμματισμένη μία επίσκεψη του Γιώργου Παπανδρέου στο Καστελόριζο. Εκεί, αποφασίστηκε να γίνει και το ιστορικό διάγγελμα, με το οποίο ο Έλληνας πρωθυπουργός θα ανακοίνωνε ότι η κυβέρνησή του θα ζητούσε από Ευρωπαίους και Διεθνές Νομισματικό Ταμείο ένα πακέτο βοήθειας (το μεγαλύτερο στην ιστορία του ΔΝΤ, αλλά και της Ελλάδας).²¹³ Την ίδια ώρα, ο κ. Παπακωνσταντίνου θα έγραφε επιστολή με αποδέκτες τον πρόεδρο της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, τον

²¹⁰ Το ίδιο, 153.

²¹¹ Καζάκος, *Μετά το «Μνημόνιο»*, 39.

²¹² Το ίδιο, 150-151.

²¹³ Βούλγαρης, *Στην άκρη του γκρεμού*, 105.

Ευρωπαϊό επίτροπο και τον επικεφαλής του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, ζητώντας και επίσημα την ενεργοποίηση του μηχανισμού οικονομικής στήριξης.²¹⁴

Αν και το ποσό που αρχικά συζητείτο ήταν της τάξεως των 75 περίπου δις. ευρώ, τελικά αποφασίστηκε το Πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής της Ελλάδας να ξεπεράσει τα 110 δις. ευρώ. Από αυτή την χρηματοδότηση, περίπου 80 δις. ευρώ προέρχονταν από τα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης μέσω διμερών δανείων, ενώ τα υπόλοιπα 30 δις. ευρώ χορηγήθηκαν από το ΔΝΤ.

Εικόνα 13. Τα Νέα, εξώφυλλο Σαββατοκύριακου, 30 Απριλίου - 2 Μαΐου 2010²¹⁵

²¹⁴ Παπακωνσταντίνου, Game Over, 152.

²¹⁵ Τα Νέα, εξώφυλλο Σαββατοκύριακου, 30 Απριλίου–2 Μαΐου 2010.

3.2. ΤΙ ΠΡΟΤΕΙΝΕ ΕΝΑΝΤΙ ΤΟΥ ΜΝΗΜΟΝΙΟΥ Η ΑΝΤΙΠΟΛΙΤΕΥΣΗ

Σε αυτό το σημείο, κρίνεται χρήσιμο να εξεταστεί η στάση της αντιπολίτευσης εκείνη την περίοδο, καθώς και οι εναλλακτικές προτάσεις που διατύπωσαν τα κόμματα της απέναντι στη συγκρότηση και ενεργοποίηση ενός μηχανισμού οικονομικής στήριξης, δεδομένου ότι στη συντριπτική τους πλειονότητα, τάχθηκαν κατά του πρώτου μνημονίου. Ασφαλώς, κατά κανόνα (ανεξαρτήτως χώρας), η αντιπολίτευση είθισται να υιοθετεί αντίθετη στάση έναντι της εκάστοτε κυβέρνησης στο πλαίσιο της πολιτικής αντιπαράθεσης. Αλλά στη συγκεκριμένη συγκυρία, οι συνθήκες είχαν ιδιαίτερη ιστορική βαρύτητα. Ο γνωστός δημοσιογράφος και πρώην βουλευτής Επικρατείας της ΝΔ, Πάνος Λουκάκος σχολίαζε σχετικά:

Στον κατήφορο της κρίσης έσπρωχναν συνεχώς και συστηματικά τον Γ. Παπανδρέου, αλλά μαζί του και τη χώρα όλα τα κόμματα της αντιπολίτευσης, συνδικάτα, οργανώσεις, μέσα ενημέρωσης καθώς και μία αποπροσανατολισμένη, εξαγριωμένη, συχνά εξαχρειωμένη και πάντως, όχι τίμια και ειλικρινά ενημερωμένη κοινή γνώμη, με όλους να αρνούνται να αποδεχτούν την πραγματικότητα: ότι δηλαδή η Ελλάδα ήταν μία χώρα χρεοκοπημένη, ευρισκόμενη στο έλεος, αλλά και υπό τον έλεγχο των δανειστών της.²¹⁶

Η Νέα Δημοκρατία, η οποία όπως επισημάνθηκε παραπάνω, έφερε μαζί με το ΠΑΣΟΚ, μεγάλο μερίδιο ευθύνης για την δημοσιονομική κατάσταση στην οποία είχε περιέλθει η Ελλάδα, τάχθηκε από την αρχή κατά του μνημονίου, κατηγορώντας το τότε κυβερνών κόμμα ότι διόγκωσε το έλλειμμα της χώρας, προτείνοντας παράλληλα μέτρα όπως η μείωση έμμεσων φόρων, η άρση του καμποτάζ, η αποκατάσταση των συντάξεων των χαμηλοσυνταξιούχων, η περιστολή δαπανών όπου εντοπίζοντουσαν σπατάλες και η αξιοποίηση της ακίνητης περιουσίας του Δημοσίου. Με αυτά τα μέτρα, υποστήριζε ο τότε νεοεκλεγείς πρόεδρος της ΝΔ, Αντώνης Σαμαράς, η χώρα θα απαλλασσόταν από το μνημόνιο.²¹⁷ Φυσικά, κάτι τέτοιο δεν ίσχυε, ενώ δύο χρόνια αργότερα, η Νέα Δημοκρατία θα έφερνε με τη σειρά της ένα ακόμη μνημόνιο και δη, το πιο σκληρό από όλα.²¹⁸ Δεδομένου ότι η συντηρητική παράταξη κυβέρνησε περισσότερα από 18 χρόνια κατά την διάρκεια της Μεταπολίτευσης, και άφησε τη μοιραία 7ετία Καραμανλή τα δημοσιονομικά να εκτροχιαστούν, η στάση της κρίθηκε από πολλούς ως ανεύθυνη και καιροσκοπική. Μιλώντας επ' αυτού με τον εκδότη και τότε στενό συνεργάτη του Α. Σαμαρά, Γιώργο Μουρούτη, ανέφερε:

Είχα την τιμή κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης της χώρας να βρεθώ σε θέσης ευθύνης τόσο ως Διευθυντής του Γραφείου Τύπου της Νέας Δημοκρατίας, ως κόμματος της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης, αλλά και ως συγκυβερνώσας παράταξης στην κυβέρνηση Λουκά Παπαδήμου (2009 – 2012) όσο και ως Διευθυντής του Γραφείου Τύπου του Πρωθυπουργού της Κυβέρνησης Σαμαρά – Βενιζέλου (2012-2015). Προσεγγίζω με διαφορετικό τρόπο τις δύο περιόδους, με τη Νέα Δημοκρατία ως κόμμα της αντιπολίτευσης να επιχειρεί να

²¹⁶ Λουκάκος, *Αλλαγές και ανατροπές*, 40.

²¹⁷ Αντώνης Σαμαράς: «Υπάρχει εναλλακτική πέραν του Μνημονίου», Το Βήμα, 07 Ιουλίου 2010, <https://www.tovima.gr/2010/07/07/politics/b-antwnis-samaras-b-br-yparxei-enallaktiki-peran-toy-mnimoniou>

²¹⁸ VouliWatch, «Η λήξη του μνημονίου και η έξοδος από την κρίση», VouliWatch – Δυναμώνουμε τη Δημοκρατία, δημοσιευμένο ηλεκτρονικά, <https://vouliwatch.gr/news/article/i-lix-i-toy-mnimoniou-kai-i-exodos-apo-tin-krisi>

πίσει την τότε κυβέρνηση του Γιώργου Παπανδρέου προκειμένου να αναπροσαρμόσει τη συμφωνία με τους δανειστές σε πιο βιώσιμες παρεμβάσεις και στο εξωτερικό να επιχειρεί να πείσει την ηγεσία των ευρωπαϊκών θεσμών και του ευρωπαϊκού λαϊκού κόμματος για διαφορετικό μείγμα μεταρρυθμίσεων. Δεν είναι της παρούσης να αναλύσουμε την αλλαγή στρατηγικής της Νέας Δημοκρατίας ως βασικής κυβερνητικής συνιστώσας κατά την επόμενη περίοδο, προκειμένου να εξηγηθεί η μετέπειτα στοχοπροσήλωση της κυβέρνησης Σαμαρά - Βενιζέλου στη μεθοδική τήρηση των δεσμεύσεων του Μνημονίων. Η στρατηγική αυτή κρίθηκε ως η μόνη επιβεβλημένη για να κερδίσει η χώρα τη συμφωνία μείωσης χρέους και την ταχύτερη έξοδο από ασφυκτικές υποχρεώσεις. Θα σταθώ μόνο στην προσπάθεια διασφάλισης της εύθραυστης κοινωνικής συνοχής και της αποτροπής ανάδειξης λαϊκίστικων και ακραίων δυνάμεων στην εξουσία, αλλά και στη στρατηγική αποκατάστασης της διεθνούς εικόνας της Ελλάδας που είχε τρωθεί κατά την προηγούμενη περίοδο, στρατηγική που κρίθηκε ως απαραίτητη προϋπόθεση προκειμένου να καταστεί η οικονομία της ελκυστικότερη και να αντληθούν ξένες επενδύσεις. Τελικά, αυτή την στρατηγική, παρά τις διαφορετικές αφετηρίες και τις επιμέρους προσεγγίσεις, εφάρμοσαν όλες οι κυβερνήσεις της περιόδου των Μνημονίων.²¹⁹

Όπως ήταν αναμενόμενο, το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας τάχθηκε κατά οποιουδήποτε μηχανισμού οικονομικής στήριξης, κάνοντας λόγο για μία «χωρίς προηγούμενο» αντιλαϊκή επίθεση.²²⁰ Εκτός από την σκληρή κριτική του στην κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ, κατηγορήσε παράλληλα και τη Νέα Δημοκρατία, για τον διαχωρισμό που έκανε τότε σε μνημονιακά και αντιμνημονιακά κόμματα, τονίζοντας ότι δεν μπορούν να μπουν στο ίδιο τσουβάλι ΝΔ και ΚΚΕ. «Είναι μία επικίνδυνη αντίληψη, που καλλιεργεί η Αξιωματική Αντιπολίτευση» δήλωνε χαρακτηριστικά η τότε γενική γραμματέας της κεντρικής επιτροπής του κομμουνιστικού κόμματος, Αλέκα Παπαρήγα, προσθέτοντας ότι η Δεξιά παράταξη κάθε άλλο παρά κατά του Μνημονίου ήταν το 2010 και δεν το ψήφισε μονάχα για αντιπολιτευτικούς λόγους. Αν και χωρίς κάποια ουσιαστική αντιπρόταση για την διάσωση της χώρας από την χρεοκοπία, αξίζει να αναφερθεί ότι το ΚΚΕ παράμεινε σταθερό στις θέσεις του κατά των μνημονίων καθ' όλη την διάρκεια της κρίσης, πραγματοποιώντας μέσα σε αυτά τα 8 χρόνια, μερικές από τις μεγαλύτερες κινητοποιήσεις σε ολόκληρη τη χώρα.²²¹

²¹⁹ Γιώργος Μουτούτης, εκδότης, προσωπική συνομιλία (11 Φεβρουαρίου 2026).

²²⁰ Ριζοσπάστης, «Ευρωπαϊκή Επιτροπή: έκθεση – χαλί για νέα αντιλαϊκά μέτρα· το μνημόνιο είναι η αρχή της επίθεσης», Ριζοσπάστης, 17 Ιουνίου 2010, πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2026, <https://www.rizospastis.gr/page.do?pageNo=7&publDate=17%2F6%2F2010>

²²¹ Μια συγκλονιστική κόκκινη λαοσύναξη | 15 ΜΑΗ 2010 Πανελλαδικό Συλλαλητήριο του ΚΚΕ, Ριζοσπάστης, 16 Μαΐου 2010, <https://www.rizospastis.gr/story.do?id=5652451>.

Εικόνα 14. Πανό του ΚΚΕ στην Ακρόπολη με σύνθημα «Πολίτες της Ευρώπης ξεσηκωθείτε», στο πλαίσιο πολιτικής διαμαρτυρίας. Φωτογραφία: Nikolas Giakoumidis²²²

Συζητώντας επί του θέματος με τη Σύμβουλο Επικοινωνίας, Βίβιαν Ευθυμιοπούλου, εκτιμά:

Το λάθος του τότε πρωθυπουργού δεν ήταν ότι προσέφυγε στο ΔΝΤ αλλά ότι δεν υιοθέτησε την πρόταση του Βαγγέλη Βενιζέλου να θέσει ως όρο για την επικύρωση του Μνημονίου την ευρεία πλειοψηφία των 180 βουλευτών ώστε να βάλει και τη Νέα Δημοκρατία στο κάδρο των ευθυνών στο ενδεχόμενο πτώχευσης. Όσα ακολούθησαν, η δημιουργία του λεγόμενου «αντιμνημονιακού ρεύματος» είναι, κατά τη γνώμη μου, σημείο καμπής στην μεταπολιτευτική ιστορία της χώρας. Το αντιμνημόνιο δεν ήταν η αντίδραση στα μέτρα λιτότητας του μνημονίου. Αντιμνημόνιο ήταν ο ισχυρισμός ότι υπήρχαν και άλλες λύσεις. Ποιες ήταν αυτές; 1. Να επιστρέψουμε στο εθνικό νόμισμα, τη δραχμή. 2. Να μας δανείσει η Κίνα ή η Ρωσία. 3. Τα λεγόμενα «Ζάππειο» του Αντώνη Σαμαρά που αναδείχθηκε ηγετική φιγούρα της α' φάσης του Αντιμνημονίου αφού η ΝΔ είναι το φιλοευρωπαϊκό κόμμα της χώρας και διατηρούσε βαθύτερα ερείσματα στην Κοινωνία. Το Αντιμνημόνιο το εκλογίκευσε, το νομιμοποίησε και τελικά το ενίσχυσε η Νέα Δημοκρατία του Αντώνη Σαμαρά. Καταλυτικό ρόλο στη νομιμοποίηση του Αντιμνημονίου έπαιξε και το γεγονός ότι ο Αντώνης Σαμαράς αναγνώρισε τον Αλέξη Τσίπρα ως τον «ιστορικό αντίπαλο» της Δεξιάς με το να του απευθύνεται με εμφυλιοπολεμική ρητορική, κάτι που μέσα σε όλα ήταν ανιστόρητο δεδομένου ότι στον Εμφύλιο είχε εμπλακεί το ΚΚΕ και όχι ο ΣΥΡΙΖΑ ένα εθνολαϊκιστικό μόρφωμα από συνιστώσες, κάποιες με μακρινές αναφορές στον μαρξισμό-λενινισμό. Το αποτέλεσμα ήταν πολύ σύντομα η κρίση εκτός από οικονομική να γίνει βαθιά πολιτική και με τρόπο που επηρεάζει έκτοτε όλες τις εξελίξεις. Ακόμα και σήμερα τα κόμματα αρνούνται να πουν την αλήθεια για το Μνημόνιο. Να παραδεχτούν ότι τη δεδομένη στιγμή η Ελλάδα δεν είχε άλλη λύση από το να προσφύγει στο ΔΝΤ.²²³

²²² “Communists storm Acropolis, angry unionists protest Greek austerity measures,” Christian Science Monitor, 4 Μαΐου 2010, <https://www.csmonitor.com/From-the-news-wires/2010/0504/Communists-storm-Acropolis-angry-unionists-protest-Greek-austerity-measures> .

²²³ Βίβιαν Ευθυμιοπούλου, Σύμβουλος Επικοινωνίας, προσωπική επικοινωνία, 2 Φεβρουαρίου 2026.

Παραδόξως, ο Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός (ΛΑΟΣ), τάχθηκε υπέρ του Μηχανισμού Οικονομικής Στήριξης, υποστηρίζοντας ότι ήταν μία αναγκαία λύση για «τη σωτηρία της χώρας». Ο πρόεδρος του ακροδεξιού κόμματος, Γιώργος Καρατζαφέρης, υποστήριζε μεν ότι «έπρεπε να είχαμε κάνει από μόνοι μας πολλά πράγματα από αυτά που μας επιβάλλει τώρα το Μνημόνιο»²²⁴ αλλά την ίδια ώρα, εξαπέλυε σκληρή επίθεση τόσο στο ΠΑΣΟΚ όσο και στη ΝΔ, λέγοντας ότι η Ελλάδα υπαγόταν «στους κανόνες της Τρόικας» με δική τους ευθύνη.²²⁵ Έναν περίπου χρόνο αργότερα, θα συμμετείχε σε συγκυβέρνηση και με τα δύο αυτά κόμματα.

Ο Συνασπισμός Ριζοσπαστικής Αριστεράς, που επίσης, δεν διέθετε το 2010 κάποιο κοστολογημένο πρόγραμμα ως εναλλακτικό σχέδιο, τάχθηκε ρητά κατά οποιασδήποτε οικονομικής βοήθειας από Ευρωζώνη και ΔΝΤ,²²⁶ ζητώντας σχετικό δημοψήφισμα. Το εν λόγω αίτημα δεν εισακούστηκε, όμως όταν ο ΣΥΡΙΖΑ σχημάτισε κυβέρνηση μαζί με τους ΑΝΕΛ το 2015, προκήρυξε λίγους μήνες μετά το πολυπόθητο δημοψήφισμα προς έκπληξη πολλών. Τελικά, η τότε συγκυβέρνηση δεν σεβάστηκε τη λαϊκή ετυμηγορία («ΟΧΙ» σε νέα μέτρα: 61,31 %, «ΝΑΙ» σε νέα μέτρα: 38,69 %),²²⁷ αλλά αντιθέτως, προχώρησε στη σύναψη ενός τρίτου μνημονίου.

«Κανείς δεν αμφισβητεί ότι το 2009 η Ελλάδα χρεοκόπησε. Ο συνδυασμός υψηλού χρέους και τεράστιου πρωτογενούς πλεονάσματος, με μία διεθνή χρηματοπιστωτική κρίση εν εξελίξει το έκανε αναπόφευκτο» εξηγεί ο τότε βουλευτής του ΣΥΡΙΖΑ, Ευκλείδης Τσακαλώτος, για να διευκρινίσει, όμως, πως δεν ήταν αναπόφευκτη «η ταχύτητα και η βιαιότητα με την οποία μπήκε η Ελλάδα στην εποχή των μνημονίων». Σύμφωνα με τον ίδιο:

Σε κάποιο βαθμό θα μπορούσε να πει κανείς ότι στόχος ήταν και η επιβολή αυστηρής πειθαρχίας στην Ελλάδα. Η χώρα μπήκε στα μνημόνια με στόχο και να παραδειγματιστούν οι υπόλοιπες χώρες, ενώ η αίσθηση κατάρρευσης που δημιουργήθηκε χρησιμοποιήθηκε για την επιβολή ακραίων νεοφιλελεύθερων μεταρρυθμίσεων. Με την βοήθεια των ΜΜΕ οι πολιτικές των μνημονίων παρουσιάστηκαν ως αναπόφευκτη λύση, καταλύοντας έτσι την οικονομική κυριαρχία της χώρας.²²⁸

²²⁴ Το Μνημόνιο... χωρίζει στα δύο την «πολυκατοικία», ProtoThema.gr, 28 Σεπτεμβρίου 2010, <https://www.protothema.gr/politics/article/83033/to-mnhmonio-xorizei-sta-dyo-thn-polykatoikia/>.

²²⁵ Ας βοηθήσουμε τη νεολαία να βρει το δρόμο της, είτε ο Γ. Καρατζαφέρης, in.gr, 09 Ιουλίου 2010, <https://www.in.gr/2010/07/09/greece/as-boithisoyme-ti-neolaia-na-brei-to-dromo-tis-eipe-o-g-karatzafetis/>.

²²⁶ Ομιλία του Προέδρου της Κ.Ο. του ΣΥΡΙΖΑ, Αλέξη Τσίπρα, στη Βουλή, 5 Μαΐου 2010 <https://www.youtube.com/watch?v=qumUM32kOIM>

²²⁷ «Αποτελέσματα του δημοψηφίσματος της 5ης Ιουλίου 2015,» εκλογές-prev.singularlogic.eu, επίσημη σελίδα αποτελεσμάτων, <https://ekloges-prev.singularlogic.eu/r2015/e/public/index.html>

²²⁸ Ευκλείδης Τσακαλώτος, πρώην Υπουργός Οικονομικών, προσωπική επικοινωνία, 22 Ιανουαρίου 2026.

Εικόνα 15. Η Ναυτεμπορική, «Ανάσα με τα πρώτα 20 δισ. του μηχανισμού στήριξης» εξώφυλλο εφημερίδας, Τετάρτη 19 Μαΐου 2010²²⁹

3.3. ΤΟ ΚΟΣΤΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΛΑΘΗ ΤΟΥ «ΜΟΝΟΔΡΟΜΟΥ»

Το πρώτο μνημόνιο υπερψηφίστηκε στη Βουλή στις 6 Μαΐου του 2010, από συνολικά 172 βουλευτές του ΠΑΣΟΚ και του ΛΑΟΣ. Κάποια άρθρα, ψηφίστηκαν και από τη βουλευτή της ΝΔ, Ντόρα Μπακογιάννη, η οποία και διεγράφη από το κόμμα για αυτήν της την απόφαση. Ρωτώντας την πώς βλέπει σήμερα εκείνη την κρίσιμη ημέρα, η ίδια απαντά:

Ίσως η μεγαλύτερη ένδειξη του τι έχουμε καταφέρει ως χώρα τα τελευταία χρόνια είναι το πόσο μακρινά φαίνονται στους περισσότερους εκείνα τα πολύ σκοτεινά χρόνια των μνημονίων και της κρίσης. Για εμένα οι μνήμες από εκείνες τις ημέρες είναι ακόμα πολύ έντονες στο μυαλό μου. Η ψήφος μου στο πρώτο μνημόνιο

²²⁹ Η Ναυτεμπορική, «Ανάσα με τα πρώτα 20 δισ. του μηχανισμού στήριξης», εξώφυλλο εφημερίδας, 19 Μαΐου 2010.

υπήρξε για εμένα μια πολύ σημαντική στιγμή ανάληψης πολιτικής ευθύνης. Δεν είχα το άλλοθι της άγνοιας. Είχα απόλυτη συναίσθηση τι θα πει χρεοκοπία της χώρας. Ήξερα πολύ καλά ότι δεν υπήρχε άλλος δρόμος. Και είχα την υποχρέωση να σεβαστώ τον εαυτό μου και τις αξίες μου. Στη πολιτική υπάρχουν στιγμές που καλείσαι να πάρεις δύσκολες αποφάσεις. Πήρα αυτήν την απόφαση με τα μάτια ανοιχτά. Δεν είχα καμία ψευδαίσθηση ότι θα ακολουθήσει η διαγραφή μου από τον κ. Σαμαρά. Η διαγραφή μου από το κόμμα που αφιέρωσα όλη μου τη ζωή. Δεν ήταν μια εύκολη απόφαση. Αλλά δεν μπορούσα να κάνω διαφορετικά. Σε ολόκληρη την κοινοβουλευτική μου διαδρομή δεν έχω ποτέ ψηφίσει κάτι με το οποίο διαφωνώ δομικά. Καταψήφισα του μνημονίου γνώριζα ότι σήμαινε πως άφηνα την χώρα μου να χρεοκοπήσει. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το πρώτο μνημόνιο ήταν μια κακή, άδικη και εν πολλοίς τιμωρητική συμφωνία για τη χώρα. Συμφωνία που εισήγαγε την χώρα στην πιο δύσκολη εποχή της μεταπολίτευσης. Ήταν όμως τη δεδομένη στιγμή, η μόνη συμφωνία πάνω στο τραπέζι. Θεώρησα τότε και εξακολουθώ να πιστεύω ότι ένα πικρό φάρμακο με σοβαρές παρενέργειες είναι προτιμότερο από έναν βέβαιο θάνατο. Κυρίως έχω την πίστη ότι εάν το πολιτικό προσωπικό της χώρας είχε υιοθετήσει από νωρίς μια υπεύθυνη στάση, θα είχαμε βγει από την περιπέτεια πολύ νωρίτερα, όπως συνέβη στην Πορτογαλία και την Ιρλανδία και θα είχαμε αποφύγει την καταστροφική κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑΝΕΛ.²³⁰

Πράγματι, σε αντίθεση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, στην Ελλάδα δεν υπήρξε ουσιαστικός διάλογος ή σοβαρή πολιτική συναίνεση μεταξύ των κομμάτων πριν ή κατά την διάρκεια ψήφισης του πρώτου μνημονίου. «Η όλη κοινοβουλευτική διαδικασία κύλησε σαν να μην άλλαζε η Ελλάδα εποχή. ΠΑΣΟΚ και Ν.Δ. αλληλοκατηγορήθηκαν για το ποιος είχε την ευθύνη της χρεοκοπίας, ενώ τα δύο κόμματα της Αριστεράς κατήγγειλαν τον δικομματισμό και τον καπιταλισμό» σχολιάζει δεικτικά ο Γιάννης Βούλγαρης.²³¹

Εκείνη την περίοδο, πολλοί ήταν οι πολιτικοί που έκαναν λόγο για απώλεια της εθνικής κυριαρχίας,²³² αν και εκ των πραγμάτων η ιδέα περί αυτονομίας ήταν χρόνια «ξεπερασμένη»²³³ μετά την ένταξη της Ελλάδας (όπως και οποιαδήποτε άλλης χώρας) στην ΕΕ και στη συνέχεια στην ΟΝΕ. Εκτός από την απώλεια εθνικής και οικονομικής κυριαρχίας, επικρίσεις υπήρξαν και για την υποβάθμιση του ρόλου της Βουλής (κυρίως για τη νομοθέτηση μέσω πράξεων κατεπείγοντος), την οικονομική κηδεμονία από εξωτερικούς θεσμούς και φυσικά, την απώλεια κεκτημένων δεκαετιών. Επίσης, δημιουργήθηκαν πολλά ερωτηματικά σχετικά με τη νομιμότητα του μνημονίου. ΓΣΕΕ, ΑΔΕΔΥ, ο Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών και άλλοι φορείς, κατέθεσαν, μάλιστα, προσφυγές στο ΣτΕ κατά του πακέτου διάσωσης, με το Συμβούλιο της Επικρατείας να κρίνει τελικά συνταγματικό το πρώτο μνημόνιο στο σύνολό του. Το ΣτΕ, έκρινε συγκεκριμένα, ότι οι διατάξεις του μνημονίου δεν παραβίαζαν ούτε το Σύνταγμα, ούτε τις ευρωπαϊκές Συνθήκες, ούτε τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα των πολιτών.²³⁴

Η υπογραφή του πρώτου Μνημονίου προκάλεσε την οργή της ελληνικής κοινωνίας, και

²³⁰ Ντόρα Μπακογιάννη, πρώην Υπουργός Εξωτερικών, προσωπική επικοινωνία, 17 Φεβρουαρίου 2026.

²³¹ Βούλγαρης, *Στην άκρη του γκρεμού*, 110.

²³² Παναγιώτης Γκλαβίνης, «Όταν συνταγματολόγοι πλέουν σε διεθνή ύδατα», *Constitutionalism.gr*, 12 Ιουλίου 2011, <https://www.constitutionalism.gr/2110-otan-syntagmatologoi-pleoyn-se-dietni-ydata/?hilit=%27%CE%B3%CE%BA%CE%BB%CE%B1%CE%B2%CE%B9%CE%BD%CE%B7%CF%82%27>

²³³ Καζάκος, *Μετά το Μνημόνιο*, 37.

²³⁴ «ΣΤΕ: Έκρινε συνταγματικό το πρώτο μνημόνιο», *Ριζοσπάστης*, 22 Φεβρουαρίου 2012, <https://www.rizospastis.gr/story.do?id=6709653>.

την άμεση κινητοποίηση συνδικαλιστικών φορέων, με μαζικές και παρατεταμένες διαδηλώσεις καθώς και μεγάλες απεργιακές κινητοποιήσεις σε όλη την χώρα. Αποκορύφωμα αυτών, ήταν τα φρικτά γεγονότα της 5ης Μαΐου 2010 στην Αθήνα. Εκείνη η ημέρα, θα σηματοδευόταν από τον εμπρησμό με μολότοφ, του υποκαταστήματος της Marfin Bank, στην οδό Σταδίου 23, που οδήγησε στον ασφυκτικό θάνατο τριών ανθρώπων, μία εξ αυτών έγκυος.

Εικόνα 16. «ΤΟ ΒΗΜΑ», εξώφυλλο, 6 Μαΐου 2010²³⁵

Μερικά από τα πιο σκληρά μέτρα του πρώτου μνημονίου ήταν η μείωση του κατώτατου

²³⁵ Γιάννης Θ. Διαμαντής, «Φονικός εμπρησμός Marfin: Το ατιμώρητο έγκλημα», Το Βήμα, 5 Μαΐου 2023, <https://www.tovima.gr/2023/05/05/istoriko-arxio/fonikos-emprismos-marfin-to-atimorito-egklima/>.

μισθού, η κατάργηση του 13ου και 14ου μισθού στο Δημόσιο, η κατάργηση της 13ης και 14ης σύνταξης, η συρρίκνωση επιδομάτων, η αύξηση ΦΠΑ που άγγιξε το 23%, η αύξηση ορίων ηλικίας συνταξιοδότησης στα 65 έτη, η ενοποίηση ταμείων (με απώλειες κεκτημένων δικαιωμάτων), το πάγωμα προσλήψεων στον δημόσιο τομέα όπως και η διευκόλυνση απολύσεων στον ιδιωτικό τομέα, η μείωση αποζημιώσεων απόλυσης, οι περικοπές δαπανών υγείας και παιδείας, η απελευθέρωση κλειστών επαγγελματιών, η πώληση περιουσιακών στοιχείων του κράτους, κ.α.²³⁶

Παρ' όλα αυτά, κατά την οικονομολόγο Μιράντα Ξαφά, δεν ήταν όλα τα μέτρα αρνητικά. Αναφερόμενη, συγκεκριμένα στις μειώσεις μισθών και τιμών («εσωτερική υποτίμηση»). υποστηρίζει ότι έγιναν με σκοπό «να ανακτηθεί η χαμένη ανταγωνιστικότητα μέσα στην Ευρωζώνη». Το πρώτο μνημόνιο, σύμφωνα με την ίδια, περιελάμβανε:

Όλες τις μεταρρυθμίσεις που οι ελληνικές κυβερνήσεις παραδέχονταν ότι είναι απαραίτητες αλλά δεν εφάρμοζαν λόγω “πολιτικού κόστους”. Μεταρρύθμιση του ασφαλιστικού, άνοιγμα των επαγγελμάτων, άρση εμποδίων εισόδου στις αγορές, μεγαλύτερη ευελιξία στην αγορά εργασίας, απελευθέρωση αγοράς ενέργειας, εισαγωγή αποτελεσματικού μηχανισμού ελέγχου των δαπανών. Όμως αυτές οι μεταρρυθμίσεις προσέκρουσαν σε ομάδες συμφερόντων που ήθελαν να διατηρήσουν τα “κεκτημένα” και δεν εφαρμόστηκαν ή εφαρμόστηκαν ατελώς.²³⁷

Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και ο Κ. Κωστής, υπογραμμίζοντας πως η κυβέρνηση του Γιώργου Α. Παπανδρέου ήταν «υποχρεωμένη να αποδεχθεί» τα σκληρά μέτρα του πρώτου μνημονίου, υποστηρίζοντας ότι επρόκειτο για «μέτρα αυτονόητα» που θα έπρεπε να έχει υιοθετήσει μέχρι τότε η Ελλάδα με δική της «πρωτοβουλία». ²³⁸ Για «αυτονόητες μεταρρυθμίσεις που αντιμετώπιζαν πασιδής εθνικές παθογένειες» έκανε λόγο και ο Γ. Βούλγαρης,²³⁹ τονίζοντας πως το πρώτο μνημόνιο ήταν «αναγκαίο» αν και «προβληματικό στον σχεδιασμό του» ενώ, όπως συμπλήρωνε, διαπνεόταν από μία τιμωρητική διάθεση.²⁴⁰

Πράγματι, το πρώτο Μνημόνιο περιλάμβανε κάποια μέτρα με θετικές επιδράσεις, τα οποία συνέβαλαν στον εξορθολογισμό των δημόσιων δαπανών και εν μέρει στην αποκατάσταση της αξιοπιστίας της Ελλάδας. Ωστόσο, αυτή η μεγάλη δημοσιονομική προσαρμογή εφαρμόστηκε «βίαια» επιβαρύνοντας δυσανάλογα τα ελληνικά νοικοκυριά. Πολλά εξ αυτών υπέστησαν ραγδαίες απώλειες εισοδήματος καθώς και κινητής και ακίνητης περιουσίας. Τα χρόνια που ακολούθησαν, ήταν ακόμη πιο δύσκολα, τόσο για την ελληνική κοινωνία όσο και για την οικονομία: η ανάπτυξη ήταν αρνητική και το χρέος αυξήθηκε (Καζάκος, 2011). Το πρώτο Μνημόνιο, όπως και τα δύο επόμενα που ακολούθησαν (2012, 2015), περιλάμβαναν σκληρά μέτρα λιτότητας, τα οποία εκτός από την απότομη

²³⁶ Βουλή των Ελλήνων / ΕΡΤ ΑΕ, *Δελτίο Ειδήσεων ΝΕΤ*, Πέμπτη, 6 Μαΐου 2010, 21:00, θέμα «Νομοσχέδιο για οικονομικά μέτρα», <https://archive.ert.gr/75419/>.

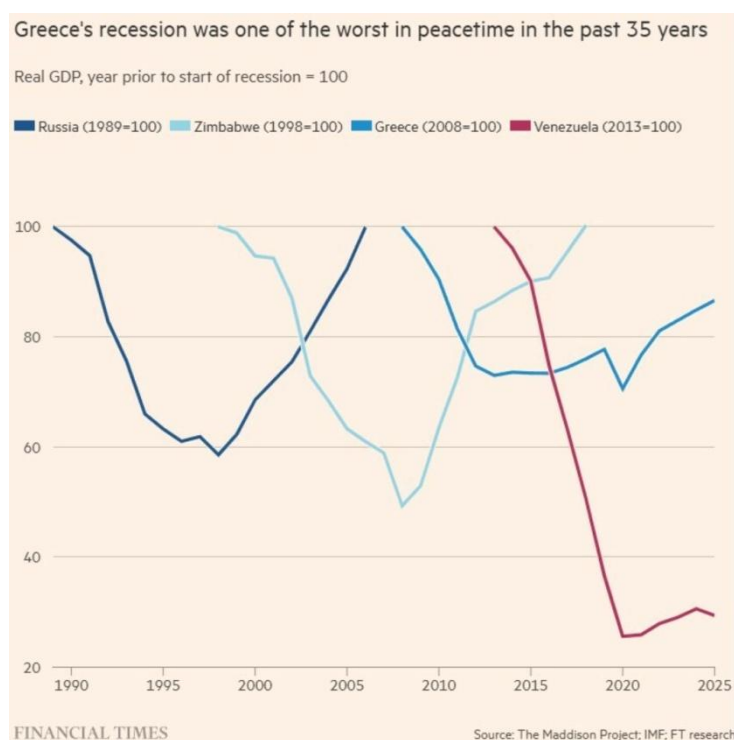
²³⁷ HuffPost Greece, “Το πρώτο Μνημόνιο, 2010-2011,” HuffPost Greece, July 11, 2017, <https://www.huffingtonpost.gr/ikonomia/to-proto-mni%C2%B5onio-2010-2011/>.

²³⁸ Κωστής, *Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας*, 852.

²³⁹ Βούλγαρης, *Στην άκρη του γκρεμού*, 107.

²⁴⁰ Το ίδιο, 106

συρρίκνωση που προκάλεσαν στο διαθέσιμο εισόδημα της μεσαίας τάξης, οδήγησαν στην κατακόρυφη αύξηση της ανεργίας και στο εκτεταμένο κλείσιμο επιχειρήσεων.²⁴¹ Τα παραπάνω, συνέβαλαν στη διεύρυνση της φτώχειας και των κοινωνικών ανισοτήτων,²⁴² καθώς και την αισθητή υποχώρηση το βιοτικού επιπέδου του συνολικού πληθυσμού. Μέχρι σήμερα σημαντικό τμήμα της ελληνικής κοινωνίας δεν έχει επανέλθει στα προ της κρίσης επίπεδα. Ο πρώην Αμερικανός πρόεδρος, Μπαράκ Ομπάμα, θα έβρισκε τα μέτρα του πρώτου μνημονίου «πολύ σκληρά για να μπορέσει να τα εφαρμόσει η ελληνική κυβέρνηση» αλλά τουλάχιστον, όπως έλεγε, έδιναν τότε «στις άλλες κυβερνήσεις της ΕΕ την πολιτική κάλυψη που χρειάζονταν για να το εγκρίνουν».²⁴³

Εικόνα 17. «Η ύφεση στην Ελλάδα ήταν μια από τις χειρότερες σε καιρό ειρήνης τα τελευταία 35 χρόνια», Financial Times²⁴⁴

Αν και αρχικά, η Γερμανίδα Καγκελάριος, ήταν αρνητική στο ενδεχόμενο χρηματοδότησης της Ελλάδας, θα τόνιζε τον Μάιο του 2010 ότι τελικά δεν υπήρχε «εναλλακτική λύση» από εκείνη του μνημονίου.²⁴⁵ Στο ίδιο συμπέρασμα κατέληξαν και οι υπόλοιποι Ευρωπαίοι ηγέτες, συμμεριζόμενοι τελικώς την άποψη ότι το μνημόνιο

²⁴¹ Βαρουφάκης, Η γένεση της Μνημονιακής Ελλάδας, 14.

²⁴² Τάσος Γιαννίτσης, Σταύρος Ζωγραφάκης, Ανισότητες, φτώχεια, οικονομικές ανατροπές στα χρόνια της κρίσης (Αθήνα: Πόλις, 2016), 214-215.

²⁴³ Ομπάμα, Γη της επαγγελίας, 559.

²⁴⁴ LiFO, αναδημοσίευση άρθρου των Financial Times, "Ten years after Greece's crisis".

<https://www.lifo.gr/now/world/afieroma-financial-times-gia-ta-10-hronia-meta-tin-elliniki-krisi-pos-i-ellada-epestrepse>

²⁴⁵ Merkel, *Ελευθερία*, σ. 433.

συνιστούσε τη μόνη ρεαλιστική επιλογή, τόσο για την αποτροπή άτακτης χρεοκοπίας της Ελλάδας όσο και για τον περιορισμό της μετάδοσης της κρίσης σε άλλες χώρες της Ευρωζώνης.

Ο τότε Έλληνας υπουργός Οικονομικών, Γιώργος Παπακωνσταντίνου αν και επιμένει μέχρι σήμερα ότι η προσφυγή σε αυτόν τον μηχανισμό στήριξης υπήρξε τότε η μοναδική επιλογή,²⁴⁶ κάνοντας λόγο για «σωστές αποφάσεις» και τις «μόνες δυνατές στις συνθήκες που αντιμετωπίσαμε», παραδέχεται στο βιβλίο του ότι έγιναν σημαντικά λάθη ως προς την διαχείριση της κατάστασης.²⁴⁷ Χρόνια αργότερα, το ίδιο υποστήριξε και η Κριστίν Λαγκάρντ, όταν βρισκόταν στη θέση της Γενικής Διευθύντριας του ΔΝΤ, αναφερόμενη συγκεκριμένα στους λανθασμένους δημοσιονομικούς πολλαπλασιαστές, αλλά παράλληλα ισχυριζόμενη ότι «με την Ελλάδα τα πράγματα ήταν πάντα πιο περίπλοκα».²⁴⁸

Είχε προηγηθεί το 2015 αποκαλυπτικό ρεπορτάζ του Reuters, σύμφωνα με το οποίο αρκετά από τα κορυφαία στελέχη του ΔΝΤ εξέφραζαν ανησυχίες για τα σχέδια διάσωσης της Ελλάδας από τις 9 Μαΐου του 2010, όταν τα 24 μέλη του διοικητικού συμβουλίου του Ταμείου συγκεντρώθηκαν στην Ουάσιγκτον για να υπογράψουν την συμμετοχή του ΔΝΤ στο πρώτο Μνημόνιο. Η συγκεκριμένη έρευνα του Πρακτορείου σε αδημοσίευτα πρακτικά του διοικητικού συμβουλίου του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, έκανε γνωστό ότι κάποιοι θεωρούσαν ότι το ελληνικό πρόγραμμα δεν θα μπορούσε να πετύχει. Ο τότε διευθυντής της Βραζιλίας, Paulo Nogueira Batista, έκρινε τις εκτιμήσεις του ΔΝΤ για την Ελλάδα ως υπερβολικά αισιόδοξες, ενώ ο Ινδός διευθυντής εκείνης της περιόδου, Arvind Virmani, εκτιμούσε πως το πρώτο μνημόνιο «έθετε ένα τεράστιο βάρος το οποίο η οικονομία της Ελλάδας δεν θα μπορούσε να σηκώσει». Κατά το Reuters, η χώρα πλήρωσε βαρύ τίμημα, με τον ανώτερο οικονομολόγο του ΔΝΤ, να δηλώνει στο Πρακτορείο: «αντικειμενικά, κάναμε την Ελλάδα χειρότερα. Δανείζεις σε μια χώρα που είναι ήδη ανίκανη να πληρώσει το χρέος της, και αυτό δεν είναι η εντολή μας» κρίνοντας, εντούτοις, ότι το ΔΝΤ έπρεπε σε κάθε περίπτωση να παρέμβει για τη διάσωση της χώρας.²⁴⁹

Μιλώντας για την συμμετοχή του ΔΝΤ στον μηχανισμό οικονομικής στήριξης, ο Ευάγγελος Βενιζέλος είχε υποστηρίξει ότι:

Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο δεν βρέθηκε “μέσα στο δωμάτιο” και μέσα στην καρδιά της Ευρωζώνης επειδή το ζήτησε η ελληνική κυβέρνηση ή επειδή απείλησε ο Γιώργος Παπανδρέου με προσφυγή σε αυτό. Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο το έφερε στην Ευρώπη η γερμανική κυβέρνηση, το έφερε η Καγκελάριος Μέρκελ, το έφερε ο Βόλφγκανγκ Σόιμπλε ως εκδήλωση δυσπιστίας -και μάλιστα έντονης- προς την Ευρωπαϊκή

²⁴⁶ Παπακωνσταντίνου, *Game Over*, σ. 150.

²⁴⁷ Το ίδιο, 12.

²⁴⁸ Fortune Greece, «Παραδοχή Λαγκάρντ: Κάναμε λάθος με την Ελλάδα», *Fortune Greece*, 11 Οκτωβρίου 2018, <https://www.fortunegreece.com/article/paradochi-lagkarnt-kaname-lathos-me-tin-ellada/>.

²⁴⁹ Reuters: «Πώς η ελληνική κρίση “αλλάζει” το ΔΝΤ», *Capital.gr*, 28 Αυγούστου 2015, <https://www.capital.gr/oikonomia/3057031/reuters-pos-i-elliniki-krisi-allazei-to-dnt/>, <https://www.reuters.com/investigates/special-report/imf-greece>.

*Επιτροπή, προς τη δυνατότητα αυτής και των υπηρεσιών της να προβλέψουν την έκταση και το βάθος της κρίσης και να εισηγηθούν τα αναγκαία μέτρα ανακοπής της.*²⁵⁰

Μάλιστα, ο κ. Βενιζέλος, θα τόνιζε ότι το ΔΝΤ ευθύνεται για τα διαρθρωτικά προβλήματα του πρώτου μνημονίου, κάνοντας λόγο για ένα προϊόν «νευρικότητας, ενός ευρωπαϊκού αυτοσχεδιασμού»²⁵¹ και χαρακτηρίζοντας με την σειρά του την Ελλάδα ως «πειραματόζωο».²⁵²

Ο ίδιος ανέλαβε την ηγεσία του ΠΑΣΟΚ, αφότου ο Γιώργος Παπανδρέου παραιτήθηκε από την πρωθυπουργία αλλά και την προεδρία του κόμματος το 2011. Όμως ούτε ο κ. Βενιζέλος, ούτε οι επόμενοι πρόεδροι του κόμματος, θα κατάφερναν να επαναφέρουν το Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα σε ποσοστά πολιτικής ηγεμονίας. Το πρώτο μνημόνιο προκάλεσε τέτοια θύελλα αντιδράσεων που το τότε κυβερνών κόμμα, δεν θα μπορούσε να μείνει ανεπηρέαστο από το κάκιστο κλίμα που διαμορφώθηκε εναντίον του. Το ΠΑΣΟΚ ταυτίστηκε με το μνημόνιο²⁵³ όσο κανένα άλλο κόμμα που εφάρμοσε αντίστοιχα προγράμματα, «κατεδαφίστηκε» εκλογικά, και παρά τις σημαντικές προσπάθειες που έχει κάνει μέχρι σήμερα, δεν έχει καταφέρει την πολυπόθητη ανάκαμψή του.

Λίγο πριν από την εξαγωγή των συμπερασμάτων, παρατίθεται η ακόλουθη δήλωση του τότε πρωθυπουργού, Γιώργου Παπανδρέου, η οποία παραχωρήθηκε στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας και εντάσσεται στο πρωτογενές ερευνητικό υλικό της εργασίας:

Το 2009 αποτέλεσε σημείο καμπής για τη μεταπολιτευτική ιστορία της Ελλάδας. Αναλάβαμε τη διακυβέρνηση της χώρας σε συνθήκες πρωτοφανούς κρίσης αξιοπιστίας και δημοσιονομικής κατάρρευσης. Η Ελλάδα δεν βρέθηκε σε αυτή τη θέση από τη μία μέρα στην άλλη. Η κρίση ήταν το αποτέλεσμα πελατειακών πρακτικών, αδιαφάνειας, διαφθοράς, κακοδιαχείρισης και ενός κράτους που λειτουργούσε προς όφελος ισχυρών συμφερόντων και κομματικών δικτύων της τότε Κυβέρνησης της ΝΔ, αντί προς όφελος του δημόσιου συμφέροντος. Από την πρώτη στιγμή, ήταν σαφές για εμάς ότι η απάντηση δεν μπορούσε να είναι μόνο δημοσιονομική. Η κρίση ήταν βαθιά θεσμική, πολιτική και αναπτυξιακή. Για να ανακτηθεί η αξιοπιστία της χώρας και να διασφαλιστεί ένα βιώσιμο μέλλον, ήταν απαραίτητο να χτυπηθούν οι ρίζες του προβλήματος: το πελατειακό κράτος, η έλλειψη διαφάνειας, οι στατιστικές αλχημείες, η φοροδιαφυγή, η ατιμωρησία, και η στρέβλωση της οικονομίας προς όφελος λίγων. Σε αυτό το πλαίσιο, προχωρήσαμε σε τομές που άλλαξαν τον τρόπο λειτουργίας του κράτους και της οικονομίας. Θεσπίσαμε το πρόγραμμα «Διαύγεια», επιβάλλοντας για πρώτη φορά την υποχρεωτική δημοσιοποίηση όλων των διοικητικών και κυβερνητικών αποφάσεων στο διαδίκτυο, καταργώντας στην πράξη τη μυστικότητα που επί δεκαετίες επέτρεπε την αυθαιρεσία και την εξυπηρέτηση ημετέρων. Δημιουργήσαμε την ανεξάρτητη Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ), αποκαθιστώντας την αξιοπιστία των εθνικών στατιστικών στοιχείων και θέτοντας τέλος στις πολιτικές παρεμβάσεις που υπονόμιζαν την εμπιστοσύνη των πολιτών και των εταίρων. Εισαγάγαμε την ηλεκτρονική συνταγογράφηση, περιορίζοντας δραστικά τη σπατάλη και τη διαφθορά στον χώρο της υγείας και εξοικονομώντας δισεκατομμύρια ευρώ από αδιαφανείς πρακτικές. Προχωρήσαμε στην ηλεκτρονική ανάρτηση όλων των δημόσιων προμηθειών και στη δημιουργία του Εθνικού Συστήματος Ηλεκτρονικών Δημόσιων Συμβάσεων, περιορίζοντας τη δυνατότητα χειραγώγησης διαγωνισμών και ενισχύοντας τον υγιή ανταγωνισμό.

²⁵⁰ Βενιζέλος, Εκδοχές πολέμου 2009-2022, 50.

²⁵¹ Το ίδιο, 55.

²⁵² Το ίδιο, 52.

²⁵³ Χρύσανθος Τάσσης και Κώστας Ελευθερίου, ΠΑΣΟΚ: Η άνοδος και η πτώση (;) ενός ηγεμονικού κόμματος (Αθήνα: Εκδόσεις Σαββάλας, 2012), 198.

Θέσαμε σε εφαρμογή την απογραφή όλων των δημοσίων υπαλλήλων τερματίζοντας το φαινόμενο των «αόρατων» υπαλλήλων. Θεσπίσαμε αντικειμενικά κριτήρια προσλήψεων και προαγωγών, ενισχύοντας τον ρόλο του ΑΣΕΠ, ώστε να μπει τέλος στις πελατειακές προσλήψεις. Επιπλέον, δημιουργήσαμε ανεξάρτητους φορολογικούς ελεγκτικούς μηχανισμούς και θεσπίσαμε διασταυρώσεις εισοδημάτων και περιουσιακών στοιχείων, εισάγοντας νέα εργαλεία για την αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής, ιδιαίτερα μεταξύ των υψηλών εισοδημάτων. Θεσπίσαμε τη δημοσίευση όλων των κρατικών δαπανών και ενισχύσαμε τον κοινοβουλευτικό και δημόσιο έλεγχο στον προϋπολογισμό. Με τον νόμο «Καλλικράτης», προχωρήσαμε στη μεγαλύτερη διοικητική μεταρρύθμιση της μεταπολίτευσης, μειώνοντας δραστικά τον αριθμό των δήμων και ενισχύοντας τη διαφάνεια και τη λογοδοσία στην τοπική αυτοδιοίκηση, περιορίζοντας τα τοπικά πελατειακά δίκτυα. Παράλληλα, προωθήσαμε τη μεταρρύθμιση του ασφαλιστικού συστήματος, διασφαλίζοντας τη βιωσιμότητά του και βάζοντας τέλος σε προνομιακές και άδικες ρυθμίσεις που επιβάρυναν τους πολλούς προς όφελος λίγων. Εισαγάγαμε ανοικτά δεδομένα (open data) για τη λειτουργία του κράτους, δίνοντας στους πολίτες και στους ελεγκτικούς μηχανισμούς τη δυνατότητα να παρακολουθούν και να ελέγχουν τη δημόσια διοίκηση. Καταφέραμε μεγάλη μεταρρύθμιση στην Ανώτατη Παιδεία, που δυστυχώς - πριν εφαρμοστεί στην πράξη - ακυρώθηκε από την επόμενη κυβέρνηση. Αυτές οι μεταρρυθμίσεις δεν ήταν απλώς μέτρα δημοσιονομικής προσαρμογής. Ήταν βαθιές θεσμικές συγκρούσεις με ένα ριζωμένο σύστημα εξουσίας — ακόμη και κλεπτοκρατίας — που αναπαρήγαγε ανισότητες, αδιαφάνεια και εξάρτηση. Ήταν μια πρωτόγνωρη συνολική και συντονισμένη προσπάθεια να οικοδομηθεί ένα κράτος που λειτουργεί με κανόνες, διαφάνεια και δικαιοσύνη, υπηρετώντας τον πολίτη και όχι τα προνόμια των λίγων. Αυτές οι μεταρρυθμίσεις πολεμήθηκαν ακριβώς επειδή έθιγαν κατεστημένα συμφέροντα. Η Ελλάδα βρέθηκε αντιμέτωπη με έντονες πιέσεις από τους Ευρωπαίους εταίρους και την τρόικα να δοθεί προτεραιότητα στη δραστική μείωση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων, τα οποία παρήγαγαν συνεχώς νέο χρέος. Η έμφαση αυτή, αν και κατανοητή υπό το πρίσμα της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας της Ευρωζώνης, περιόρισε τον διαθέσιμο πολιτικό και κοινωνικό χώρο και χρόνο για την βαθύτερη εφαρμογή των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων που θα μεταμόρφωναν τη λειτουργία του κράτους και της οικονομίας. Πίστευα — και συνεχίζω να πιστεύω — ότι η κρίση δεν ήταν μόνο ελληνική, αλλά και ευρωπαϊκή. Αφορούσε τις δομικές αδυναμίες της ίδιας της Ευρωζώνης, η οποία δεν διέθετε τους μηχανισμούς για να αντιμετωπίσει ασύμμετρες κρίσεις. Γι' αυτό και υποστηρίζαμε την ανάγκη για μια κοινή, γενναία ευρωπαϊκή απάντηση, που θα συνδύαζε τη δημοσιονομική σταθερότητα με την ανάπτυξη, τη θεσμική μεταρρύθμιση και την κοινωνική συνοχή. Σήμερα οι τότε προτάσεις μας θεωρούνται σχεδόν αυτονόητες - όπως και των ευρωομολόγων - μπροστά στην ανάγκη ενοποιητικής διαδικασίας της Ευρώπης σε έναν κόσμο που αλλάζει ραγδαία. Η προσφυγή στον αναγκαστικό δανεισμό ήταν μια δύσκολη αλλά αναγκαία επιλογή για να αποφευχθεί η άτακτη χρεοκοπία, η πλήρης κατάρρευση και έξοδος της χώρας από το ευρώ και την ΕΕ. Δεν ήταν το τέλος, αλλά η αρχή μιας προσπάθειας βαθιάς μεταρρύθμισης. Παρά την έλλειψη ευρείας πολιτικής συναίνεσης στο εσωτερικό - με πόλεμο πολλές φορές από την αντιπολίτευση - και παρά τις έντονες πολιτικές αντιστάσεις, προωθήσαμε αλλαγές που σήμερα αναγνωρίζονται διεθνώς ως κρίσιμες για την αποκατάσταση της διαφάνειας, της αξιοπιστίας και της βιωσιμότητας της ελληνικής οικονομίας. Οι τομές εκείνης της περιόδου έθεσαν τα θεμέλια για ένα κράτος λειτουργικό, ψηφιακό, πιο διαφανές, πιο δίκαιο και πιο υπεύθυνο απέναντι στους πολίτες. Δεν αρκούν βέβαια. Γιατί αποδείξαμε ότι η πραγματική έξοδος από την κρίση δεν περνά μόνο μέσα από αριθμούς και ισοσκελισμένους προϋπολογισμούς, αλλά μέσα από την αποκατάσταση της εμπιστοσύνης, την συνεχή επαγρύπνηση για το κράτος δικαίου και την ενίσχυση των θεσμών για την υπέρβαση των παθογενειών που υπονόμευαν το μέλλον της χώρας.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η παρούσα διπλωματική εργασία εξέτασε διεξοδικά την περίοδο 2009 - 2010, εστιάζοντας στους πολιτικούς, δημοσιονομικούς και χρηματοπιστωτικούς παράγοντες που οδήγησαν την Ελλάδα στην προσφυγή της στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και την Ευρώπη, με σκοπό την διάσωσή της από μία άτακτη χρεοκοπία. Κεντρικό ζητούμενο, αποτέλεσε η

διερεύνηση του κατά πόσο υπήρχε εφαρμόσιμη εναλλακτική λύση έναντι αυτού του μηχανισμού οικονομικής στήριξης ή αν εκείνο το μνημόνιο, υπό τις τότε συνθήκες, συνιστούσε μονόδρομο. Η ανάλυση των ιστορικών γεγονότων, καταδεικνύει ότι ο δημοσιονομικός εκτροχιασμός της χώρας δεν υπήρξε αποτέλεσμα πολιτικών μιας συγκεκριμένης κυβέρνησης, αλλά προϊόν διαχρονικής ατολμίας και λανθασμένων χειρισμών που καταγράφονταν στην Ελλάδα επί δεκαετίες.

Η απουσία σημαντικών μεταρρυθμίσεων, τα υψηλά δημοσιονομικά ελλείμματα, η διαρκής αύξηση του δημόσιου χρέους και η αναξιόπιστη εικόνα της Ελλάδας όσον αφορά στα πραγματικά δημοσιονομικά της στοιχεία, υπονόμευσαν σταδιακά την εμπιστοσύνη των αγορών. Η παγκόσμια κρίση του 2008 είχε περιορίσει δραστικά τη διάθεση ανάληψης κινδύνου από τις χρηματοπιστωτικές αγορές, και τα κράτη με υψηλό χρέος και ελλείμματα, όπως το ελληνικό, αντιμετωπίζοντουσαν πλέον με καχυποψία. Σε αυτό το περιβάλλον που είχε διαμορφωθεί, η Ελλάδα βρέθηκε την περίοδο 2009-2010 αντιμέτωπη με επιδείνωση των όρων δανεισμού της: Τα επιτόκια των ελληνικών ομολόγων αυξήθηκαν σε τέτοια επίπεδα που καθιστούσαν από ένα σημείο και μετά αυτού του είδους τον δανεισμό «απαγορευτικό». Η προσπάθεια στις αγορές σταδιακά υπονομεύθηκε, έως ότου κατέστη πλέον αδύνατη. Η ΔΕ ανέδειξε ότι, από ένα σημείο και μετά, δηλαδή την άνοιξη του 2010, το πρόβλημα δεν ήταν απλώς το ζημιογόνο κόστος δανεισμού, αλλά τα χρονικά περιθώρια που στένευαν ασφυκτικά για τη χώρα. Το ελληνικό Δημόσιο είχε συγκεκριμένες χρηματοδοτικές ανάγκες, που έπρεπε να καλυφθούν άμεσα, με κορυφαία την εξυπηρέτηση λήξεων ομολόγων τον Μάιο 2010. Η αδυναμία αναχρηματοδότησης του χρέους με βιώσιμους όρους, σε συνδυασμό με τα περιορισμένα ταμειακά διαθέσιμα, περιόρισε δραματικά τα περιθώρια επιλογών της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ και υπό αυτές τις συνθήκες, η προσφυγή στον μηχανισμό στήριξης αποτέλεσε τη μόνη άμεση και ρεαλιστική λύση για την αποφυγή άτακτης χρεοκοπίας.

Ιδιαίτερη σημασία έχει η διάκριση μεταξύ θεωρητικά υπαρκτών και πρακτικά εφαρμόσιμων εναλλακτικών επιλογών. Αν και σε επίπεδο δημόσιου διαλόγου διατυπώθηκαν αρκετές προτάσεις για διαφορετική διαχείριση της κρίσης, φαίνεται ότι, τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή, καμία από αυτές δεν μπορούσε να εφαρμοστεί χωρίς σοβαρούς και άμεσους κινδύνους. Η ανάλυση καταδεικνύει ότι οι επιλογές της συγκεκριμένης κυβέρνησης διαμορφώθηκαν σε ένα περιβάλλον περιορισμένης ευελιξίας, ασφυκτικών χρονικών ορίων και έντονης πίεσης τόσο από τις αγορές όσο και τους Ευρωπαίους εταίρους. Παρότι οι επιμέρους πολιτικές αποφάσεις μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο αυστηρής κριτικής, αποδεικνύεται ότι το πρώτο μνημόνιο δεν προέκυψε ως προϊόν ιδεολογικής προτίμησης ή πολιτικής στρατηγικής, αλλά ως αναγκαστική επιλογή για τη διασφάλιση της χρηματοδότησης του κράτους και της παραμονής της χώρας στην Ευρωζώνη.

Συνολικά, τα ευρήματα της εν λόγω διπλωματικής εργασίας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η προσφυγή στον μηχανισμό στήριξης και η υπογραφή του πρώτου μνημονίου αποτέλεσαν μονόδρομο υπό τις επικρατούσες συνθήκες. Ο συνδυασμός δημοσιονομικού

εκτροχιασμού, απώλειας εμπιστοσύνης των αγορών και δυσμενών διεθνών συνθηκών δημιούργησε ένα πλαίσιο στο οποίο η Ελλάδα δεν μπορούσε πλέον να δανειστεί με βιώσιμους όρους. Η κατανόηση αυτής της περιόδου έχει σημασία όχι μόνο για την ιστορική αποτίμηση της κρίσης, αλλά και για τη μελλοντική χάραξη οικονομικής πολιτικής. Η εμπειρία του 2010 αναδεικνύει τη σημασία της δημοσιονομικής αξιοπιστίας για τη διατήρηση της εμπιστοσύνης των αγορών και φυσικά την ανάγκη να μπει ένα τέλος σε νοοτροπίες μίας άλλης εποχής που έβλαψαν για δεκαετίες την Ελλάδα. Η οικονομική κρίση θα έπρεπε να γίνει αφορμή για αναθεώρηση αντιλήψεων, πρόσκληση για νέο όραμα και εφαρμογή αυτού. Το πάθημα της ελληνικής κρίσης, δεν υπήρξε μάθημα μόνο για την Ελλάδα αλλά και για ολόκληρη την Ευρωζώνη, που μέχρι τα χρόνια των μνημονίων, στερούνταν αποτελεσματικών μηχανισμών δημοσιονομικής εποπτείας, γεγονός που επέτρεψε και τη συσσώρευση μεγάλων χρεών και ελλειμμάτων σε χώρες - μέλη της, καθώς και ανισορροπιών σε αρκετά από αυτά τα κράτη.

Αν και παρά τις δυσοίωνες προβλέψεις η Ελλάδα δεν έγινε ποτέ Αργεντινή, ομολογουμένως, το πρώτο μνημόνιο, δεν ήταν η ιδανική λύση για κανέναν, ειδικά για τη μικρομεσαία τάξη που πλήρωσε ακριβά και σε μεγάλο βαθμό άδικα, το τίμημά του. Ήταν, όμως, η μοναδική διαθέσιμη και ρεαλιστική λύση, με άμεση χρηματοδότηση για μία χώρα που βρισκόταν ένα βήμα πριν από την άτακτη χρεοκοπία. Εναλλακτικές κατευθύνσεις υπήρχαν μονάχα σε ένα θεωρητικό πλαίσιο και χωρίς κανένα ρεαλιστικό σχεδιασμό. Έτσι, κανείς δεν μπορούσε να πει με βεβαιότητα, αν αυτές θα οδηγούσαν εν τέλει, τη χώρα σε καλύτερες συνθήκες ή στο απόλυτο χάος. Το μόνο βέβαιο, είναι ότι καμία η λύση δεν θα μπορούσε να είναι ανώδυνη για την Ελλάδα, δεδομένης της δημοσιονομικής της κατάστασης. Εκείνη του πρώτου μνημονίου, ήταν όπως όλα δείχνουν, η λιγότερη επώδυνη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βαρουφάκης, Γιάννης. *Γένεση της μνημονιακής Ελλάδας*. Αθήνα: Gutenberg, 2021.

Βαρουφάκης, Γιάννης. *Κρίσης λεξιλόγιο: Οι οικονομικοί όροι που μας καταδυναστεύουν*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποταμός, 2011.

Βενιζέλος, Ευάγγελος. *Εκδοχές πολέμου 2009–2022: Μία συζήτηση με τον Γιώργο Κουβαρά για το παρασκήνιο της οικονομικής κρίσης και όσα ακολούθησαν*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2023.

Beaton, Roderick. *Ελλάδα: Βιογραφία ενός σύγχρονου έθνους*. Μετάφραση: Αστερίου, Γεώργιος - Μενέλαος. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2020.

Βλάχου, Ανδριάννα, Νίκος Θεοχαράκης και Δημήτρης Μυλωνάκης (επιμ.). *Οικονομική κρίση και Ελλάδα*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, 2011.

Βούλγαρης, Γιάννης. *Η μεταπολιτευτική Ελλάδα 1974–2009*. Αθήνα: Θεμέλιο, 2015.

Βούλγαρης, Γιάννης. *Στην άκρη του γκρεμού: Ελλάδα 2007–2019. Κρίση, πολιτικοί σεισμοί, ακροβασίες, διέξοδος*. Αθήνα: Μεταίχμιο, 2025.

Γιαννίτσης, Τάσος. *Ελλάδα 1953–2024. Χρόνος και Πολιτική Οικονομία*. Αθήνα: Πατάκης, 2024.

Γιαννίτσης, Τάσος και Ζωγραφάκης, Σταύρος. *Ανισότητες, φτώχεια, οικονομικές ανατροπές στα χρόνια της κρίσης*. Αθήνα: Πόλις, 2016.

Γιαννίτσης, Τάσος. *Η Ελλάδα σε κρίση*. Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις, 2011.

Δερτιλής, Γιώργος Β. *Ιστορία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας, 1750–2015*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2018.

Gallant, Thomas W. *Νεότερη Ελλάδα: Από τον Πόλεμο της Ανεξαρτησίας μέχρι τις μέρες μας*. Αθήνα: Εκδόσεις Πεδίο, 2017.

Ιωαννίδης, Πέτρος, και Ηλίας Τσαούσης, επιμ. *Μισός αιώνας εκλογές: Συζητώντας για τις αναμετρήσεις της Μεταπολίτευσης*. Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις, 2023.

Καζάκος, Πάνος. *Μετά το «Μνημόνιο»: Οικονομική πολιτική στην Ελλάδα υπό διεθνή έλεγχο*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήσης, 2011.

Καλύβας, Στάθης Ν. *Καταστροφές και θρίαμβοι: Οι 7 κύκλοι της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδόπουλος, 2015.

Krugman, Paul. *Τέλος στην ύφεση, τώρα!* Μετάφραση: Τίνα Θέου. Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις, 2012.

Κώστας Ελευθερίου και Τάσσης, Χρύσανθος. ΠΑΣΟΚ: Η άνοδος και η πτώση (;) ενός ηγεμονικού κόμματος. Αθήνα: Εκδόσεις Σαββάλας, 2012.

Κωστής, Κώστας. *Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας*. Αθήνα: Πόλις, 2018.

Λιάκος, Αντώνης. *Ο ελληνικός 20ός αιώνας*. Αθήνα: Πόλις, 2019.

Λουκάκος, Πάνος. *Αλλαγές και ανατροπές: Μια πολιτική ανατομία της κρίσης 2009–2019*. Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο, 2025.

Μανωλόπουλος, Ιάσων. *Το «επαχθές» χρέος της Ελλάδας: τα σαθρά θεμέλια της Ευρωζώνης, η ευθύνη της πολιτικής ελίτ και της επενδυτικής κοινότητας*. Αθήνα: Μελάι, 2012.

Merkel, Angela. *Ελευθερία*. Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο, 2024.

Μηλιός, Γιάννης. *Από την κρίση στην κυβέρνηση της Αριστεράς: Η στρατηγική των αναγκών*. Αθήνα: Εκδόσεις Νήσος, 2014.

Obama, Barack. *Η γη της επαγγελίας*. Μετάφραση: Τζιρίτσας Μάνος, Φραγκιαδάκη Χρύσα. Αθήνα: Ψυχογιός, 2021.

Παπακωνσταντίνου, Γιώργος. *Game Over: Η αλήθεια για την κρίση*. Αθήνα: Παπαδόπουλος, 2016.

Roche, Marc. *Η τράπεζα: Πώς η Goldman Sachs κυβερνά τον κόσμο*. Μετάφραση Αριστεάς Κομνηνέλλη. Αθήνα: Μεταίχμιο, 2011.

Ρωμαίος, Γιώργος. *Η Ελλάδα των δανείων και των χρεοκοπιών*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2012.

Σημίτης, Κώστας. *Εκτροχιασμός*. Αθήνα: Πόλις, 2019.

Σημίτης, Κώστας. *Η κρίση*. Αθήνα: Πόλις, 2012.

Χριστοδουλάκης, Μ. Νίκος. *Σώζεται ο Τιτανικός; Από το μνημόνιο, ξανά στην ανάπτυξη*. Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις, 2011.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Ελληνόγλωσσες:

Αναλυτικά στοιχεία για τον προϋπολογισμό 2010, *ΤΟ ΒΗΜΑ*, 5 Νοεμβρίου 2009, ημερομηνία πρόσβασης: 5 Ιανουαρίου 2026.

<https://www.tovima.gr/2009/11/05/finance/analytika-stoixeia-gia-ton-propologismo-2010/>

Αντώνης Σαμαράς: «Υπάρχει εναλλακτική πέραν του Μνημονίου». *Το Βήμα*. 07 Ιουλίου 2010, ημερομηνία πρόσβασης: 8 Ιανουαρίου 2026.

<https://www.tovima.gr/2010/07/07/politics/b-antwnis-samaras-b-br-yparxei-enallaktiki-peran-toy-mnimonioy>

Ας βοηθήσουμε τη νεολαία να βρει το δρόμο της, είπε ο Γ. Καρατσαφέρης. *in.gr*. 09 Ιουλίου 2, ημερομηνία πρόσβασης: 10 Ιανουαρίου 2026

<https://www.in.gr/2010/07/09/greece/as-boithisoyme-ti-neolaia-na-brei-to-dromo-tis-eipe-o-g-karatzaferis/>

Αφιέρωμα Financial Times για τα 10 χρόνια μετά την ελληνική κρίση: Πώς η Ελλάδα επέστρεψε από το χείλος του γκρεμού. *LiFO.gr*. 11 Ιουλίου 2025, ημερομηνία πρόσβασης: 20 Ιανουαρίου 2026. <https://www.lifo.gr/now/world/afieroma-financial-times-gia-ta-10-hronia-meta-tin-elliniki-krisi-pos-i-ellada-epestrepse>

Βαγιανός, Δημήτρης. «Το έλλειμμα του 2009 και η κρίση.» *Καθημερινή*. 18 Σεπτεμβρίου 2016, ημερομηνία πρόσβασης: 1 Ιανουαρίου 2026

<https://www.kathimerini.gr/economy/local/875319/to-elleimma-toy-2009-kai-i-krisi/>

Γιούνκερ: Τα στοιχεία την περίοδο 2004-2009 & η ελληνική κρίση, *TheToc.gr*, 19 Ιουνίου 2019, ημερομηνία πρόσβασης: 15 Νοεμβρίου 2025.

<https://www.thetoc.gr/politiki/article/giounker-ta-stoixeia-tin-periodo-2004-2009--i-elliniki-krisi>

Γ. Παπανδρέου: «Πάταξη συστημικής διαφθοράς στα πρώτα μέτρα». *TaxHeaven.gr*. 12 Δεκεμβρίου 2009, ημερομηνία πρόσβασης: 1 Ιανουαρίου 2026.

<https://www.taxheaven.gr/news/5400/g-papandreoy-pataxh-systhmikhs-diafooras-sta-prwta-metra/>

Γιώργος Παπανδρέου: Ο Πούτιν δεν απάντησε όταν ζητήσαμε οικονομική βοήθεια το 2010. 11 Μαρτίου 2022. *Skai.gr*. 10 Ιανουαρίου 2026.

<https://www.skai.gr/giorgos-papandreou-o-poutin-den-apantise-otan-zitisame-oikonomiki-voitheia-to-2010>

Γ. Προβόπουλος: Ήξεραν από τον Ιανουάριο του 2009 για το έλλειμμα. *Skai.gr*. 15 Μαρτίου 2012.

<https://www.skai.gr/news/politics/g-provopoulos-ikseran-apo-ton-ianouario-tou-2009-gia-to-elleimma>

Γκλαβίνης, Παναγιώτης. «Όταν συνταγματολόγοι πλέουν σε διεθνή ύδατα». *Constitutionalism.gr*. 12 Ιουλίου 2011.

<https://www.constitutionalism.gr/2110-otan-syntagmatologoi-pleoyn-se-dietni-ydata/?hilite=%27%CE%B3%CE%BA%CE%BB%CE%B1%CE%B2%CE%B9%CE%BD%CE%B7%CF%82%27>

Δελτίο Ειδήσεων NET. *ert.gr*. Πέμπτη 6 Μαΐου 2010, 21:00, τηλεοπτικό δελτίο ειδήσεων για την υπερψήφιση του νομοσχεδίου για τον μηχανισμό στήριξης.

<https://archive.ert.gr/75419/>

Δελτίο Ειδήσεων NET. *ert.gr*, 14 Ιανουαρίου 2010, βίντεο δελτίου ειδήσεων, ΕΡΤ Αρχείο,

<https://archive.ert.gr/68561/>

Δελτίο Ειδήσεων NET. *ert.gr*, Τετάρτη, 3 Μαρτίου 2010, βίντεο δελτίου ειδήσεων, ΕΡΤ Αρχείο, <https://archive.ert.gr/71368/>

Δελτίο Ειδήσεων ET3. *ert.gr*, Παρασκευή, 5 Μαρτίου 2010, βίντεο δελτίου ειδήσεων, ΕΡΤ Αρχείο, <https://archive.ert.gr/71646/>

Δελτίο Ειδήσεων ET3. *ert.gr*, Κυριακή, 7 Μαρτίου 2010, βίντεο δελτίου ειδήσεων, ΕΡΤ Αρχείο, <https://archive.ert.gr/71652/>

«Δεν ζητεί – προς το παρόν – μέτρα ο κ. Αλμοούνια» *Καθημερινή*. 30 Απριλίου 2008, η ημερομηνία πρόσβασης: 18 Νοεμβρίου 2025.

<https://www.kathimerini.gr/economy/local/320732/den-zitei-pros-to-paron-metra-o-k-almoynia/>

Δημόσιοι υπάλληλοι: Πόσοι είναι στην Ελλάδα & πώς κατανέμονται (πίνακες). *Aftodioikisi.gr*. 28 Νοεμβρίου 2023.

<https://www.aftodioikisi.gr/dimosio/dimosioi-ypalliloi-posoi-einai-stin-ellada-amp-pos-katanemontai-pinakes/>

Δημόσιο χρέος: Δέκα χρόνια νωρίτερα ξεχρεώνει το πρώτο μνημόνιο η Ελλάδα – Χρήση

μαξιλαριού 37 δισ. ευρώ, *Ναυτεμπορική* Απρίλιος 11, 2025, ημερομηνία πρόσβασης: 2 Νοεμβρίου 2025.

<https://www.naftemporiki.gr/finance/economy/1944124/dimosio-chreos-deka-chronia-noritera-xechreonei-to-pto-mnimonio-i-ellada-chrisi-maxilarioy-37-dis-eyro/>

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. *Πρόγραμμα Σταθερότητας και Ανάπτυξης 2010–2013*. Βρυξέλλες, 15 Ιανουαρίου 2010, ημερομηνία πρόσβασης 18 Δεκεμβρίου 2025.

https://ec.europa.eu/economy_finance/economic_governance/sgp/pdf/20_scps/2009-10/01_programme/el_2010-01-15_sp_el.pdf

Eurostat: Στο 15,4% του ΑΕΠ το δημοσιονομικό έλλειμμα το 2009. *ΤΟ ΒΗΜΑ*, 15 Νοεμβρίου 2010, ημερομηνία πρόσβασης: 3 Νοεμβρίου 2025.

<https://www.tovima.gr/2010/11/15/finance/b-eurostat-b-br-sto-15-4-to-dimosionomiko-elleimma-to-2009>

«Θύελλα στο ΠΑΣΟΚ μετά τη δήλωση Χριστοδουλάκη για το 1ο μνημόνιο». *Skai.gr*. Ιούνιος 20, 2025, ημερομηνία πρόσβασης: 2 Νοεμβρίου 2025.

<https://www.skai.gr/news/politics/thyella-sto-pasok-meta-ti-dilosi-xristodoulaki-gia-to-1o-mnimonio>

Και σε ιδιώτες το 10ετές ομόλογο με αφορολόγητη απόδοση. *Voria*, 5 Μαρτίου 2010, ημερομηνία πρόσβασης: 22 Νοεμβρίου 2025.

<https://www.voria.gr/article/kai-se-idiotες-to-10etes-omologo-me-aforologiti-apodosi>

Κανελλοπούλου, Άννα. «Υπόθεση Γεωργίου κατά Ελλάδας - Καταδίκη της Ελλάδας για παραβίαση του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ.» *GovWatch.gr*. 14 Μαρτίου 2023, ημερομηνία πρόσβασης: 2 Νοεμβρίου 2025.

<https://govwatch.gr/finds/ypothesi-georgioly-kata-elladas-katadiki-tis-elladas-gia-paraviasioy-arthroy-6-tis-esda/>

Καρακούσης, Αντώνης. Τι είχε πει ο κ. Προβόπουλος -από τον Σεπτέμβριο- σε Παπανδρέου και Καραμανλή, *ΤΟ ΒΗΜΑ*, 29 Νοεμβρίου 2009, ημερομηνία πρόσβασης: 22 Νοεμβρίου 2025.

<https://www.tovima.gr/2009/11/29/politics/ti-eixe-pei-o-k-probopoylos-apo-ton-septembrio-se-papandreoy-kai-karamanli>

Μάνδρου, Ιωάννα. «Τρίτη απαλλαγή του Ανδρέα Γεωργίου από το Συμβούλιο Εφετών,» *Καθημερινή*, 28 Φεβρουαρίου 2019, ημερομηνία πρόσβασης 5 Νοεμβρίου 2025.

<https://www.kathimerini.gr/society/1012495/triti-apallagi-andrea-georgioly-apo-symvoylio-efeton/>

Μια συγκλονιστική κόκκινη λαοσύναξη | 15 ΜΑΗ 2010 ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΟ ΣΥΛΛΑΛΗΤΗΡΙΟ ΤΟΥ ΚΚΕ. Ριζοσπάστης. Δημοσιεύθηκε ηλεκτρονικά 16 Μαΐου 2010.

<https://www.rizospastis.gr/story.do?id=5652451>

Νάτσιου, Κωνσταντίνα: «Υπόθεση Γεωργίου: Η υποταγή μιας ολόκληρης χώρας στις ιδεοληψίες του παρελθόντος,» *Huffington Post Greece*, 19 Οκτωβρίου 2017, ημερομηνία πρόσβασης: 2 Νοεμβρίου 2025.

<https://www.huffingtonpost.gr/kinonia/ipothesi-georgiou-i-ipotagi-mias-olokliris-choras-stis-ideolipsies-tou-parelthontos/>

«Νίκος Χριστοδουλάκης: Ο “άλλος” Σημίτης, το μυστικό ραντεβού με τον Παπαδήμο και η “πιο δύσκολη στιγμή”». *Καθημερινή*, 17 Ιουνίου 2025.

<https://www.kathimerini.gr/politics/563666272/nikos-christodoylakis-o-allos-simitis-to-mystiko-rantevoy-me-ton-papadimo-kai-i-pio-dyskoli-stigmi/>.

«Οι 100 σημαντικότερες μεταρρυθμίσεις της κυβέρνησης Παπανδρέου», *TheCaller.gr*, δημοσιευμένο 3 Αυγούστου 2015,

<https://thecaller.gr/politiki/metaritimiseis-kyvernis-papandreou/>

Ομιλία Καραμανλή στην 74η ΔΕΘ (5 Σεπτεμβρίου 2009).» YouTube video, Αναρτημένο από *NEA ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ*. 5 Σεπτεμβρίου 2009. Ημερομηνία πρόσβασης 2 Οκτωβρίου 2025.

<https://www.youtube.com/watch?v=V6jz1lkuW0o>

«Ο Πούτιν έδινε 25 δις στην Ελλάδα και ο ΓΑΠ του μιλούσε για οικολογία». *Lifo.gr*. 14 Ιουλίου 2011. Πρόσβαση: 10 Ιανουαρίου 2026.

<https://www.lifo.gr/now/politics/o-poytin-edine-25-dis-stin-ellada-kai-o-gap-toy-miloyse-gia-oikologia>

Παλαιλόγος, Γιάννης. «Πώς καταλήξαμε στο πρώτο Μνημόνιο.» *Καθημερινή*. 14 Ιουνίου 2015. Ημερομηνία πρόσβασης: 18 Νοεμβρίου 2025.

<https://www.kathimerini.gr/politics/819294/pos-katalixame-sto-proto-mnimonio/>

Παπαϊωάννου, Γιώργος. «Η διετία που εκτίναξε το χρέος». *ΤΟ ΒΗΜΑ*. 20 Ιανουαρίου 2013. Ημερομηνία πρόσβασης 25 Νοεμβρίου 2025.

<https://www.tovima.gr/2013/01/20/politics/i-dietia-poy-ektinakse-to-xreos/>

Παπανδρέου, Γ. Α. «Ομιλία στη Βουλή». YouTube βίντεο. Αναρτήθηκε από *PASOKwebTV*.

<https://www.youtube.com/watch?v=LF5s9S-88NM>

Παπανδρέου, Γ. Α. «Ομιλία του Πρωθυπουργού στην Κ.Ο. του ΠΑΣΟΚ, 2 Μαρτίου 2010». YouTube βίντεο. Αναρτήθηκε από *PASOKwebTV*.

<https://www.youtube.com/watch?v=m9QGuzmRv8o>

Παπαχρήστος, Γιώργος. «Οι αντιδράσεις... πάγωσαν το Ασφαλιστικό». *Τα Νέα*, 26 Απριλίου 2001.

<https://www.tanea.gr/2001/04/26/greece/oi-antidraseis-pagwsan-to-asfalistiko/>

Πρακτικά της Βουλής (Ολομέλεια) / Συνεδρίαση, 6 Μαΐου 2010: Συζήτηση και ψήφιση του σχεδίου νόμου «Μέτρα για την εφαρμογή του μηχανισμού στήριξης της ελληνικής οικονομίας». *Βουλή των Ελλήνων*.

https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/a08fc2dd-61a9-4a83-b09a-09f4c564609d/es20100506_1.pdf

Περπιράκη, Μαριαλένα. «Η ιστορία πίσω από εγκαταλειμμένα εργοστάσια. Γιατί απέτυχε η ελληνική βιομηχανία;». *HuffPost Greece*, 15 Μαΐου 2017.

<https://www.huffingtonpost.gr/kinonia/i-istoria-piso-apo-egkatalimmena-ergostasia-giati-apetiche-i-elliniki-viomichania/>.

«Πολ Κρούγκμαν: Σε ένα πράγμα έπεσα έξω με την Ελλάδα.» *MoneyReview.gr*, 11 Ιουλίου 2024.

<https://www.moneyreview.gr/business-and-finance/150238/pol-kroygkman-se-ena-pragma-epesa-exo-me-tin-ellada/>

Πούτιν σε Τσίπρα το 2015: «Θα προτιμούσα να έδινα χρήματα σε ένα ορφανοτροφείο». *Καθημερινή*, 24 Νοεμβρίου 2025.

<https://www.kathimerini.gr/politics/563937874/poytin-se-tsipra-to-2015-tha-protimoysa-na-edina-chrimata-se-ena-orfanotrofeio/>

Πρωτοσέλιδα πολιτικών εφημερίδων, 24 Απριλίου 2010. *Gazzetta*. Ημερομηνία Πρόσβασης 4 Ιανουαρίου 2026.

<https://www.gazzetta.gr/protoselida/politikes-efimerides/24-04-2010>

Τ. Γιαννίτσης στο Πρώτο Πρόγραμμα: «Αν περνούσε η μεταρρύθμιση του Ασφαλιστικού το 2001, δεν θα μπαίναμε σε μνημόνιο - Τρομακτικό το δημόσιο χρέος». *ERTnews.gr*, 25 Οκτωβρίου 2021. Ημερομηνία πρόσβασης 26 Οκτωβρίου 2025.

<https://www.ertnews.gr/roi-idiseon/t-giannitsis-sto-proto-an-pernoyse-i-metarrythmisi-toy-asfalistikoy-toy-2001-den-tha-mpainame-se-mnimonio-tromaktiko-to-dimosio-chreos-audio/>

Το Μνημόνιο... χωρίζει στα δύο την «πολυκατοικία». *ProtoThema.gr*. Δημοσιεύθηκε ηλεκτρονικά 28 Σεπτεμβρίου 2010.

<https://www.protothema.gr/politics/article/83033/to-mnhmonio-xorizei-sta-dyo-thn-polykatoikia/>

Τσάκλογλου, Π., Γ. Οικονομίδης, Γ. Παγουλάτος, Χ. Τριαντόπουλος, και Α. Φιλιππόπουλος. «Πώς έφτασε η Ελλάδα στα μνημόνια;» *διαΝΕΟσις*, Απρίλιος 2016. Ημερομηνία πρόσβασης 5 Ιανουαρίου 2026.

https://www.dianeosis.org/2016/04/pos_ftasame_sta_mnimonia/

Τσίπρας, Αλέξης. Ομιλία του Προέδρου της Κοινοβουλευτικής Ομάδας του ΣΥΡΙΖΑ στη Βουλή, 5 Μαΐου 2010. YouTube video. Δημοσιεύθηκε 5 Μαΐου 2010.

<https://www.youtube.com/watch?v=qumUM32kOIM>

Τζώρτζη, Ευγενία. 2007. «Μάχη προσφορών από τις τράπεζες για διακοποδάνεια». *Καθημερινή*, 1 Ιουλίου 2007.

<https://www.kathimerini.gr/economy/business/290885/machi-prosforon-apo-tis-trapezes-gia-diakopodaneaia/>

«Σφοδρή αντιπαράθεση στη Βουλή για τον προϋπολογισμό του 2010», *ProtoThema.gr*. 21 Νοεμβρίου 2009.

<https://www.protothema.gr/naked-city/genikes-eidiseis/article/55555/sfodrh-antiparathesh-sth-voylh-gia-ton-proupologismo-toy-2010/>

Ράβανος, Α. «Τα «greek statistics» του Αλογοσκούφη». *ΤΟ ΒΗΜΑ*, 21 Φεβρουαρίου 2010.

<https://www.tovima.gr/2010/02/21/politics/ta-greek-statistics-toy-alogoskoyfi/>

Ριζοσπάστης. 2010. «Ευρωπαϊκή Επιτροπή: έκθεση – χαλί για νέα αντιλαϊκά μέτρα· το μνημόνιο είναι η αρχή της επίθεσης». *Ριζοσπάστης*, 17 Ιουνίου 2010, ημερομηνία πρόσβασης: 28 Ιανουαρίου 2026.

<https://www.rizospastis.gr/page.do?pageNo=7&publDate=17%2F6%2F2010>

Σαραφίδης, Βασίλης. «Δημόσιο χρέος: Τι συνέβη το 2012, τι γίνεται τώρα». *Capital.gr*, 19 Δεκεμβρίου 2016.

<https://www.capital.gr/me-apopsi/3178008/dimosio-xreos-ti-sunebi-to-2012-ti-ginetai-tora/>

ΣΤΕ: Έκρινε συνταγματικό το πρώτο μνημόνιο, *Ριζοσπάστης*, 22 Φεβρουαρίου 2012,

<https://www.rizospastis.gr/story.do?id=6709653>

Στο 10,5% το έλλειμμα του ΑΕΠ για το 2010 - Ανακοίνωση του Υπουργείου Οικονομικών σχετικά με τα δημοσιονομικά στοιχεία. *Taxheaven.gr*, 26 Απριλίου 2011, ημερομηνία πρόσβασης: 29 Ιανουαρίου 2026.

<https://www.taxheaven.gr/news/7544/sto-105-to-elleima-toy-aep-gia-to-2010-anakoinwsh-toy-yo-sxetika-me-ta-dhmosionomika-stoixeia>

«Συγγνώμη» από τον πρόεδρο της γερμανικής Βουλής, *SKAI.gr*, 7 Μαρτίου 2010,

<https://www.skai.gr/news/politics/syggnomi-apo-ton-proedro-tis-germanikis-voulis>

Υποβάθμιση της πιστοληπτικής ικανότητας της Ελλάδας από τη Fitch. *in.gr*, 22 Οκτωβρίου 2009.

<https://www.in.gr/2009/10/22/economy/ypobathmisi-tis-pistoliptikis-ikanotitas-tis-elladas-apo-ti-fitch/amp>

Υποβάθμιση των προοπτικών της ελληνικής οικονομίας από τον διεθνή χρηματοοικονομικό οίκο Fitch. *Το Βήμα*. May 12, 2009.

<https://www.tovima.gr/2009/05/12/archive/ypobathmisi-twn-prooptikwn-tis-elliniki-oikonomias-apo-ton-diethni-xrimatooikonomko-oiko-fitch/>

Ξαφά, Μιράντα. «Η διαμάχη για το έλλειμμα-μαμούθ του 2009.» *ΤΟ ΒΗΜΑ*, 21 Ιουλίου 2017.

<https://www.tovima.gr/2017/07/21/finance/i-diamaxi-gia-to-elleimma-mamoyth-toy-2009/>

Reuters: «Πώς η ελληνική κρίση “αλλάζει” το ΔΝΤ», *Capital.gr*, 28 Αυγούστου 2015,

<https://www.capital.gr/oikonomia/3057031/reuters-pos-i-elliniki-krisi-allazei-to-dnt/>

Ξενόγλωσσες:

Allen, Katie and Elena Moya. “No financial help for Greece, Merkel tells Papandreou.” *The Guardian*. 5 March 2010.

<https://www.theguardian.com/business/2010/mar/05/greece-debt-borrow-merkel-papandreou>

“Athens touts bonds to China”. *Financial Times*. 26 Ιανουαρίου 2010.

<https://www.ft.com/content/0de50c3f-a868-3005-a90e-c88cb4fdb94e>.

“A very European crisis”. *The Economist*. 4 Φεβρουαρίου 2010.

<https://www.economist.com/briefing/2010/02/04/a-very-european-crisis>

Bird, Mike. “Greece isn’t panicking about capital controls because millions of people are already too poor for it to matter.” *Business Insider*. 1 Ιουλίου 2015.

<https://www.businessinsider.com/greece-capital-controls-and-poverty-update-2015-7>

Capital flight squeezes Greek banks. *Financial Times*. 7 Απριλίου 2010.

<https://www.ft.com/content/edbf18c-4268-11df-8c60-00144feabdc0>

“Communists storm Acropolis, angry unionists protest Greek austerity measures.” *Christian Science Monitor*. 4 Μαΐου 2010.

<https://www.csmonitor.com/From-the-news-wires/2010/0504/Communists-storm-Acropolis-angry-unionists-protest-Greek-austerity-measures>

Council of the European Union. *Statement by the Heads of State or Government of the Euro Area*. Brussels, 25 Μαρτίου 2010, ημερομηνία πρόσβασης 2 Φεβρουαρίου 2026. https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/113686.pdf

European Commission. *The Economic Adjustment Programme for Greece: Occasional Paper No. 61*. Brussels: Directorate-General for Economic and Financial Affairs, Μάιος 2010. https://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_paper/2010/op61_en.htm

Eurostat. *Euro area and EU27 government deficit at 6.0 % and 6.4 % of GDP respectively*, News release No. 60/2011. 26 April 2011. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/5036122/2-26042011-AP-EN.PDF>.

European Commission, “Stability and Growth Pact,” *European Commission — Economy and Finance*. https://economy-finance.ec.europa.eu/economic-governance-framework/stability-and-growth-pact_en

EU leaders withhold details of Greece rescue plan, *Euractiv*, 11 Φεβρουαρίου 2010, <https://www.euractiv.com/news/eu-leaders-withhold-details-of-greece-rescue-plan>

Why Greece Will Have to Leave the Eurozone, 11 Ιανουαρίου 2010. *Financial Times*. <https://www.ft.com/content/a920bae4-fee9-11de-a677-00144feab49a>

Fitch downgrades Greece to BBB-; Outlook Negative. *Fitch Ratings*. 9 Απριλίου 2010. <https://www.fitchratings.com/research/sovereigns/fitch-downgrades-greece-to-bbb-outlook-negative-09-04-2010/>

Get up earlier, Germans tell Greeks. *The Guardian*. 5 Μαρτίου 2010. <https://www.theguardian.com/business/2010/mar/05/bild-open-letter-greece-papandreou>

Greek/German bond yield spread rewidens to 380 bps, *Reuters*, January 29, 2010, <https://www.reuters.com/article/markets/stocks/greekgerman-bond-yield-spread-rewidens-to-380-bps-idUSLDE60S134/>

International Monetary Fund, Greece: 2009 Article IV Consultation - Staff Report; Staff Supplement; Public Information Notice on the Executive Board Discussion; and Statement by the Executive Director for Greece, *IMF*. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2009/cr09244.pdf>

Kitsantonis, Niki, and Matthew Saltmarsh. “Greece, Out of Ideas, Requests Global Aid.” *The New York Times*, 23 Απριλίου 2020. Ημερομηνία πρόσβασης 2 Νοεμβρίου 2025. <https://www.nytimes.com/2010/04/24/business/global/24drachma.htm>

Lehman Brothers Timeline. *Baker Library, Harvard Business School Special Collections & Archives*. Ημερομηνία πρόσβασης 4 Ιανουαρίου 2026.

<https://www.library.hbs.edu/special-collections-and-archives/exhibits/lehman/timeline>

PM looks for consensus. *eKathimerini*. 21 Νοεμβρίου 2009.

<https://www.ekathimerini.com/news/66252/pm-looks-for-consensus/>

Smith, Helena. “Debt-ridden Greece gets vote of confidence from China.” 15 Ιουνίου 2010. *The Guardian*. Προσπελάστηκε 10 Ιανουαρίου 2026.

<https://www.theguardian.com/business/2020/jun/15/greece-china-contracts-signed>

The Wall Street Journal. “Beijing Offers Support to Greece.” 4 Οκτωβρίου 2010. Προσπελάστηκε 10 Νοεμβρίου 2026.

<https://www.wsj.com/articles/SB10001424052748704380504575529523835140714>.

Wroughton, Lesley, Howard Schneider & Dina Kyriakidou. “How the IMF’s misadventure in Greece is changing the fund.” *Reuters Investigates*, 28 Αυγούστου 2015.

<https://www.reuters.com/investigates/special-report/imf-greece/>.